

T.C.

ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TAR-YL-2014-0009

**OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E GEÇİŞTE KADIN
SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİNİN OLUŞMASI:
AYDINDA KURULAN KADIN SİVİL TOPLUM
ÖRGÜTLERİ VE ÇALIŞMA ALANLARI**

HAZIRLAYAN

Semra KAHRAMAN

DANIŞMAN

Yrd. Doç. Dr Ayten Can Tunalı

AYDIN- 2014

T.C.
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTE
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TAR-YL-2014-0009

**OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E GEÇİŞTE KADIN
SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİNİN OLUŞMASI:
AYDINDA KURULAN KADIN SİVİL TOPLUM
ÖRGÜTLERİ VE ÇALIŞMA ALANLARI**

HAZIRLAYAN
Semra KAHRAMAN

DANIŞMAN
Yrd. Doç. Dr. Ayten CAN TUNALI

AYDIN- 2014

T.C.
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE
AYDIN

Tarih Ana Bilim Dalı öğrencisi Semra Kahraman tarafından hazırlanan Osmanlıdan Cumhuriyete Geçişte Kadın Sivil Toplum Örgütlerinin Oluşması: Aydın'da Kurulan Kadın Sivil Toplum Örgütleri ve Çalışma Alanları başlıklı tez, 17.10.2014 tarihinde yapılan savunma sonucunda aşağıda isimleri bulunan jüri üyelerince kabul edilmiştir.

<u>Unvanı, Adı ve Soyadı</u>	<u>Kurumu</u>	<u>İmzası</u>
Yrd. Doç. Dr. Ayten CAN	Adnan Menderes Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü	
Yrd. Doç. Dr. Gökçe ŞİMŞEK	Adnan Menderes Üniversitesi Üniversitesi Fen - Edebiyat Fakültesi Sanat Tarih Bölümü	
Yrd. Doç. Dr. Berna AKYÜZ SİZGEN	Adnan Menderes Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü	

Jüri üyeleri tarafından kabul edilen bu ... (Tezin Türü) tezi, Enstitü Yönetim Kurulunun .....sayılı kararıyla .....(Tarih) tarihinde onaylanmıştır.

Doç. Dr. Fatma Neval GENÇ
Enstitü Müdürü

Bu tezde görsel, işitsel ve yazılı biçimde sunulan tüm bilgi ve sonuçların akademik ve etik kurallara uyularak tarafımdan elde edildiğini, tez içinde yer alan ancak bu çalışmaya özgü olmayan tüm sonuç ve bilgileri tezde kaynak göstererek belirttiğimi beyan ederim.

Adı Soyadı : **Semra KAHRAMAN**

İmza:

Adı-Soyadı: Semra KAHRAMAN

Konu: OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E GEÇİŞTE KADIN SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİNİN OLUŞMASI: AYDINDA KURULAN KADIN SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİ VE ÇALIŞMA ALANLARI

ÖZET

Bu çalışmada ilk olarak sivil toplum kavramının tarih içerisinde bir kavram olarak ortaya çıkışı ve geçirdiği değişiklikler ele alınmıştır. Sivil toplum kavramını tartışırken Batı'daki karşılığı ile Türkiye'de karşılığı yerine Türk tarihi ve toplumsal gerçeğinden hareketle sivil toplum unsurlarının işlevselliğini ve özelliklerini göz önünde bulundurmak çalışmaya yön verilmiştir. Sivil toplumda kadına biçilen rol ve özel /kamusal alan ayrımında anlamını bulan sivil toplum teorilerinde nasıl bir değişim meydana getirdiğine değinilmiştir.

Tarih boyunca kadının toplumsal statüsü modernleşmedeki rolü, Osmanlı ve Cumhuriyet döneminde kadın STK'larının siyasal iktidar karşısındaki konumu gibi konulara değinilmeye çalışılmıştır. Son olarak da Aydın'da bulunan kadın STK'larının tüzükleri incelenip yaptıkları çalışmalar değerlendirilmiştir

Aydın ilinde 12 dernek tüzüğü incelenmiş, tüzüklerinde yer alan konular değerlendirilmiştir. Derneklerin amaç ve faaliyetleri kadın sorunlarını içermekle birlikte, faaliyetlerinde amaçlarıyla örtüşen girişimlere rastlanmamıştır. Kadının toplumsal cinsel eşitliğini savunmak ve bu konuda toplumsal farkındalığı yükseltmek adına yapılan faaliyetler tespit edilememiştir.

ANAHTAR KELİMELER: Sivil Toplum, Kadın, Feminizm, Aydın

NAME-SURNAME: Semra KAHRAMAN

TITLE: FORMATION of NON-GOVERNMENTAL WOMEN ORGANIZATIONS in the TRANSITION BETWEEN OTTOMAN EMPIRE and TURKISH REPUBLIC: NON-GOVERNMENTAL WOMEN ORGANIZATIONS in AYDIN AND THEIR FIELDS OF ACTIVITY

ABSTRACT

In this study, initially appearance and transformation of the notion of civil society throughout the history will be studied. While discussing the notion of civil society, considering functionalities and specialities of civil society elements in respect to Turkish history and social realities instead of meaning of the notion in Western and Turkish senses will direct the study. Role of women in civil society and transformation of the theories of civil society which can be understood through the difference between private and public spheres will also discussed.

Social status of women throughout the history, their parts in the process of modernization, positions of women participated non-governmental organizations during the Ottoman and Republican periods will be tried to be clarified. Finally statutes of women participated non-governmental organizations in Aydın will be analysed.

Within the province of Aydın statutes of 12 civil society organization have been reviewed and articles of their statutes evaluated. Though objects of these civil societies are touching the problems of the women, it is not possible to find activities that overlap these objects. None of their activities aim to defend gender equality and raise their awareness.

KEYWORDS: Civil Society, Women, Feminism, Aydın.

ÖNSÖZ

Tezimizin konusu, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Geçişte Kadın Sivil Toplum Örgütlerinin Oluşması: Aydın'da Kurulan Kadın Sivil Toplum Örgütleri ve Çalışma Alanları. Konuyu çalışmamın nedeni Kadınların tarihsel süreçte Kadın Politikalarına olan katkısını inceleyip Kadın STK'larının günümüze kadar olan süreçte geçirdiği aşamaları değerlendirip Aydın yerelindeki Kadın STK'larının çalışma alanları incelenmiştir.

Hayatımın her alanında desteğiyle yanımda olan hocamın tez çalışmam sırasında da öneri ve eleştirileriyle çalışmama olan desteği ve emeği için Sevgili Hocam Ayten Can Tunalı'ya sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

Son olarak her zaman yanımda olan ve bana cesaret veren aileme de teşekkür ediyorum.

17. 10. 2014

SEMRA KAHRAMAN

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER	iv
TABLolar DİZİNİ	vii
ŞEKİLLER DİZİNİ	viii
GİRİŞ	1
I. BÖLÜM	
SİVİL TOPLUMUN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ VE TARİHSEL GELİŞİMİ	
1.1. Sivil Toplum Tanımı ve Kavramı	6
1.2. Dünyada Sivil Toplum Örgütlerinin Tarihi Gelişimi.....	8
1.2.1. Batı Avrupa’da Sivil Toplum	8
1.2.1.1. İngiltere’de Sivil Toplum	12
1.2.1.2. Fransa’da Sivil Toplum	13
1.2.1.3. Doğu Avrupa’da Sivil Toplum	14
1.3. Türkiye’de Sivil Toplumun Tarihi Gelişimi	15
1.3.1. Osmanlı İmparatorluğu’nda Sivil Toplum Yapılanmaları.....	15
1.3.1.1. Osmanlıda Vakıflar.....	17
1.3.1.2. Loncalar	19
1.3.1.3. Tarikatlar.....	20
1.3.2. 19. Yüzyıl ve Sonrasında Osmanlı’da Sivil Toplum	21
1.3.3. Cumhuriyet Dönemi Sivil Toplum ve 1980 Öncesi Sivil Toplum	23
1.3.4. 1980 Sonrası Dönemde Türkiye’de Sivil Toplum.....	25
1.3.5. Günümüz Türkiye’sinde Sivil Toplum.....	27
1.4. Modern Siyaset Düşüncesinde Sivil Toplum ve Kadına Bıçılan Rol	28
1.4.1. Sözleşmecî Teorilerde Sivil Toplum ve Kadın	28
1.4.2. Marksist Düşüncede Sivil Toplum ve Kadın	33
1.4.3. Alternatiflerin Alanı Olarak Sivil Toplum.....	35

II. BÖLÜM

FEMİNİZM VE KADINLARIN SİVİL TOPLUMU

2.1. Feminizmin Anlamı	37
2.2. Feminizmin Tarihsel Gelişimi.....	45
2.3. Feminist Akımlar.....	51
2.3.1. Liberal Feminizm.....	52
2.3.2. Radikal Feminizm	53
2.3.3. Marksist Feminizm.....	54
2.3.4. İslami Feminizm.....	55
2.4. Feminist Politika.....	59
2.4.1. Feminizmde Eşit Haklar Politikası	59
2.4.2. Feminizmde Farklılık Politikası	61
2.4.3. Feminizmin Kamusal Otonomi Politikası	63

III. BÖLÜM

OSMANLI'DA KADIN VE KADIN HAREKETİ

3.1. Osmanlı Toplumunda Kadın.....	67
3.2. Tanzimat'tan Milli Mücadeleye Kadın Haklarındaki Gelişmeler.....	71
3.2.1. Tanzimat ve I. -II. Meşrutiyet Döneminde Kadın Hakları Meselesi	74
3.2.1.1. Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemi Yayınlarında Kadın Hakları Meselesi	74
3.2.1.2. II. Meşrutiyet Döneminde Kadın Haklarını Savunan Gazete ve Dergiler	76
3.2.1.3. Yerli Feminizmin Ortaya Çıkışı	79
3.3. Kadın Dernekleri.....	84

IV. BÖLÜM

CUMHURİYET DÖNEMİNDE KADIN HAREKETİ

4.1. Cumhuriyetin Medeniyet Değişimi ve Kadına Bıçılan Rol	94
4.2. Kadın Konusunda Yapılan Reformlar.....	99
4.3. Kadınların Oy Hakkı Mücadelesi.....	105
4.4. Cumhuriyet'in İlanından Sonra Kadın Haklarındaki Gelişmeler ve Cemiyetler	111

4.4.1. Kadınlara Siyasi Hakların Tanınması Faaliyetlerinde Rol Oynayan Cemiyetler	111
4.4.2. Türk Kadın Birliğinin Kuruluşu ve Faaliyetleri	112
4.4.3. Türk Kadın Birliği Cemiyetinin Siyasi Hakların Kazanılmasındaki Rolü.....	113
4.4.4. Türk Kadın Birliğinin Uluslararası Kadın Cemiyetleri İle İlişkileri.....	115
4.4.5. Batılı Kadın Cemiyetleri ve Türk Kadın Birliği	116
4.4.6. Türk Kadın Birliğinin Kapatılması.....	116
4.5. Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türk Ocaklarında Kadın Hakları Meselesi.....	122
4.6. 1923-1960 Yılları Arasında Kurulan Kadın Cemiyetleri.....	123
4.7. Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Gelişimi ve Günümüzdeki Durumu	126
4.7.1. Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Gelişimi.....	127
4.7.2. Türkiye’de Kadının Durumu	128
4.7.2.1. İş Gücü.....	129
4.7.2.2. Siyasi Alan.....	132
4.7.2.3. Statü	134
4.7.2.4. Eğitim	135

V. BÖLÜM

AYDIN İLİNDE FAALİYET GÖSTEREN KADIN DERNEKLERİNE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA

5.1. Aydın Aktif Emekli Kadınlar Derneği.....	137
5.2. Aymelek Derneği	138
5.3. Aydın Girişimci Kadınlar (AGİKAD) Derneği	139
5.4. 2000 Yılı Hanımlar Derneği.....	141
5.5. Trakya ve Anadolu Aydın Kadınlar Derneği (TAAK-DER).....	142
5.6. Kadın Haklarını Koruma Derneği.....	143
5.7. Çağdaş Roman Kadın Derneği.....	144
5.8. Polis Eşleri Kaynaşma – Yardımlaşma Derneği	145
5.9. Gevher Nesibe Sultan Yardımlaşma Derneği	146
5.10. Aydın Kadın Efeler Derneği	148
5.11. Türk Kadınlar Konseyi Derneği.....	150
5.12. Türk Kadınlar Birliği Derneği	151

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	157
KAYNAKLAR	163
ÖZGEÇMİŞ.....	169

SİMGELER VE KISALTMALAR

Adı geçen eser	a.g.e
Adı geçen makale	a.g.m
Adı geçen tez	a.g.t
Aydın Girişimci Kadınlar Derneği	AGİKAD
C.	cilt
Çeviren	çev.
Derleyen	der
Devrimci İşçi Sendika Konfederasyonu	DİSK
Non Governmental Organizations	NGO
Non Governmental Organizations of Women	NOW
S.	sayı
Sivil Toplum Kuruluşları	STK
ss.	Sayfa
Trakya ve Anadolu Aydın Kadınlar Derneği	TAAK-DER
Türk İstatistik Kurumu	TÜİK
Ve benzeri	vb.

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 4.1. TBMM’de yer alan kadın milletvekillerinin sayısı (1935-2011).....	133
Tablo 5.1. Aydın ilinde faaliyet gösteren kadın derneklerinin ortak amaç ve faaliyetleri.....	154

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 4.1. 2006 yılında kentsel yerlerde eğitime göre işgücüne katılımı	130
Şekil 4.2. Kır ve kent yaşantısına göre kadınların işgücüne katılım oranı (%).....	131
Şekil 4.3. Türkiye kadın istihdam verileri.....	132
Şekil 4.4. Cinsiyete göre seçilmiş mesleklerin oranı	135
Şekil 5.1. Aydın ilinde faaliyet gösteren kadın derneklerinin faaliyetleri	155

GİRİŞ

Sivil toplum, toplumun sivil niteliğini vurgulayan sosyolojik bir kavramdır. Kavram hem toplumun sivilliğini hem de sivil olmayan unsurları ayırarak sunmaktadır.¹

Latince ‘‘civillis’’ kelimesinden türeyen, ‘‘sivil’’ kavramı ilk anlamıyla yurttaşa, hayatına ve haklarına ilişkin bütünü belirlemek için kullanılmaktadır. Sivil sözcüğü kavram içinde ele alındığı zaman, asker sınıfından olmayan üniforma giymemiş olan kimseyi ifade etmektedir. ‘‘Sivilleştirmek’’ kavramı bir topluluğu değiştirmek anlamına gelmektedir. ‘‘Sivillizasyon’’ kavramı ise maddi, sosyal ve kültürel gelişmeyi açıklamaktadır.²

‘‘Sivil’’ kavramı tarihi serüveni boyunca pek çok dönüşüm geçirmiş ve birçok anlam değişikliğine uğramıştır. Bu değişimlerin temelinde Avrupa kültürlerindeki sivil sözcüğünün farklı kullanımları yatmaktadır. Bu bağlamda ‘‘sivil’’ kavramının altı anlam çerçevesinde incelendiği görülmektedir:

(i)Bir vatandaşa veya vatandaşlara ilişkin olan; (ii)bir vatandaşlar topluluğuna onların yönetimine veya birbirleriyle ilişkilerine yönelik olan;(iii)bir şehirde yaşayanlara göre olan, kırsal ya da köy yaşamına ilişkin olmayan (iv)askeri ya da dini olmayan;(v)medeni, uygar;(vi)kibar, görgülü³.

Sivil toplum kavramı her ne kadar uzun bir geçmişe sahipse de bugünkü anlamıyla Batı’da sanayi toplumu sonrası başlayan toplumsal ve siyasal arayışların sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Batı dünyasının ‘‘Rönesans’’tan sonra yaşadığı gelişmeler ve değişmeler yeni bir siyasal toplum arayışını doğurmuş bu gelişmelerin sonucu olarak da ulus devletler ile birlikte daha katılımcı ve özgürlükçü bir siyasal yaşam tartışılmaya başlanmıştır.⁴ Sivil toplum kavramı 12. ve 19. yüzyıllar arasında yaşanan değişim ve dönüşümlerin sonucunda oluşmuştur.⁵

¹ Doğan, İsmail, *Sivil Toplum Ondan Bizde De Var, Makaleler II*, Sistem Yayıncılık, İstanbul, 2000, s.20.

² Yıldırım, İbrahim, *Demokrasi Sivil Toplum Kuruluşları ve Yönetişim*, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2004,s.46.

³ Özbaş, Okan, *Sivil Toplumda Kadının Rolü*, İç İşleri Bakanlığı Dernekler Dairesi Başkanlığı, Demekler Denetçiliği Yeterlilik Tezi, Ankara, 2008, s.3.

⁴ Doğan, İsmail, *Özgürlükçü ve Totaliter Düşünce Geleneğinde Sivil Toplum*, Alfa Yayınevi, İstanbul, 2002, s.17.

⁵ Duman , Fatih, *Sivil Toplum*, Mümtazer Türköne(Ed), Siyaset, Lotus Yayınevi, Ankara 2003, s.348.

Sivil toplum Batı siyasal ve sosyal düşünce tarihinde üzerinde durulmuş bir kavramdır. Hobbes, Locke, Rousseau, Marx, Hegel, Gramsci, Gellner, Taylor, Fergusan, Parsons, De Tocqueville, Paine gibi düşünürler çeşitli ilavelerle sivil toplum olgusunun gelişimine katkıda bulunmuşlardır.

Sivil toplumun oluşması için devletten ayrışabilen bir sivil alanın, sivil referansın ve sivil kimliğin oluşması gerekir. Bu da ancak bireysel bilinci ön planda tutan bireylerle mümkündür. Batı da sivil toplum, devlete bağımlı olmayan sosyal sınıfların ve grupların öncülüğünde gelişmiştir. Devlet vatandaşın lütuf kaynağı değil; başka bir deyişle onun varlık sebebi değil, güvenliğinden ve özgürlüğünden sorumlu bir kurum haline gelmiştir. Yani vatandaş devlet için değil devlet vatandaş içindir anlayışı hâkimdir.

Ali Yaşar Sarıbay, sivil toplum kavramının kendi içerisinde çeşitli aşamalar geçirdiğini, bu aşamaların 4 süreci kapsadığını belirtmektedir. Ona göre “ilk aşama bir devletin üyesi olmakla özdeşleşen anlamından kurtulmasıdır. İkinci aşama, sivil toplum içerisindeki bağımsız toplumların kendilerini devlete karşı savunmalarının meşruluk kazanmasıdır. Üçüncü aşama, sivil toplumun içerdiği özgürlüğün toplumsal çatışmaların kaynağı devlet müdahalesinin bu çatışmaları önleyici faktör sayıldığı anlayışa tekabül eder. Son aşama olan dördüncü aşama, üçüncü aşamaya tepki olarak devlet müdahalesinin sivil toplumu yavaş yavaş boğacağından korkulmaya gelindiği noktadadır.”⁶ Bu aşamaların son noktası sivil toplum kuruluşlarının var olmasının temelidir.

Sivil toplum kavramı açısından farklı bir yol çizmiş olan Osmanlı Dünyası, özellikle 16.yüzyıl’a kadar toplum ile devletin birliğine dayalı iç içe geçmiş olduğu siyasal bir yapı öngörmektedir. Nihai güç olan padişah, halkın anlayışında “Allah’ın yeryüzündeki gölgesi”dir. Bundan dolayı devlet de bu anlayışa paralel bir rol üstlenmiştir.

Osmanlı toplumunda kadının önceden sahip olduğu hakların önemini kaybetmesinde İslamiyet’le birlikte Arap kültüründen gelen adetlerin etkisi altında kalarak, kendi geleneklerinin unutulması, bu durumun bir sebebi olarak düşünülebilir. Diğer bir görüşe göre; Türk kadınının toplumdaki yerini kaybetmesine neden olan temel

---

⁶ Sarıbay, Ali Yaşar, *Postmodernite Sivil Toplum ve İslam*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2001, s.13.

etken, Osmanlı Devleti'nin kuruluş aşamasından başlayarak Bizans kurumlarının etkisinde kalması ve kadının hareme kapatılmasıdır⁷. Osmanlı siyasal kültüründe devlet, devletin yönetiminden sorumlu olan padişah Allah'ın yeryüzündeki gölgesi olarak kabul edilirdi. Hükümdarın bulunduğu tüm mülke Tanrı adına devlet hükmetmekteydi. Devlet bu bakımdan bir lütfun, hayatın, var olmanın geçimin, statünün, sağlığın, sosyal güvenliğin yegâne kaynağı olduğunda bireylerin onu içselleştirmesi de doğal hale gelir.⁸

Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde hâlâ eski Türk gelenekleri yaşatılmaktaydı. Osmanlı hükümdarının eşi, elçileri kabul eder ve misafir ağırlayabilirdi. Kadınların yüzleri kapalı değildi. Devletin güçlenmeye başladığı devirlerde ise kadının toplum hayatından uzaklaştırılarak hak ve özgürlüklerinin kısıtlandığı görülür. Osmanlı'da kadın, giderek ev içinde, toplumdan uzak bir hayat sürmeye başladı. Şehirlerdeki kadınların yaşamı böyle iken, devletin sınırları içindeki köylü kadınlar için ise durum farklı idi. Dini taassup, köylerde çok da etkili olmadı. Kırsal kesim kadını, erkeği ile birlikte tarlada çalışırdı ve örtünme zorunluluğu da yoktu. Hem tarımda, hem de evde çalışan köylü kadının ekonomiye katkısı büyüktü. Kadın; kilim, çarşaf, halı dokur, örgü örür, ev halkının giysilerini dikerdi. Osmanlı toplumunun kadınları, kentlerde kapalı olarak yaşam sürdürürken, kırsal kesimde bu durum biraz daha farklıydı⁹.

19. yüzyıl'da cemaat kültüründeki yabancılaşma ve yozlaşma yeni bir yapılanmayı gerektirmiştir. 19. yüzyıl'ın ikinci yarısından sonra modernleşme, sürecinin bir sonucu olarak Osmanlı kadınları da etkilenmiş, sosyal ve kamusal alanda var olmaya başlamıştır. Süreç hızlı evrilmiş, eğitim, sağlık, basın gibi birçok alanda yer almışlardır. Tanzimat sonrası dönemde neredeyse tüm aydınların gündeminde kadın sorunları yer almıştır. II. Meşrutiyet'in nisbi refah anlayışı kadınları farklı dernek çatısı altında toplanması için olanak sağlamış, kadınlar örgütlenerek siyasi alanda da var olmaya başlamışlardır. Özellikle Tanzimat ve II. Meşrutiyet'in ilanıyla başlayan dönemi kadının sosyal statüsünün yükseltilmesi, eğitimin artırılması ve çalışma hayatına atılması için sosyal bilinç oluşturulması açısından bir başlangıçtır diyebiliriz. Ancak şunu belirtmek gerekir ki bu anlayış sadece elit kadınları kapsamış ve halk tabanına evrilememiştir.

⁷ Doğramacı, Emel, *Türkiye'de Kadının Dünü Bugünü*, İş Bankası Yayınları, Ankara, 1993, s. 3-4.

⁸ Çaha, Ömer, *Aşkın Devletten Sivil Topluma*, Plato Yayınları, İstanbul, 2007, s.3.

⁹ Caporal, Bernard, *Kemalizm ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını*, (çev. Ercan Eyüboğlu), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1982, s. 61.

Dernek kuran, dergi çıkararak kadınların sadece bir heves olarak bu işleri yaptıklarını söylemek abartı olmaz. Osmanlı toplumunda bu yüzden kapsamlı bir örgütlenmeden söz etmek eksik ve kadınların farkındalık anlayışları ise popülist kalmıştır diyebiliriz.

Osmanlı Dönemi'nin son yıllarında kadına dair politikalar Cumhuriyet Dönemi'nde kadına bakış açısının değişimi için zemin hazırlar nitelikte olmuştur. Kadın hakları ve sosyal statüsü bakımından Cumhuriyet Dönemi'nde ivme gösterilmiştir. Cumhuriyetin ilanı ile, devlet, ulus, yönetim, rejime uyum gibi kavramsal yaklaşımlar kadınların önünü açacak bir değişime neden olmuştur. Cumhuriyet'in ilanından sonra kurulan cemiyetlerin bir kısmı sosyal yardım amaçlı Kadın Cemiyetleridir. Bununla birlikte, kadın haklarını savunan, kültür ve eğitim faaliyetlerinde bulunan kadın cemiyetleri de kurulmuştur. Bu cemiyetlerin ortak amacı, ülkenin ilerlemesini sağlayacak faaliyetlerde bulunmak ve inkılaplara hizmet etmektir. Cumhuriyetin ilk cemiyetleri arasında Türk Kadın Birliği gibi kurucu ve üyelerin sadece kadınlardan oluştuğu kadın cemiyetlerinden başka yönetim kurullarında ve üyeleri arasında kadınlarla erkeklerin birlikte görev yaptığı birçok cemiyet kurulmuştur.

Osmanlı ve Cumhuriyet döneminde kadın hareketi resmi ideolojilerin savunucusu ve taşıyıcısı haline geldikleri için bu dönemlerde kadın hareketi istenilen yankıyı uyandıramamış, kadın sorunlarından uzak bir politika gütmüşlerdir. Cumhuriyet döneminden sonra yaygınlık kazanan kadın hareketi ses getirmiş ve kadın sorununa farklı bakış açıları sunmuştur.

Kadın Hareketi'nin gelişme ivmesini Feminizmin tanımlanmasından da anlayabilmek mümkündür. Feminizm 17.yüzyıl İngiltere'sinde feodalizmin bitmesi ve kapitalizmin gelişmesi ile kendini yeni toplumdan dışlanmış bir sosyolojik grup olarak hisseden orta sınıf kadınlarının talepleriyle ortaya çıkmıştır. Özellikle 1960'lardaki öğrenci hareketlerinin feminizmin esas gelişme ivmesini oluşturduğunu söyleyebiliriz. İkinci feminist dalgayı ortaya çıkararak farklı söylemlerle değişik ülkelerdeki grupların ortaya çıkmasını sağlamışlardır. Bu dönem de feminizm hem teorik hem de fiilen gerçekleştirdiği eylemlerle gelişme gösterdi. Kürtaj hakkı, eğitim hakkı, eşit iş bölümü, bilinç yükseltme gibi politikalarla yaptıkları katkıyı tüm Dünyada yarattığı havayı çok net görebilmekteyiz.

1980'ler de dünyada meydana gelen değişimlere paralel olarak Türkiye'de de sivil toplum hareketleri hız kazanmıştır. Politik söylemlerin ve eylemlerin artması kadın sorunlarının ve kimlik mücadelesinin hız kazanmasına olanak sağlamıştır. 1980' li yılların başladığı dönemde kadın hareketleri hızlanmış, feminist kadın gruplarının teori ve pratikleri yazılı ve sözlü basında geniş kitlelere ulaşmıştır. Hareket çıkışında elit ve eğitimli kadınlara hitap etmekten ilerleyen süreçte tabana doğru inmeyi başarmıştır. Feminizm, temel olarak geleneksel yapıya uygun olmayan yönleri ile çok kabul görmediği ilk dönemlerden sonra sosyal yapıda, belli sınırlar içerisinde kadına bakış açısını değiştirmeyi başarmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde sivil toplumun anlamı, tanımı ve kapsamı başlığı altında sivil toplumun ve sivil toplum örgütlerinin tarihsel gelişimi, Türkiye'de sivil toplumun tarihi gelişimi ve modern siyaset düşüncesinde kadının rolü anlatılmıştır. Sivil toplum teorileri ve kadının bu teorilerdeki yerine yer verilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde kadın hareketlerinin temelini oluşturan "feminizm" kavramı yer almaktadır. Feminizmin kavramsal çerçevesi ve politikaları konumuz ile paralel olarak yer almıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde Osmanlı Devletinde kadının yeri ve kadın hareketlerine değinilmiştir. Tarihsel süreç içerisinde İslam dininin kadın üzerine etkisi ve kadınların hak arama mücadelesindeki rolleri açıklanmıştır.

Çalışmanın dördüncü bölümünde, Cumhuriyet döneminde kadın hareketleri ve günümüzde Türkiye'de kadının durumuna yer verilmiştir. Cumhuriyet döneminde kadınların faaliyetleri ve kurumsallaşma girişimleri işlenmiştir.

Çalışmanın son bölümü olan beşinci bölümde, çalışma konusu ile ilgili, Aydın ilinde yapılmış olan araştırmalar sonucunda 12 derneğin tüzükleri incelenmiş ve basılı olarak, derneklerden elde edilen tüzük ve faaliyet raporları değerlendirilmiştir.

I. BÖLÜM

SİVİL TOPLUMUN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ VE TARİHSEL GELİŞİMİ

Çalışmanın bu bölümünde Sivil Toplum kavramı açıklanarak, Dünyada ve Türkiye’de başlangıcı, gelişimi ve yapılanmaları yer almaktadır. Türkiye’de Osmanlı Dönemi, Cumhuriyet Dönemi ve günümüzde sivil toplum süreçleri irdelenmiştir.

1.1. Sivil Toplum Kavramı Ve Tanımı

Sivil toplum kavramı Batı toplumlarının gelişim sürecinin ve Batı siyasal geleneğinin içinde doğup gelişmiştir. Aynı gelenek içinde siyasal - yönetsel sistem, demokrasi ve demokratikleşme arayışlarının birçok ana temasını kuşatan, onlara rehberlik eden bir kavramdır.¹⁰ Batıda ortaya çıkan sivil toplum kavramının tanımı ve kapsamı konusunda siyaset bilimi düşünürlerinin üzerinde anlaştıkları tek bir tanım bulunmamaktadır. Entelektüeller sivil toplum kavramına içerisinde yaşadıkları zamana ve mekâna göre farklı anlamlar yüklemişlerdir. Bu düşünceler; içinde yaşadıkları toplumun tarihsel geçmişine, ekonomik, sosyal siyasal ve kültürel yapısına göre sivil toplumu oldukça farklı bir şekilde ele almıştır. Sivil toplumu kimi siyasal düşünürler kutsal sayılabilecek kadar önem atfedilen bir kavram veya kurum olarak görürken kimi düşünürler de sivil toplumu resmi ideolojilerin ve etkin siyasal elitlerin toplum tarafından içselleştirmesini sağlama aracı olarak gördüklerine şahit olunmuştur.¹¹

Sivil toplum kavramı konusunda yapılmış olan tanımlara geçmeden önce “sivil” kavramının kökenine bakılması yararlı olacaktır. Kelime olarak Fransızca olan sivil (civıl), medeni, uygar, nazik ve kibar anlamına gelmekte ve daha çok seçkinciliği ve zarafeti içermektedir.¹²

Şerif Mardin, sivil kavramının kökenini şehir yaşamının beraberinde getirdiği hakları ve yükümlülükleri ifade ettiğini özellikle vurgulamaktadır. İdris KüçükÖmer kavramı kelime anlamına dayandırarak toplumsal ihtiyaçların giderilebildiği bir toplum olarak anlamlandırmıştır.¹³

¹⁰ Tosun, Gülgün Erdoğan, *Demokratikleşme Perspektifinden Devlet-Sivil Toplum İlişkisi*, İstanbul, Alfa Yayıncılık 2001 s.29

¹¹ Tuncel, Gökhan, *Sivil Toplum ve Devlet*, İstanbul, Birsam Yayınları, 2011, s. 20.

¹² Tuncel, Gökhan, a.g.e., s. 20.

¹³ Tuncel, Gökhan, a.g.e., s. 14.

Sivil Toplum kendi kendini oluşturan kendi desteklerine sahip, devletten özerk, özel alan ile devlet arasında onarıcı niteliğinde varlığını sürdüren yapıyı tanımlamak için de kullanılabilir.¹⁴ Ali Yaşar Sarıbay; “sivil toplum devletten özerk olmayı içerir ama ondan yabancılaşmayı zorunlu kılmaz. Ayrıca sivil toplum devlet iktidarına karşı dikkatli ama saygılıdır.”¹⁵ demektir.

Sivil toplum, demokratik bir yapılanmayı toplumsal katılım temeline oturtacak, toplumsal farklılaşmayı sağlayacak yaygın sosyal örgütlenmelerin yolunu açacak temel hak ve yükümlülükleri yaygınlaştıracak bir araç olarak görülmekte ve sivil toplum “devletin şekillendirmediği, kendi inisiyatif ve renkliliğine terk ettiği devlet dışı bir alanı ifade etmekle sınırlı kalmamakta aynı zamanda aktif ve örgütlü siyasal katılım ve politizasyon sürecini de ifade etmektedir” şeklinde tanımlanmaktadır.¹⁶

“Sivil Toplum Örgütlenmesi”, konusundaki tartışmaların tarihini Eski Yunan’a kadar götürmek mümkündür. “Sivil toplum” kavramı ilk kez Aristoteles’te karşımıza çıkar. Aristoteles’in insanlar için en uygun yönetim biçimi olarak gördüğü “politike koinonia”^{*} yasalarla belirlenmiş kurallar sistemi içinde özgür ve eşit yurttaşların siyasal toplumu, yani polistir. Bu kavram daha sonra Latinceye “societas civilis” olarak aktarılmaktadır. Bu kavram devlet ya da siyasal toplumdan ayrı ve ona karşıt bir sivil toplumu tanımlamıyor olmasıdır. Sivil olanla siyasal olanın ayrımının henüz olmadığı bu anlayışta sivil toplum devlet ve siyasal toplumla eş anlamlı olarak kullanılmaktadır.¹⁷

Sivil toplum kavramı, halkın kendi kendisini yönetme geleneğinin ortaya çıktığı endüstrileşmiş Batı toplumlarında daha farklı bir anlam kazanmıştır. Batı toplumlarında

¹⁴ Sarıbay, Ali Yaşar, *Türkiye’de Demokrasi ve Sivil Toplum, Küreselleşme Sivil Toplum ve İslam*, Ankara, Vadi Yayıncılık, 1997, s.9.

¹⁵ Özalp, Ali, a.g.t., s. 12-13.

¹⁶Özalp, Ali, a.g.t., s.13.

* Aristo tarafından kullanılan “politike koinonia” kavramı “sivil toplum” kavramının ilk tarihsel versiyonudur. Aristo’nun insanlar için en uygun yönetim biçimini ifade etmek için kullandığı “politike koinonia”, yasalarla belirlenmiş kurallar sistemi içinde özgür ve eşit -kabul edilen-yurttaşların siyasal toplumdur. Bu kavrama göz atmak gerekirse, “koinonia” özgür yurttaşların kullandığı “polis”in alanına işaret etmekte ve kavram genel itibariyle toplumun parçalarıyla birlikte bir bütününe işaret etmektedir. Bu bütünlük Aristo’nun düşüncesinde sivil ile siyasal olanın ayrımının olmadığını gösterir. Ancak Aristo’nun düşüncesinde özel alanlar yok değildir. Bu özel alanların bir ayrım oluşturmamasının sebebi, Aristo’nun bu özel alanları –oikos- yani haneleri polis’in arkaplanı olarak görmesinden kaynaklanır. Özetle bu kavram o günün; Atina devletlerini veya Roma Cumhuriyeti’nin medenileşmiş toplumunu ifade etmek amacıyla kullanılmıştır.

¹⁷ Onbaşı, Funda, *Sivil Toplum*, Leyla ve Mecnun Yayınları, İstanbul, 2005, s. 13.

sivil toplum kavramı siyasal sistem içerisindeki demokratikleşme arayışlarının birçok ana temasını kuşatan ve ona rehberlik eden bir kavram olarak kabul edilmiştir.¹⁸

Batı toplumlarında demokratikleşmenin gelişmediği ve kökleşmediği sanayi devriminin ilk dönemlerinde sivil toplum kavramının özünü özel mülkiyet oluşturmakta olup, bu kavram daha çok burjuva sınıfının oluşturduğu toplumu ifade etmek için kullanılmıştır.¹⁹

Şerif Mardin'e göre, feodal Batı toplumları 12. yüzyıldan itibaren şehir hayatının ticaretin ve özellikle tarım aletleri üreten, el sanatlarının canlanmasına sahne olmuştur. Şehirli soylular sınıfının şehir hayatına savunma birliklerini örgütleyebilmeleri, hukuk kurallarının şehir duvarları içinde de şehrin tayin ettiği şekilde işleyebilmesi ve kendi mahkemelerini kurabilmeleri gibi haklar ve imtiyaz istemiş ve zaman içerisinde bunları elde etmişlerdir. Batı toplumlarında burjuvazi, şehir hayatına tanınan bu hak ve özgürlükler tekelinde oluşup gelişmiş, süreç içerisinde burjuvazinin güçlenmesi sivil toplum düşüncesinin hızlı gelişmesine katkıda bulunmuştur. 1789 Fransız Devrimi'nde "İnsan Hakları Bildirisi'nin yayınlanması ile bu gelişim hızlanmıştır. Bilindiği gibi, 1789 Fransız Devrimi ile birlikte sivil toplum ile devlet arasında bireyin konuşma, düşünme, inanç özgürlüğü ve mülk edinme hakkı gibi haklarının bireysel özgürlük için vazgeçilmez haklar olduğu tescil edilmiştir.²⁰

1.2. Dünyada Sivil Toplum Örgütlerinin Tarihi Gelişimi

1.2.1. Batı Avrupa'da Sivil Toplum

Birçok siyasi düşünür ve aydın sivil toplum kavramını 18. yüzyıl Batı toplumunun bir arada yaşayabileceğini anlamaya yönelik çözümlenme aracı olarak kabul etmişlerdir. Bundan dolayıdır ki sivil toplum kavramı her toplumda farklı özelliklere sahip olmuştur.²¹

Batı da sivil toplumun demokratik bir yapılanmayı toplumsal katılım temeline oturtacak, toplum örgütlenmelerin yolunu açacak, temel hak ve yükümlülükleri yayınlatacak bir araç olarak geliştiği söylenebilir.

¹⁸ Tuncel, Gökhan, a.g.e, s.16

¹⁹ Tuncel, Gökhan,a.g.e, s. 16.

²⁰ Onbaşı, Funda, a.g.e, s. 14.

²¹ Tuncel, Gökhan, a.g.e, s.27.

Bu anlamda Batı Avrupa’da sivil toplum tarihini 12. yüzyılın sonlarıyla 13. yüzyılın başlarına götürmek mümkündür. Gerçi sivil topluma zemin teşkil eden kentleşme âdem-i merkeziyet ve ticari yaşamın gelişimi gibi hususları dikkate aldığımızda felsefi düşüncenin doruk noktada olduğu ve kentlerin birer devlet statüsünde olduğu Eski Yunan dönemini, Batıdaki sivil toplumun arkasındaki potansiyel olarak götürmekteyiz. Fakat devlet alanının dışında özerk, örgütlü toplulukları kapsayacak şekilde bir toplumsal genişlemenin ve sosyal inisiyatifin 12.ve 13. yüzyılda baş gösterdiğini söylemek mümkündür.

13. yüzyılda gelişen pazar ekonomisi, paranın geniş kullanım alanı, artan zenginlik, lüks yaşamın artması, özel hayat biçimlerinin ortaya çıkması Batı Avrupa’da Sivil toplumun gelişmesine temel teşkil etmiştir. 12. yüzyılın sonları ile 14. yüzyıl arasında kalan dönemde Avrupa’da görülmedik bir ekonomik gelişme ortaya çıktı. Nüfus artışı, gelişen ticaret, el sanatları sanayi ve tekniği, yoğunlaşan sermaye ve artan yaşam standartları ekonomik hayatta büyük bir canlılık sağlarken; siyasal ve hukuksal alanda da önemli bir arayışı başlatmıştır.²²

Batı Avrupa’nın siyasal literatüründe son derece önemli yeri olan “mülkiyet hakları” kavramının temelleri bu dönemde atılmıştır. Bireysel mülkiyet kavramı Galassator*’ların elinde özel bir anlam kazanırken, özel alan anlayışı da hukuksal bir statü kazanarak yaygınlaşıyordu.

Mülkiyet kavramı aslında Eski Yunan’da Aristo ile Platon arasındaki tartışma konularından birini oluşturmuştur. Platon, özellikle yönetici sınıfın özel mülkiyetine karşı çıkararak bunlar için ortak mülkiyet etrafında seyreden bir kolektif yaşam tarzı öngörmekteydi. Aristo bu görüşlere karşı çıkararak özel mülkiyetin yaygınlaşmasını öngörmekle sınırlı kalmamış, aynı zamanda özel mülkiyeti adalet düşüncesinin de temel taşı haline getirmiştir. Fakat özel mülkiyet kavramı hukuksal bir temele ve dayanağa, ortaçağın sonlarına doğru, devlet alanının dışında gelişen yaygın mülkiyet ilişkilerinin baş göstermesiyle kavuşmuştur. Bireysel özgürlüğün temel yaşam alanı olarak kabul gören özel alanın da bu dönemde hukuksal bir statüye kavuştuğunu görmekteyiz.²³

²² Çaha, Ömer, *Aşkın Devletten Sivil Topluma*, s. 86.

* Glassator, Orta Çağda Roma Hukuk metinlerinden hareket ederek bir medeni kanun oluşturmaya çalışan bilginlere verilen isimdir. 11 ve 13 yy. Avrupası “Glassator”lar çağı olarak adlandırılır.

²³ Çaha, Ömer, *Aşkın Devletten Sivil Topluma*, s. 86–87.

13. yüzyıl Avrupa'sında sivil toplumun kökenlerini şehirleşme ve şehirle ilintili olduklarını görmekteyiz. Şehirlerin gelişmesi ile birlikte ticaretin de nicelik ve nitelik itibariyle geliştiğinde şehir faaliyeti toplumun tümü için yeni bir zenginlik kaynağı olmuştur.²⁴

Bu süreçte şehirlerde yoğunlaşmış olan esnaf loncaları, şehirlerin otonomisini sağlamada önemli roller oynamıştır. Loncalar özellikle İtalya'da 12. yüzyıldan sonra şehir hayatının nefesini kontrol altına almışlardı. Şehirlerin ticaretin merkezi haline gelmesi ve böylece geçmişteki bir takım önemli şehir merkezlerini aratmayacak bir özerkliğe sahip olması, loncaların özerk çalışmasına ve bu kurumlar aracılığıyla gelişen esnaf, şerefi, hukuksal eşitlik ve kişisel özgürlük kavramlarına borçlu olduğu söylenebilir.²⁵

Mülkiyet, üretim, pazar, ticaret ve rekabet gibi ekonomik değerlerin Batı'da kapitalizmle birlikte başladığı ifade edilir. Fakat kökenleri Ortaçağ sonlarında kentlerdeki ticari hayatın canlanmasıyla birlikte ortaya çıkmaya başlamıştır. Ticari sirkülasyon aynı zamanda kente yoğun göçü de beraberinde getirmiş ve yoğun bir farklılaşmayı ortaya çıkarmıştır. Şehirlerin sosyal yapılanmaları ve üstlendikleri dinamikler itibariyle feodal düzen daha sonraki yüzyıllarda kentlerdeki ekonomik ve sosyal gruplar tarafından çözülecektir. Sosyal organizasyonların doğal tepkileri sürecinde modern siyasal düşüncenin gelişmesine paralel olarak hukuksal eşitlik, özgürlük, hukuk devleti nötral devlet gibi kavramlar bizzat sosyal yaşamın bir sonucu olarak formüle edilmiş ve bu konularda başarılı adımlar atılabilmektedir. Mardin'inin ifade ettiği feodal sistemin zaafı ile birlikte ortaya çıkan bir takım sosyal oluşumların sivil toplum düşüncesine kaynaklık ettiği düşüncesine katılmak mümkündür.²⁶

İktisadi anlamda sanayi toplumu ve kapitalizmin, siyasi anlamda da İngiliz ve Fransız Devrimlerinin Ortaçağ Avrupası'nın siyasal yapılanmasından kalma izleri önemli ölçüde tasfiye ettiği söylenebilir. Bu iki gelişmeye paralel olarak Batı insanının ekonomik, siyasal ve düşünsel özgürlük yönünde iştahı kabarmış, bu konularda daha

²⁴ Yıldırım, Ahmet, *Sosyal Bütünleşme Açısından Sivil Toplum Örgütleri Isparta Uygulaması*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2001, s.66.

²⁵ Priene, Henry, *Ortaçağ Kentleri; Kökenleri ve Ticaretin Canlanması* (çev. Karadeniz), İletişim Yayınları, İstanbul 1991, s.28.

²⁶ Yıldırım, Ahmet, a.g.t., s. 67.

geniş ilerlemeler kaydedilmiştir. Bu döneme damgasını vuran Liberal filozofların “doğal haklar” konusunda başlattıkları çığırda birlikte bugün Batı siyaset düşüncesinin en önemli ögesi olan “birey” ön plana çıkmaya başlamıştır. Ortaçağ boyunca sosyal yaşamın temel direğini oluşturan “aile” modern toplumda yerini “birey” e terk eder. Bu anlamda modern dünyada sivil toplumun canlanmasına katkı sağlayan sermaye birikimi pazar ekonomisi, serbest ekonomi, rekabet, sınırlı devlet vb. kavramları, bireyi esas alan bir anlayışın uzantıları olarak gelişmiştir.²⁷

Önceleri dinsel ve toprak aristokrasisi elinde yoğunlaşan siyasal iktidar, ulus devletin ve demokratik mekanizmaların gelişmesiyle birlikte geniş bir toplumsal kesime yayılmaya başladı. Siyasal gücün ve egemenliğin toplumsal tabana yayılmasıyla bireyler siyasal otorite tarafından siyasal bir obje hüviyetine, başka bir söylemle “vatandaşlık” statüsüne kavuşmuşlardır. Bu statü siyasi iktidarları bireyler lehine bir takım temel siyasi hakları kabul etme noktasına getirmiştir.

İngiltere’de 1689 yılında yayınlanan “Haklar Bildirgesi” ile başlayan süreç Amerika’da “Virginia Haklar Bildirgesi” (1776), Fransa’daki “İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi”yle (1789) iyice olgunlaşmıştır. Ancak bu haklar birey adı altında sadece erkekler için söz konusu olabilmekteydi. Çünkü kadınlar henüz vatandaşlık statüsüne kavuşmuş değillerdi. Kadınlar, aile yaşamı ile sınırlı oldukları için ortaya çıkan temel haklardan sadece erkekler yararlanmaktaydı. Kamusal yaşam çok açık biçimde siyasal toplumun da merkezi haline gelmekteydi. Kadınlar pratikte bu toplumun dışında kaldıkları gibi siyasal düşünürlerin yeni toplumun siyasal yapısı için önerdikleri formüllerin de dışında kalmaktaydılar. Bu da İngiltere’de daha sonra da genel olarak Avrupa’da feminizm gibi bir siyasal akımın doğmasına yol açmıştır.²⁸

Kapitalizmin olgunlaşmasıyla birlikte kamusal yaşamla özel yaşam alanı arasındaki keskin ayrımlar büyük ölçüde yumuşamaya başlamış, aynı şekilde sivil toplumla devlet arasındaki ayrışmanın sınırları da keskin biçimde görünür olmaktan çıkmıştır. Bir yandan gelişmekte olan refah devleti, öte yandan da korporatist rejimler aracılığıyla devlet, sivil yaşamın tüm alanlarına sirayet etme durumuna gelmiştir. Sivil toplumun en merkezi kurumu olarak kabul edilmekte olan aile bile nişan, nikâh, eşlerin

²⁷ Çaha, Ömer, *Aşkın Devletten Sivil Topluma*, s. 92–93.

²⁸ Çaha, Ömer, *Aşkın Devletten Sivil Topluma*, s. 93.

karşılıklı hakları gibi düzenlemeleri içeren medeni hukukla birlikte devletin kontrolüne açılmıştır.

Modern dünyada “Sivil toplumun merkezi neresidir?” sorusu bugün için daha bir önem kazanmaktadır. Bu çerçevede baktığımızda bugün, artık sivil toplumun merkezi özel yaşam alanıyla sınırlı kalmamakta onun var olma alanı bizzat kamusal yaşamın kendisi olmaktadır. Bu nedenle sivil toplumla politik toplum arasında net bir ayırım yapmak da zorlaşmaktadır. Sivil toplumun varlık alanı özel alanı aştığı gibi kamusal alanı da aşarak uluslararası bir boyuta taşınmıştır.²⁹

Batı Avrupa’da sivil toplumun tarihsel arka planı 12. yüzyıla kadar götürebilmekle birlikte bu bölgedeki tüm ülkelerde aynı gelişme trendinden geçtiğini iddia etmek oldukça güçtür. Batı Avrupa’daki toplumları modern siyasal kurumlara götüren temel aktörler aşağı yukarı aynı olmakla birlikte toplum-devlet ilişkisi konusunda tüm ülkelerin aynı çizgide olmadığını görmekteyiz. Tarihsel özgeçmişlerine bağlı olarak toplumların siyasal kültüründe devletle toplum ilişkisi farklı çizgilerde gelişebilmektedir. Batı Avrupa’da biri Fransız biri de İngiliz olmak üzere iki tip toplum-devlet ilişkisini bariz biçimde görmekteyiz. Dolayısıyla, sivil toplum-devlet ilişkisini düzenleyen normlar, siyasal değerler ve kurumlar da Batı Avrupa’da iki farklı çizgide seyretmektedir. Bu iki modeli kısaca değerlendirmek gerekmektedir.³⁰

1.2.1.1. İngiltere’de Sivil Toplum

İngillere, devletten çok yaygın sosyal sınıfların, geleneksel aristokratların ve lokal grupların etkileşimiyle oluşan geniş tabanlı bir sosyal dinamikler tarafından yönetilmektedir. İngiltere’de kapitalizm ve ekonomik pazarın genişlemesi paralelinde devletin faaliyet gösterdiği alanlar küçülmüş, böylece ekonomik hayat içinde ortaya çıkan aktörler sosyal ve siyasal yaşamın nabzını eline almıştır. Bu ülkede iktisadi zihniyet, İskoç Aydınlanması’nın temelini attığı “Laissez Faire”^{*} düşüncesi etrafında gelişmiştir. Sivil toplumsal inisiyatifin ağırlığını sağlayan zihniyetin temeli 12. yüzyıla

²⁹ Çaha, Ömer, *Aşkın Devletten Sivil Topluma*, s. 94.

³⁰ Çaha, Ömer, *Aşkın Devletten Sivil Topluma*, s. 95.

* 16. yüzyılda Laissez faire, sadece mülkiyet haklarını korumayı amaçlayan yeterli düzenlemelerin bulunduğu bir ekonomik ortamda özel taraflar arasındaki alım satım işlemlerinin müdahaleci hükümet kısıtlamaları, tarifeler ve sübvansiyonlardan arındırılmasını ifade eder. Laissez faire, "bırakınız yapsınlar" anlamına gelir. İlk kez Fizyokratlar tarafından "laissez-faire, laissez-passer" (bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler) sloganıyla savunulmuştur.

kadar uzanmakla birlikte esas itibariyle İskoç Aydınlanma paradigması içinde gelişen liberal, iktisadi zihniyet, İngiltere’de toplum devlet ilişkisini belirleyen ana dinamiği oluşturmuştur. Bu düşüncenin bir gereği olarak devletin rolü, ekonomik gruplar arasında hakemlik yapmak ve İngiliz firmalarının denizaşırı ticarete yönelmesi için uluslararası bir pazar açmakla sınırlı kalmıştır.

İngiltere’de siyasal haklar yönündeki tartışmalar da esas itibariyle devlet eksenli bir çerçevede değil daha çok birey ve toplumsal eksenli çerçevede seyretmiştir. Devrim geleneğinden ziyade, sözleşme geleneğine sahip olan İngiltere, sekülerizmin aracılığıyla tarihi içindeki zengin ve derin geleneksel birikimlerle modern çağın getirisi olan kazanımların bir sentezini yaparak siyasal değerlerini yaşatmayı sürdürmüştür.

Konsensüs fikrinin ağırlık teşkil etmesi dolayısıyla İngiltere’de 18. ve 19. yüzyıl boyunca sivil toplum devlet gibi kavramların yerine daha fazla birey, daha fazla özgürlük, daha fazla siyasi katılım; bunlara karşın daha az devlet gibi söylemler ve arayışlar yaygınlık kazanmıştır.³¹

1.2.1.2. Fransa’da Sivil Toplum

İngiltere geleneğindeki “sözleşme” teamülünün aksine Fransız geleneği, “ceberut” bir siyasal tarzı esas almıştır. Fransa’daki “merkeziyetçi” ve “güçlü” devletçilik düşüncesinin tarihi çizgilerini ve temellerini eskilere götürmek mümkündür. Orta çağdan itibaren Fransa’da merkeziyetçiliği öngören bir devletçilik anlayışı gelişmiştir.

Sanayi Devrimi sonrasında ortaya çıkan yeni toplumsal oluşumda Fransa’da devlet merkezli bir görüntü sergilenmişti. 18. yüzyıl Avrupa’sında genel olarak devletler daha fazla küçülerek yerlerini sivil toplum gruplarına bırakırken, Fransa’da devlet giderek sivil toplum unsurlarının gücünü kendi elinde toplanmıştır. Devlet toplum üzerinde merkezi bir gücü kurumlaştırmak için ekonomik faaliyetlere doğrudan müdahil olduğu gibi toplumdaki entelektüel faaliyetlere de öncülük ederek toplumsal inisiyatif zayıflatmaya çalışmıştır. Yaygın kontrol mekanizmasıyla birlikte Fransa’da devlet kadr-i mutlak bir otorite olarak gelişmenin yanı sıra sosyal ve lokal grupların da üzerinde mutlak ve denetim mekanizması inşa etmiştir.

³¹ Çaha, Ömer, *Aşkın Devletten Sivil Topluma*, s. 97-98.

Bu dönemde güçlü ve merkezi bir siyasal yapı meydana getirme çabaları sonucunda mutlak ve otoriter bir devlet ortaya çıkmıştır. Fransız Devrimi'nin akabinde siyasal iktidara el koyan jakobenler, aristokrasi ve kiliseye karşı acımasız bir savaş başlatarak mülkiyet, hak, adalet mahremiyet gibi kavramları alt üst ettiler. Fransa'da İngiltere'dekinin aksine ekonomi "Laissez Faire" prensibi doğrultusunda gelişmemiştir. 19 yüzyıl'dan itibaren devletin ekonomi içerisindeki etkisi giderek artmıştır. Ekonominin titreşim noktalarını elinde tutan devlet giderek sosyal hayatta inisiyatifini kullanma eğiliminde olmuştur.³²

1.2.1.3. Doğu Avrupa'da Sivil Toplum

Doğu Avrupa ülkeleri olarak adlandırılan ülkeler de, Eski İmparatorluklar Döneminde Batı Avrupa'daki kadar yoğunluk arz etmese de küçümsenemeyecek türden bir sivil toplum oluşumuyla karşılaşmaktayız. İmparatorluk Dönemi Rusya'sında aristokratların baskısı altındaki "Zemstvo Hareketi" yasama meclisi olan Duma Devrimi'nden (1905) sonra doğan siyasal partiler, farklı medya grupları ve devrimle birlikte değişik alanlarda gelişen konseyler, sosyalist devrim öncesi Rusya'sında sivil toplumun tipik örneklerini ve nüvelerini oluşturmaktaydı.³³

Aynı şekilde, gerek Osmanlı egemenliğine giren, gerekse Osmanlı egemenliği dışında kalan Balkan ülkelerinde hatırı sayılır geleneksel sivil toplum unsurları bulunmaktaydı. Modernleşmeyle birlikte bu ülkelerde geleneksel sivil toplum kurumlarına ilaveten parlamenter rejimler, siyasal partiler, farklı medya grupları, dernekler ve işçi örgütleri gibi sivil toplum unsurları gelişmeye başladı.

Ancak I. Dünya Savaşı sonrasında çok geçmeden sosyalizmin ayak seslerinin duyulmaya başlamasıyla birlikte eski imparatorluklardan ayrılan ve ulus bazında kurulan Doğu Avrupa'daki birçok yeni devlet sosyalizmin çekim alanına girmeye başladı. 1917'deki Bolşevik Devrimi ile Rusya'da başlayan süreç kısa sürede Doğu Avrupa'daki ülkeleri çekim alanına aldı. II. Dünya Savaşı'nın bitimiyle birlikte "Demokratik Batı" karşısında alternatif bir dünya olarak Sosyalist Blok ortaya çıktı. Sosyalist Blok'ta yer alan ülkelerdeki sivil toplum unsurları buralarda kurulan komünist

³² Çaha, Ömer, *Aşkın Devletten Sivil Topluma*, s. 98–99.

* Zemstvo, Rus Çarlığı'nın Avrupa'daki topraklarında ve Ukrayna'da, kırsal bölgelerdeki özyönetim organı. 1864'te toplumsal ve ekonomik hizmetlerin yerine getirilmesi amacıyla kurulmuş, Rusya'da önemli bir liberal etkinlik odağına dönüşmüştür.

³³ Çaha, Ömer, *Aşkın Devletten Sivil Topluma*, s. 105.

rejimlerle birlikte yok olmak zorunda kaldılar. Bu bakımdan Doğu Almanya, Polonya, Macaristan, Çekoslavakya gibi ülkelerde parlamenter rejimler ve sivil toplum nüveleri birer birer son bularak yerlerini devletle bütünleşen komünist partilere terk etmek zorunda kaldılar. 1917’de başlayan bu süreç 1980’lerin sonuna kadar devam etmiştir.³⁴

1.3. Türkiye’de Sivil Toplumun Tarihi Gelişimi

1.3.1. Osmanlı İmparatorluğu’nda Sivil Toplum Yapılanmaları

Osmanlı Devleti ilk dönemlerinde (özellikle 16. Yüzyıla kadar olan dönemde) toplumla devletin birliğine dayalı bu iki yapının iç içe geçmiş olduğu siyasal bir yapıya sahipti. Nihai güç olan Sultan, halkın anlayışında “zillullah-i fiil ardi” yani Allah’ın yeryüzündeki gölgesi olarak yer alıyordu. Toplumun hayat alanını, tercih, beklenti ve öncülerini oluşturan devletin kendisiydi. Batı Avrupa’da olduğu gibi özerk şehirlerde, mülkiyet hakları üzerinde gelişen ve belli bir ayrıcalığı olan sınıf, sosyal sınıfların yokluğu aynı zamanda ekonomik hayatı da devletin kontrolü altında sokuyordu.³⁵

Osmanlı Döneminin sivil toplum köklerine inmek için zamanın sosyal, ekonomik ve devlet sistemini incelemek gerekmektedir. Toplumun bir arada tutan ve limitlerini belirleyen siyasi otoriteydi. Ekonomik hayat yasa koyucu tarafından yönetilmekteydi.³⁶

Osmanlı Devleti’ne merkeziyetçi bir “devlet ruhu” egemen olmuştur. Bu anlayışın temeli “devletin Bekası’nı sağlama” amacına dayanır. Bu anlayış siyasal sisteme öylesine nüfuz etmiştir ki bu amaçla hanedan mensuplarının feda edilmesinde bile bir sakınca görülmemiştir. Bu nedenle devlete muhalif en küçük yapılanmalar bile şiddetle cezalandırılmıştır. Osmanlı merkezi iktidar kendi siyasal etkinliklerini korumak için zaman zaman taşraya karşı son derece kışkırtıcı davranmıştır. Merkezi otorite, gerçekte padişah ve yönetim çevresi kendi iktidarını mutlaklaştırmayı garanti altına almak için toplumu alttan üste doğru “askeri bürokrasiye benzer bir şekilde örgütlemiştir”.³⁷

³⁴ Çaha, Ömer, *Aşkın Devletten Sivil Topluma*, s. 106-107.

³⁵ Çaha, Ömer, *Aşkın Devletten Sivil Topluma*, s. 139.

³⁶ Çaha, Ömer, *Aşkın Devletten Sivil Topluma*, s. 139.

³⁷ Cihan, Ahmet ve Doğan, İlyas, *Osmanlı Toplum Yapısı ve Sivil Toplum*, 3f Yayınevi, 2007, İstanbul, s.36

Klasik Osmanlı sisteminde, bugünkü anlamı ile bir sivil toplum anlayışından bahsedilemeyeceği açıktır. Ayrıca sistem içerisinde, örgütlenme yapısı, çalışma biçimi ve amaçları bakımından bugünküne benzer nitelikte, özel olarak sivil toplum kurumlarının varlığından da tam olarak söz edilemez.

Sivil toplum fonksiyonu üstlenen kuruluşlarda, genellikle siyasal, etik-dini, askeri ve idari veya mali ya da sosyal yardımlaşma ve dayanışma gibi amaç ve düşünceler iç içe, çoğu kez birbirinden ayırt edilmesi zor bir karmaşıklık içinde bulunmaktadır. Sivil toplum fonksiyonunu üstlenen sosyal ve ekonomik kurumların bir bölümü, faaliyet alanı ve aldığı kararların mahiyeti itibarıyla tamamen kamu bürokrasisi içinde yer almaktadır. Klasik Osmanlı sisteminde, salt sivil toplum girişimli bu fonksiyonları yerine getirmekle görevli organların henüz teşekkül etmediği, ancak toplum içerisinde faaliyet gösteren bazı kurumlarının bir yan ürün olarak sivil toplum fonksiyonunu üstlendiği öne sürülebilir. Ancak bunun Batı Avrupa'daki sivil toplum örgütlerinden farklı olacağı kaçınılmazdır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerine doğru, bireysel hak ve özgürlüklerin yavaş yavaş genişlemesi ve Cumhuriyet devrinden itibaren giderek derinleşmesi sonucu, sivil toplum girişimleri toplumsal ilişkiler içerisinde bağımsız bir hüviyet kazanma imkânı bulabilmiştir.³⁸

Osmanlı toplumunda sivil toplum potansiyeli taşıyan unsurlardan söz edebiliriz. Bunları şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Birincisi; Osmanlı'nın millet sistemine dayalı bir toplumsal yapısının olması ve farklı milletlere sınırlı da olsa özerk bir alan tanımış olması sivil toplum görüntüsü çağrıştırabilir.
- İkincisi; sivil toplum unsuru olabilme özelliği taşıyan yapılanma ise "loncalar" dır. Loncalar, bir taraftan İslami tasavvufi düşünceye fütüvvet ilkelerine bağlı kalarak tekke ve zaviyelerdeki Şeyh mürit ilişkisine benzer, işyerlerindeki usta çırak ilişkisi oluşturulan ahilik teşkilatına dayanır. Zamanla şehirlerde merkezileşen ahi teşkilatları, esnaf birlikleri şekline dönüşerek loncalar şeklini almışlardır. Loncaların toplumsal işlevleri nedeniyle Osmanlı toplum yapısında sivil toplum unsuru olarak söylenmesi önemlidir.

³⁸ Cihan, Ahmet ve Doğan, İlyas, a.g.e ,s. 37-38

- Üçüncüsü de; kurumsallaşmış olan dini örgütlenmelerdir. Dini örgütlenmeler resmi düzeyde ve halk düzeyinde olmak üzere ikili bir yapılanma olarak görülür. Resmi kanat Şeyhülislam'ın temsil ettiği ulema grubudur. Halk kanadında ise “tarikatlara” olduğunu görüyoruz.

Tarikatlar, Osmanlıda devlet ile toplum arasında tampon görevi görmüş ve devlet ile toplum arasındaki iletişimi sağlayan kanallardan biri olmuştur. Dördüncü sivil toplum örgütlenmesi ise vakıflardır. Kurumsal anlamda bir sivil toplum örgütlenmesi olarak tarihten tevarüs ettiğimiz vakıflar, dünyada henüz “sosyal adalet”, “sosyal refah”, dengeli gelir dağılımı, sosyal güvenlik ve “sosyal hizmet” gibi kavramlar telaffuz edilmediği dönemlerde Doğu İslam toplumlarında özellikle de Osmanlı toplumunda devletin organizasyon şemasında yer almayan ama devletin ilgisi ve bilgisi dâhilinde bu kavramların içeriğini doldurmaya yönelik sosyo- ekonomik ve sosyo-kültürel bir faaliyet alanı ve örgütlü sivil dayanışma örneği teşekkül etmiştir. Vakıflar diğer sivil toplum potansiyeli taşıyan unsurlara göre daha bağımsız olmalarının yanında diğer unsurlara destek olmaları açısından da ayrı bir öneme haizdirler.³⁹

1.3.1.1. Osmanlıda Vakıflar

İslam devletlerinde, inanışlarıyla paralel olarak yardım amacı güden temeli çok eskilere dayanan yapılanmaların başında vakıflar gelmektedir. Vakıflar Selçuklular Dönemi'nden başlayarak, Osmanlı Dönemi'ni de içine alan süreçte, Türk kültür yapısının gelişmesinde, ekonomik kaynak sağlanmasında, sosyal yapının dengelemesinde ve istikrarında en etkin yapılanmadır. Yaşanılan dönemde, her ferden belli bir zaman diliminde vakıf ilişkisi olduğu söylenebilir.⁴⁰

Vakıf sistemi, İslamiyet'in kabul edilmesiyle başladığı Selçuklular Dönemi'yle Türk hâkimiyetinin sürdüğü Osmanlı Dönemi'nin sonuna kadar etkin bir rol üstlenmiştir. “*Osmanlılarda Orhan Gazi, İznik'te ilk Osmanlı medresesini kurarken onun idaresi için yeterli geliri temin edecek gayrimenkul de vakfetmişti. Bu medrese kısa sürede değerli ilim ve devlet adamları yetiştirdi. Orhan Gazi'nin Adapazarı, Kandıra ve Bursa'da inşa ettirerek vakfettiği cami, medrese, zaviye, imaret, aşevi, misafirhaneler ilk Osmanlı vakıfları olarak anılmaktadır. Orhan Gazi tarafından İznik*

³⁹ Özalp, Ali, a.g.t, s.22.

⁴⁰ Yediöldüz, Bahaeddin XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi. Bir Sosyal Tarih İncelemesi, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 2003, s. VII.

medresesiyle yapılan mütevazı başlangıçla birlikte, vakıf sistemi bir devlet politikası olarak teşvik edilmiş kısa sürede bütün Osmanlı ülkesinde birçok medrese kurulmuştur".⁴¹

Osmanlı Dönemi'nde insanın ve yerleşimin olduğu çoğu yerde vakıflar yer almış ve bu birliktelikle güçlenmiştir. Vakıfların şehirlerde daha güçlü olması, yapılan faaliyetleri de olumlu yönde etkilemiştir.

Çizakça, Osmanlı Dönemi'nde vakıfların incelenmesi çalışmasında, şu tespitlere yer vermiştir: "1546 yılında yalnız İstanbul'da 2515 vakıf bulunuyordu (1970). 1718 ve 1800 yılları arasında Halep'te (bugünkü Suriye) toplam 687 vakıf kurulmuştu. Kesin kanıtlar, vakıfların sadece Osmanlı İmparatorluğunda değil, Atlantik'ten Pasifik'e, yani Fas ve Cezayir'den Hindistan'a ve uzak Malezya ve Endonezya'ya kadar tüm İslam dünyasında geliştiğini ortaya koymaktadır".⁴²

Osmanlı Devleti, günümüzde devletin yapması gereken hizmetleri kendi otoritesi ve finansıyla yapmak yerine, vakıfları destekleyerek kişilerin kurduğu kurumların yapması politikasını izlemiştir. Osmanlı Devleti kendisini sadece iç ve dış güvenliği sağlamakla görevli addederken, vatandaşları eğitmek, onlara sağlık hizmetleri götürmek, fakirlere yardım etmek, yol, köprü vs. yapmak gibi görevleri üstlenmiyordu. Halka verilmesi gereken eğitim, sağlık, konut gibi azami ihtiyaçlar bu dönemde vakıflar tarafından sağlanmıştır. Vakıf gönüllüleri, inançları gereği, sadece somut icraatları değil öldükten sonra ki varlıklarını da düşünerek hizmet vermiştir.

"Tarihimizde Vakıf Kuran Kadınlar: Hanım Sultan Vakfiyeleri" adlı eserde vakıf yapan Türk kadınlarının 2309'unun ismi ve bunlardan 1044 tanesinin vakfiyelerinin tespit edildiği bildirilmiştir.⁴³

Bu vakıfların içerisinde, maddi güçlerinin etkisiyle, en aktif kadınlar hanım sultanlardır. Hanım sultanlar, hem maddi hem de manevi (dini) açıdan, dini ve ilmi eğitimin yanı sıra iktisadi desteği de sağlamışlardır. Tarihsel süreçte belirlenmiş, tarihe damgasını vurmuş ve işlevsel olan vakıfları kuran başlıca hanım sultanlar şunlardır:

⁴¹ İpşirli, Mehmet, *Klasik Dönem Osmanlı Devlet Teşkilâtı, Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, Yay. Haz., E. İhsanoğlu, IRCICA Yay., İstanbul 1994, s.260.

⁴² Çizakça, Murat, *Osmanlı Dönemi Vakıflarının Tarihsel Ve Ekonomik Boyutları*, Bahçeşehir Üniversitesi, İstanbul, (www.tusev.org.tr), 2000, s. 24.

⁴³ Duran, Tülay, *Tarihimizde Vakıf Kuran Kadınlar: Hanım Sultan Vakfiyeleri*, Tarihi Araştırmalar ve Dökümantasyon Merkezleri Kurma ve Geliştirme Vakfı Yayınları, İstanbul, 1990.

- Ayşe Sultan
- Hatice Turhan Valide Sultan 1627- 1682
- Haseki Gülnuş Valide Sultan 1647-1715
- Safiye Sultan 1550-1618
- Ayşe Sultan 1131 – 1189
- Mihrişah Sultan 1745-1805
- Adilşah Sultan
- Şah Sultan
- Beyhan Sultan
- Ayşe- Sine-Perver Valide Sultan 1761- 1828
- Hadice Sultan 1590-1620
- Nakş-ı Dil Valide Sultan 1768- 1817
- Bezm-i Alem Valide Sultan 1807-1853

1.3.1.2. Loncalar

Tarih sahnesine ilk çıkışları Roma Dönemi'nde olan loncalar, esnafın işlerini yapabilmek, sorunlarını çözebilmek için toplandıkları yer anlamında kullanılmaktadır. Lonca adı verilen toplantı yerlerinde Müslüman ve Hıristiyan esnaflardan seçilmiş olan kişiler kethüda ve yiğitbaşları adı verilen kişiler, esnafların sorunlarını konuşurlar, esnaf kişiler arasında meydana gelen aşılabilecek küçük problemleri de kadiya gitmeden halletmeye çalışırlardı.⁴⁴

Loncalara girebilmenin ön koşulu icra edilen mesleğin ve zanaatın ustası olmak, uzun yıllar işleyişin içinde olmaktı. Çıraklar, kalfalar, yeni başlayanlar loncalara çağırılmadan giremezlerdi. Loncadan çıkan karar doğrultusunda, yolsuzluk yapan esnafın suçu sabit ise meslekten çıkarmaya kadar varan disiplin cezaları verebiliyordu.

---

⁴⁴ Kılıçbay, Mehmet Ali, *Doğu'nun Devleti Batı'nın Cumhuriyeti*, Gece Yayınları, Ankara, 1992, s: 31-32.

1786 tarihine kadar, Müslüman ve Hıristiyan esnaflar aynı loncada bulunuyordu; bu tarihten sonra ayrı loncalara mensup olmuşlardır.⁴⁵

Osmanlı'da ve Avrupa'da faaliyet gösteren loncalar arasında bazı farklılıklar bulunmakta idi; bu farklılıklarda Osmanlı Dönemi'nde loncaların işleyişini göstermektedir. Avrupa'da loncalar ürünün hammadde ve birim fiyatını belirleme yetkisini elinde tutarken, Osmanlı Dönemi'nde loncalar merkezi otoritenin belirlediği fiyata, onlardan temin edebiliyordu. Mal birim fiyatları narh kurumu aracılığı ile devlet tarafından belirlenmekte idi. Fahiş fiyatları önlemek ve istikrarı sağlamak için loncalar, çalışmalar yapmaktaydı. Bu otoriter tavır, girişimciliğin önünü keserek, ithalat ve ihracat dengelerini bozmakta, esnafı zor durumda bırakmaktaydı.⁴⁶

Osmanlı Devleti'nin gücünü kaybetmesiyle birlikte geleneksel lonca düzeni değişmeye başlamıştır. 1866'da devlet müdahalesi ile esnafın Batı tarzında örgütlenmesinin temelleri "İslah-ı Sanayi Encümeni"nin kurulmasıyla atılmıştır. Bunu izleyen yıllarda belli zamanlarda hukuksal düzenlemeler yapılarak, esnafın gelişmesi hedeflenmiştir. 1879'da "Esnaf Cemiyeti talimatnamesi"nin yayınlanmasıyla günümüzde hala faaliyet gösteren Ticaret Odası açılmıştır. 1924'de lonca örgütlenmesi tamamen son bulmuştur.⁴⁷

1.3.1.3. Tarikatlar

İslam'ın doğuşunun başında sayılabilecek, ilk yüzyıllarında, farklı düşünceler (yeniler ve eskiler arsında) Müslümanlığa bakışlarında ayrıışmışlar, bu ayrıışmada sosyal, yaşamsal ve ibadet gibi konularda farklılıklar yaratmıştır.⁴⁸

Osmanlı Dönemi'nde otoritenin kontrolünün zor olduğu yapılar içerisinde tarikatlar önemli bir yere sahipti. Özellikle Sünni olmayan tarikatların kontrolü oldukça zordu. Merkezi otoritenin kontrol etekte zorlandığı diğer bir yapılanma ise tarikatların bünyesinde bulunan tasavvuf kurumlarıdır. Sivil toplum hareketlerinin temelini oluşturan amaç gayesi, tarikatlarda oldukça belirgin ve keskindir. Tarikatlar sadece dini

⁴⁵ Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, MEB: İstanbul, s. 370.

⁴⁶ Cihan, Ahmet ve Doğan, İlyas, a.g.e, s. 41.

⁴⁷ Duman, Tayyip, *Mesleki ve Teknik Eğitimin Gelişmesi*, Yeni Türkiye Yayınları: Ankara, 2002, C. 15, s. 62.

⁴⁸ Ocak, Ahmet Yaşar, İslam, Tasavvuf ve Tarikatlar, *Türkiye Günlüğü*, Sayı:73, Ankara, 2003, s.91-92.

paylaşımı ve birlikteliği amaçlamamakta, tarihsel süreç içerisinde otoriteye karşı etkili ayaklanmalarda rol aldığı görülmektedir.⁴⁹

1.3.2. 19. Yüzyıl ve Sonrasında Osmanlı'da Sivil Toplum

Tanzimat öncesi dönemde Osmanlı'da sivil toplum çok fazla gelişmemiştir. Osmanlı devleti toplum içerisinde ve kendisinin dışında gelişecek herhangi bir sosyal yapılanmaya imkân tanımamıştır. Osmanlı Devleti, askeri bürokrasinin hâkim olduğu güçlü bir devleti ve bu gücünü sürdürebilmek için de kendisine karşı yapılabilecek her türlü harekete karşı durmuştur.⁵⁰

Tanzimat Dönemi ve Tanzimat sonrası dönemde ise Osmanlı Devleti'nde modernleşme ve yenilikçi hareketlere rastlanmaktadır. Senede-i ittifak, Gülhane Hattı-ı hümayunu Islahat Fermanı, I. ve II. Meşrutiyet gibi yenilikçi hareketler sivil toplumun gelişmesi adına yararlı olmuştur.

19. yüzyıl Osmanlı Tarihi, modernleşme çabalarıyla özdeştir. Osmanlı'da modernleşme tam anlamıyla Batılılaşma ile eş anlamlı kabul ediliyordu. Bunda Batı Dünyası'nın geçirdiği Rönesans ve Aydınlanma gibi aşamaların önemi kuşkusuz büyüktü. Avrupa'daki hızlı gelişmeler ve insanlık tarihine armağan ettiği yeni kurumlar, Osmanlı Devlet elitlerinin modernleşme çabalarında Batı'yı örnek almalarına yol açtı. Batı'ya yönelmelerinin amacıysa Osmanlı Devleti'ni düşmüş olduğu geri durumdan kurtarmaktı. Modernleşme çabalarının motor görevini sivil toplum kurumları değil bizzat devlet yükleniyordu. Devlet katında bu görevi yüklenen de devlet seçkinlerinden başkası değildi.

Osmanlı 19. yüzyıl içerisinde sivil toplum ve devlet ilişkisi konusunda apayrı bir gelişme kaydetmiştir. Bu gelişmeler öncesinde padişah devlete milletin birliği prensibini esas alırken ve devleti hem Hegel'ci anlamda bütün sivil toplum kurumlarını kuşatıcı bir aygıt gibi geliştirecek bu birliği simgelerken 19. yüzyıl da devletle toplumun amaçları arasında keskin bir ayrışmanın ortaya çıktığını görüyoruz. Bunu sağlayan da devletin itici gücü haline gelen bürokratik elitlerden başkası değildi.⁵¹

⁴⁹ Cihan, Ahmet ve Doğan, İlyas, a.g.e., s. 43-44.

⁵⁰ Özalp, Ali, a.g.t, s. 23.

⁵¹ Çaha, Ömer, *Aşkın Devletten Sivil Topluma*, s. 160-161.

19. yüzyıl aynı zamanda devletin ekonomik kültürel ve siyasal gelişme alanlarında öncülük etmesi anlayışını da getirmiştir. Bu klasik Osmanlı Dönemindeki sivil toplum öğelerinin yüklendiği rolleri tersine çevirme anlamına geliyordu.

Osmanlı Tarihinde tahtan indirilen II. Selim'in yerine ayanlar kendi adayı olan II. Mahmut'u yönetime getirmişlerdir. Kimi düşünürlerce bir sivil toplum unsuru olarak kabul edilen Ayanların devlet üzerinde böylesine yönlendirici bir güce ulaşması bir bakıma sivil toplumun gücünü de göstermektedir. Ayan gücüne ilaveten Ulema bu dönemin toplumsal unsurlar lehine gelişen hukuksal düzenlemeler ve ortaya çıkan bankerler etrafında devlet alanı dışına taşan ekonomik gruplar sivil topluma bu dönemde önemli bir canlılık kazandırdılar.⁵²

Şerif Mardin Osmanlı'nın son zamanlarında önemli bir sivil toplumun varlığından söz ederek Osmanlı siyasal yapılanması ile ilgili çalışmalarda sivil toplum kavramını analitik bir araç olarak kullanabileceğimizi önermektedir.⁵³

Ancak sivil toplum unsurlarının 19. yüzyıl başarısını fazla abartmamak gerekir. Çünkü güçlenen ayan, ulema, yeniçeri vb. kesimlerin karşısına galip çıkan hep merkeziyetçi siyasal iktidar olmuştur. II. Mahmut, Ayanlar tarafından başa geçirilmesine rağmen, birkaç yıl sonra başta Ayanlar olmak üzere sivil güçlerin direncini kırarak Sultanlığının otoritesini bütün imparatorluğa yaymaya çalıştı. Bunun içinde yönetimi daha merkeziyetçileşmeye ve böylece Modernleşme de etkin politikalar oluşturmaya çalıştı. Dolayısıyla II. Mahmut modernleşme çabalarına devletin öncülüğünde hız kazandırarak devam etmiştir ve sivil toplumdan gelen istekleri göz ardı etmiştir. Modernleşme sürecinde önemli bir husus ise, Sivil topluma ait değerlerin zorunlu olarak bir kenara bırakılmasında ortaya çıktı.

19. yüzyıl modernleşme çabalarının en önemli iki sonucu; "Anayasal bir sistemin kademe kademe gelişmesi" ve "Devletçi seçkin Entelektüel bürokrat" bir kesimin ortaya çıkmasıdır.⁵⁴

Modernleşme çabaları hukuksal alanda anayasal bir sistemin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştı. 1808 Senedi-İ İttifak, 1838 Gülhane-i Hattı Hümayunu, 1856 Islahat Fermanı, 1838-1876 İlk Osmanlı Anayasası ve Parlamentosu kelimenin tam anlamıyla

⁵² Mardin, Şerif, Türk Toplumunu İnceleme Aracı Olarak Sivil Toplum, *Defter Dergisi*, S: 1, 1987 s.

⁵³ Çaha, Ömer, *Aşkın Devletten Sivil Topluma*, s. 163.

⁵⁴ Çaha, Ömer, *Aşkın Devletten Sivil Topluma*, s. 164-165.

sivil toplum lehine ortaya çıkan gelişmelerdi. Her bir hukuksal reform devletin varlık alanını biraz daha daraltıyor ve sivil toplum insiyatifi biraz daha genişletilerek sivil toplum cephesinde önemli gelişmeler kaydediyordu.

Ancak, hukuksal reformların beklendiği ölçüde sivil toplumun otonomisine yol açmadığını görmekteyiz. Bunun da başlıca nedeni modernleşme çabaları neticesinde, devlet katında yeni tip yönetici kesimin ortaya çıkarak devlet otoritesini sivil topluma karşı öncelimesiydi. Fakat Osmanlı'da modernleşme ile açığa çıkan yeni yönetici kesim Türkiye'de elit politikaların öncülüğünde devlet hegemonyasını sivil toplum üzerinde daha da belirginleştirmiştir. Dolayısıyla devletin yeni bir yüzünü oluşturan bu kesim sivil toplumun güvencesi olarak ortaya çıkan hukukun sivil toplumdan yana gelişmesine engel teşkil etti.⁵⁵

1.3.3. Cumhuriyet Dönemi Sivil Toplum ve 1980 Öncesi Sivil Toplum

Cumhuriyet hükümetleri çok geniş bir coğrafi alana yayılmış, kapsamlı, gelirleri giderlerini karşılamayan, devlet desteğinden yoksun, ağır yönetim sorunları içerisinde bulunan, denetim dışı kalmış, sayıları bile bilinmeyen, farklı hukuk düzenlerine göre kurulan ve işleyen ancak çok zengin kültür ve tarihsel birikime sahip bir vakıf düzenini devralmıştı.⁵⁶

Bürokratik düzen geleneği çok güçlüydü, Türkiye Cumhuriyeti'nde de özellikle sivil toplumun her türünün kontrol edildiği tek parti döneminde de devam etmekteydi. Erken Cumhuriyet Döneminde bazı sivil toplum çalışmaları yapılmakla birlikte bu çalışmalar devletin destek ve isteği doğrultusunda olmaktadır. Örneğin Türk Kadınlar Birliği, Halkevleri ve Türk Eğitim Derneği gibi yapılanmalar Cumhuriyet'in getirdiği yeniliklerin halka aktarımı için araçsal bir görev taşımışlardır. Bu bağlamda Osmanlı İmparatorluğu'ndan tevarüs eden devletçi anlayış, Türk sivil toplum yorumlanmasının da kendine özgü bir yanını oluşturmuştur. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuyla birlikte sivil toplum anlayışı yeni boyutlar kazanmıştır.⁵⁷

Tek Parti Döneminde de özellikle 1926 yılı sonrasında CHP'nin mutlak egemenliği sonrasında sivil toplum kurumlarının oluşturduğu özerk alanlar ortadan kalkmaya

⁵⁵ Çaha, Ömer, *Aşkın Devletten Sivil Topluma*, s. 165- 166.

⁵⁶ İlter, Ozan, *Sosyal Yardım Alanında SYDV ve STK' İşbirliği Sorunlar, Çözüm Önerileri*, Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi, İçişleri Bakanlığı Dernekler Dairesi Başkanlığı, Ankara, 2009, s. 51.

⁵⁷ İlter, Ozan, a.g.t, s. 52.

başlamıştır. Tek Parti yönetiminin, hukuki düzenlemeleriyle, sivil toplum kurumlarına özerk alan bırakılmaya çalışılmıştır. Bu dönemde sivil toplum kurumlarının gelişiminde bir duraksama ve sayıların da düşme görülmüştür. Yapılan hukuki düzenlemeler ile meslek ve esnaf örgütleri denetim altına alınmıştır. Dini örgütlenmelerin ve tarikatların engellenmesi amacıyla tekke ve zaviyeler kapatılmıştır. Takrir-i Sükûn Kanunu ile de sivil örgütlenme çalışmaları önemli bir darbe almıştır.⁵⁸

Tek Parti Dönemin de devlet-sivil toplum ilişkisi açısından bakıldığında, 1924 Anayasası'nda dernek kurma özgürlüğünün ancak kanunla sınırlandırılabilceği belirtilirken 1938 yılında Cemiyetler Kanunu ile dernek kurma izne bağlanmış dernek kapatma yetkisi de yürütme organına verilmiştir. Sendikalar hususunda ise 1924 anayasasıyla sendika kuruluşuna izin verilmiş ancak 1936'da çıkarılan İş Kanunu ile uygulama alanına giren iş yerlerinde grevi yasaklayıcı hükümler getirilmiştir. Bu dönemde sendika, grev ve toplu pazarlık, toplu sözleşme hakları tanınmamıştır.⁵⁹

Cumhuriyet Türkiye'sinde Cumhuriyetin ilk yılları sivil toplum açısından oldukça şansız dönemleriydi. Tek Partili Dönem'in baskın politikaları karşısında sivil toplum unsurlarının bir işlevleri olmadığı görülür. Buna mukabil yapılan reformların hiçbirisinde sivil toplum unsurlarını yaşatacak bir uygulamaya gidilmemiş, sivil toplum dinamiğini tamamen yok edici uygulamalar söz konusu olmuştur. O dönemin etkin gücü olan devletçi elit sivil toplum unsurlarını, çağdaş medeniyetler düzeyine ulaştırma amacıyla yürüttüğü "inşa edici" politikalar karşısında olumsuz olarak düşündüğü için 1930'lu yıllardan itibaren sivil toplumu tasfiye etmiştir.⁶⁰

1930'lu yıllar ve sonrası sivil toplumun kaderi bakımından oldukça önemli bir dönüm noktasıdır. Bu yıllar daha çok İnönü'nün izlerini taşımaktadır. 1930'lu yıllar, Türk Sivil Toplumunun yok oluş sürecine girdiği ve Türk demokrasisinin sosyal zemininin yok edildiği bir dönemdir. II. Dünya Savaşı sonrasında şekillenen yeni Dünyaya ayak uyduran Türkiye'nin CHP'ye rağmen demokrasiye ve çoğulcu bir siyasete yönelerek sivil toplumun önünü yeniden açmaya başlamıştır. 1923–1950 arasındaki totaliter ve otoriter siyaset sonucunda, sivil toplum unsurlarından bazıları

⁵⁸ Kabasakal, Mehmet, *Sivil Toplum ve Demokrasi*, İç İşleri Bakanlığı Dernekler dairesi Başkanlığı, Demekler Denetçiliği Yeterlilik Tezi, Ankara, 2008 s. 75.

⁵⁹ Kabasakal, Mehmet, a.g.t. s. 76.

⁶⁰ Sarıbay, Ali Yaşar, *Postmodernite Sivil Toplum ve İslam*, s.67-68.

direnç gösteremeyerek kaybolup giderken, bazıları daha da güçlenerek bu dönemden çıkmıştır.⁶¹

1.3.4. 1980 Sonrası Dönemde Türkiye’de Sivil Toplum

Dünyadaki gelişmelere paralel olarak, Türkiye’de 1980’ler, sivil toplum kavramının popülerliğinin giderek arttığı bir dönem olmuştur. 1980’lerin başından itibaren neo-liberalizm giderek yükselen değer olmaya başlamıştır. Amerika Birleşik Devletleri’nde Reagan ve İngiltere’de Thatcher hükümetleri bu döneme damgasını vurmuşlardır. Daha sonra ki dönemlerde neo-liberalizm küresel düzeyde bir hegemonyaya sahip olmaya başlamıştır. Buna eşlik eden önemli bir gelişmede 1980’ler ve 1990’lar da Doğu Avrupa’da yaşanan ve Huntington tarafından demokratikleşmenin üçüncü dalgası olarak adlandırılan, otoriter rejimlerden liberal- demokratik rejimlere geçişler olmuştur. Türkiye’ de 1980 yılında bir yapısal uyum programını devreye sokarak, kendini bu gelişmelere adapte etme yolunu seçmiştir.

Ülke ekonomisinin liberalleşmesini sağlayacak ekonomi politikaları uygulanmaya başlanmıştır. 1990’lara gelindiğinde ise uluslararası sistemle ekonomik bütünleşmenin tek başına yeterli olmayacağı, bunun siyasal entegrasyonla da tamamlanması gerekliliği gündeme gelmiş, bunun neticesinde de 1980 sonrası dönem hükümetlerinin benimsediği liberal ekonomi modeli Türkiye’de siyasal liberalizm hakkındaki taştırmaları başlatan önemli bir faktör olmuştur.⁶²

Neo-liberalizmin hegemonyası ile karakterize olan bir konjektürde yükselen ekonomik ve siyasal liberalizm yanlısı görüşler doğal olarak devletin hareket alanını olabildiğince sınırlandırılmasını hedeflemektedir. Devletin rolünün ve faaliyetlerinin sınırlandırılması, bunun karşılığında sivil toplumun yüceltilmesini beraberinde getirmektedir. 1980’ler ve 1990’lar Türkiye’sinin siyasal söylemine girmesini sağlayan en önemli faktörlerden bir olarak karşımıza çıkmaktaydı.⁶³

1980’li yıllarda, Türkiye’de modernleşme, ulusal kimlik, ulusal dayanışma gibi “büyük” ve kapsayıcı toplumun tümünü ilgilendiren konulardan çok hava kirliliği, sağlık, turizm, çevre, insan hakları, dinsel haklar, etnik haklar ve kadın hakları, gibi

⁶¹ Çaha, Ömer, *Aşkın Devletten Sivil Topluma*, s. 217.

⁶² Onbaşı, Funda, a.g.e, s. 63–64.

⁶³ Onbaşı, Funda, a.g.e, s. 64.

sadece belli başlı gurupları ilgilendiren spesifik konular üzerinde yoğunlaşmış ve bu konularla ilgili talepler etrafında siyaset yapılmaya başlanmıştır.

1980'lerin başlarından itibaren sosyal içerikli politikalar özelleştirme, liberal iktisadi politikalar, insan hakları, çevrecilik, kadın hakları, dini haklar vb. konular konjektürel anlamda her toplumda kendine gündem bulmuştur.⁶⁴

Türkiye'de 1980'li yıllarda gelişen sivil toplum cephelerinden birini de kadın hareketi meydana getirmiştir. 12 Eylül'ü takip eden dönemde, Türkiye'de gelişen ilk ve orijinal hareketlerden birini kadın hareketi içinde önemli bir akım olarak ön plana çıkan feminizm oluşturmaktadır.. 1980'li yılların başından itibaren yeni bir oluşumu teşkil eden feminist kadınlar kamusal alanda protesto eylemlerine yönelerek seslerini duyurmaya başladılar. 1986 yılında "Kadına Karşı Her Tür Ayrımcılığı Kaldırmak" amacıyla başlatılan dilekçe kampanyasını başka eylemler takip etmiş ve feminist kadınların seslerinin duyulmasında önemli bir rol oynamıştır.

1980'li yıllarda kamusal alandaki eylemleri, protestoları, hak talepleri ve yayınlarıyla farklı çizgilere taşımakla birlikte kadın hareketi içinde biri "seküler feminizm", biride "İslami Kadın Hareketi" olmak üzere iki akım gelişmiştir.⁶⁵ Kadın hareketi içinde yer alan kadın gruplarının dört farklı alanda sivil toplumun gelişimine katkıda bulunduğu söylenebilir. Birinci rolü toplumsal gruplar üzerindeki etkisi. Kadın guruplarının sivil toplum unsuru olarak geliştirdikleri ikinci politika ise karanlıkta kalan bazı konuları ve Türk toplumunda yer alan bazı değerleri kamuoyuna taşıyarak tartışmalardır. Örneğin; Kürtaj, cinsiyet, aile içi şiddet, namus vb konulardır. Üçüncü etki alanı ise siyasal parti, siyasal iktidar veya hukuksal düzenlemeler üzerindeki etkisidir. Sivil toplum hareketi olarak kadın gruplarının bir diğer etki alanını da kadınlara özgü mekân ve aktivitelerinin ortaya çıkmasında görebiliriz.⁶⁶ Türkiye'de feminizmin 1980 sonrası,12 Eylül Askeri Darbesinden sonra hızlandığını belirtmiştik. Şirin Tekeli, Yeşim Arat, Nilüfer Göle ve Deniz Kandiyoti olmak üzere birçok sosyal bilimci 1980 yılından sonra ortaya çıkan politik boşluğu feminizmin ortaya çıkmasına olanak verdiği görüşündedirler.1980 yılında başlayarak Türkiye'de kadın haklarını savunan birçok dernek ve kuruluşlar oluşmuş, yayın organları kurulmuş, bu alanda

⁶⁴ Çaha, Ömer, *Aşkın Devletten Sivil Topluma*, s. 245–246.

⁶⁵ Çaha, Ömer, *Aşkın Devletten Sivil Topluma*, s. 225-251.

⁶⁶ Çaha, Ömer, *Aşkın Devletten Sivil Topluma*, s. 252–253 254 .

yazılmış olan birçok kitap Türkçe 'ye çevrilmiş, özgün yazılar yazılmıştır.⁶⁷Bu konuda yapılan bilimsel çalışmalar ise 1980 öncesi Batı'da yapılan çalışmanın aksine kadınları aynı potaya sokan, ya da onların sorunlarını, özelliklerini ve toplumdaki "ikinci sınıf" yerlerini tek tip formülle açıklamıyor, Türk kadınının yaşadığı yöreye, içinde bulunduğu sosyal sınıfa, ekonomik durum ve eğitim düzeyine göre irdeliyordu. Buna örnek olarak 1979'da Nermin Abadan Unat'ın derlediği Türk Toplumun da Kadın adlı kitabı gösterebiliriz. Türkiye'de cinsel bir ayrımcılığın olduğu, bu ayrımcılığa karşı çekimser kaldığı bir gerçektir.⁶⁸ Kadınlara karşı uygulanan bu çekimser tavrın, kadının kamusal alanda yer almasıyla, farkındalık çalışmaları yaparak, örgütlenerek seslerini duyurmaları ile mümkündür.

1.3.5. Günümüz Türkiye'sinde Sivil Toplum

Türk toplumu, sivil toplumla ilgili kavramlarla yoğun olarak Haziran 1996'daki "HABİTAT"* II. İstanbul Zirvesi'nde tanıştı. "Sivil Toplum Kuruluşları"(STK) ifadesi de Türkiye'de resmi düzeyde ilk kez burada kullanılmıştır. Bu zirve öncesinde, zirveye Türkiye'yi temsilen katılacak olan birtakım sivil örgüt temsilcileri, İngilizcede NGO (Non-Governmental Organization) olarak ifade edilen kavramı Türkçeye "Sivil Toplum Kuruluşları" (STK) şeklinde çevirip bu şekilde kullanılmıştır.⁶⁹

1990'ların ortalarından itibaren Türk toplumunun gündemine daha yoğun biçimde girmeye başlayan sivil toplum ve STK kavramı önem kazanmıştır.

Avrupa Birliği (AB) ile bölge ülkeleri arasındaki ilişkilerde, 1990 yılında imzalanan Paris Şartı ve 1993'te gerçekleştirilen Kopenhag Zirvesi büyük önem taşımaktadır. Bu gelişmeler Türkiye'de sivil toplumun gelişimi açısından önemli noktaları teşkil etmektedirler. 1999'daki Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı ve 2003'teki Avrupa Komisyonu, ilişkilerin devletler ve hükümetler düzeyinde sivil tabana yayılmasını hızlandırmış ve meşrulaştırmıştır. 1990'ların ortalarından itibaren AB'nin

⁶⁷ Tunalı, Can, Ayten, *Türkiye'de Feminizm Hareketi*, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Antalya,1996,s.56

⁶⁸ Tunalı Can Ayten,a.g.t,s.56

* Birleşmiş Milletler bünyesinde yer alan The United Nations Human Settlements Programme (kısaca adıyla UN-HABITAT), BM'nin "insan yerleşimleri" ajansıdır. BM Genel Asamblesi tarafından yönetilen ajansın amacı sosyal ve çevresel sürdürülebilir insan yerleşimleri kurulmasını desteklemek ve herkes için uygun mesken sağlanmasıdır.

⁶⁹ Çopur, Hakan, *Teoriden Pratiğe Sivil Toplum*, www.ekopolitik.org/public/page.aspx?id=615, Erişim: 13.07.2014.

Türkiye’de sivil toplum kurumları ile geliştirdiği ilişkiler çok daha kurumsal bir zeminde ilerlemeye başlamıştır. 1995 yılında Türkiye’nin farklı illerinde Avrupa Birliği Bilgi Büroları’nın çalışmaya başladığı ve aynı yıl AB’nin ilgili kurumları tarafından sivil topluma önemli misyonlar biçen Barselona Bildirgesi* deklare edilmiştir.⁷⁰

1.4. Modern Siyaset Düşüncesinde Sivil Toplum ve Kadına Biçilen Rol

Bilindiği gibi sivil toplumun devlet alanı dışında ayrı bir alan olarak kabul görmesi 18. yüzyıldan sonra olmuştur. Bu döneme kadar Batı siyasal literatüründe sivil toplum, politik toplumla eş anlamlı olarak kullanılmıştır. Aristo, sivil toplum kavramını bütün toplumu kuşatan site devleti anlamında kullanmıştır. 18. yüzyılın sonlarına kadar devam eden süreçte sivil toplum kavramı devletle özdeş anlamda ve karşılıklı olarak kullanılmıştır. Sivil toplumun üyesi olmak, bir devletin vatandaşı olmak ve bu devletin koyduğu kurallara uyarak diğer vatandaşlarla uyumlu yaşamak anlamına gelmekteydi. Sivil toplum, bireylerin kamusal alanda bir dizi hak ve yükümlülüklerle dayatıldıkları bir alan olarak kabul ediliyordu.⁷¹

Sivil topluma ilişkin iki farklı yaklaşım söz konusu olmasına rağmen sivil toplumda kadına verilen yer iki yaklaşımda da aynıdır.

1.4.1. Sözleşmecî Teorilerde Sivil Toplum ve Kadın

Sözleşmecî gelenek içinde yer alan Thomas Hobbes, John Locke, Jean Jacques Rousseau gibi üç düşünürün sivil toplumun oluşumu ve Sivil toplumda kadına biçilen role ilişkin görüşleri analiz edilecektir. Üç düşünürün sivil toplumda devlette ilişkin görüşleri arasında önemli farklar vardır. Üç düşünür de bireyler arasındaki karşılıklı sözleşmeden hareket etmesine rağmen her birinin devlete ilişkin olarak ulaştığı sonuçlar farklıdır.

---

* Barselona Bildirgesi, Avrupa-Akdeniz Ortaklığı düşüncesini üç ana amaç çevresinde toplamaktadır: Siyasi diyalogun ve güvenliğin artırılmasıyla oluşacak ortak bir barış ve istikrar alanı yaratmak; İktisadi ve mali işbirliği yoluyla ve Akdeniz ülkelerinin zaman içinde, kendi aralarında ve AB ile gerçekleştirecekleri serbest ticaret bölgesi sayesinde ortak bir refah alanı yaratmak Sivil toplumlar arasındaki kültür alışverişini ve anlayışı teşvik edecek biçimde sosyal, kültürel ve insani dayanışmayı geliştirmek. Bu hedeflere ulaşmak için, birbirini tamamlar nitelikte iki araç geliştirilmiştir: ikili ortaklık anlaşmaları ve bölgesel diyalog. Bugüne kadar Tunus, İsrail, Fas ve Filistin Yönetimi ile Ortaklık Anlaşmaları imzalanmıştır. Mısır, Ürdün, Lübnan ve Cezayir ile müzakereler devam etmektedir. Suriye için ön hazırlıklar yürütülmektedir. Türkiye ile, 1963 yılında başlatılmış olan üyelik sürecinin bir uzantısı olarak 1 Ocak 1996’dan itibaren geçerli olmak üzere gümrük birliğine gidilmiştir. Türkiye gibi Kıbrıs ve Malta’nın üyelik sürecinde ortaklık anlaşmaları bulunmaktadır

⁷⁰ Çopur, Hakan, a.g.m., s. 615.

⁷¹ Çaha, Ömer, *Sivil Kadın Türkiye’de Kadın ve Sivil Toplum*, Savaş Yayınevi, İstanbul, 2010, s. 23-25.

Hobbes, bireyler arasındaki sözleşmeden hareketle mutlakıyetçi otoriter bir sisteme ulaşırken, Rousseau meşruiyeti çoğunluk iradesine dayandıran genel iradeci bir anlayışa ulaşmıştır. Bunlara karşın Locke, aynı sözleşmeden hareketle özgürlükçü bir devlet anlayışına ulaşmıştır.⁷²

Sözleşmecî düşünürlerin argümanlarıyla, sivil toplum kavramı özel/kamusal alan ayrımına dayanarak şekillendi. Sivil toplum, özel alandan ayrı kural, işleyiş ve sorumlulukları olan kamusal alan anlamında kullanıldı. Kamusal alanın temel profilini sivil toplum oluştururken, özel alanın toplumsal minyatürünü aile oluşturdu. Bundan dolayı, sözleşmecî düşünürlerde temel ayırım daha çok aile ile sivil toplum arasında ortaya çıkıyor. Aile veya özel yaşam(domestik life) kan bağı ve doğal duyarlılıklara dayanırken, sivil toplumsal yaşam evrensel, objektif, politik birey, vatandaş, başarı, hak, eşitlik, mülkiyet, vb. kavramlara dayanmaktadır.

Bunun ötesinde iki alan arasındaki esas ayırım sözleşmecî teorilerde kadın erkek ayrımında somutlaşır. Sivil toplum, erkeklerin kamusal alanda gerçekleştirdikleri sözleşmenin politik bir ürünü olarak kabul edilirken, özel alan veya aile yaşamı kadın merkezli doğal bir alan olarak tasarlanmıştır.

Hobbes, toplumsal barış ve uyumluluğun gerçekleşmesi için güçlü bir siyasal otoritenin kurumlaşmasına özel bir önem verir. Hobbes siyasal otoritenin ortaya çıkışını insan doğasının bir gereği olarak kabul eder. Doğa durumunda kıyasıya rekabet, yarış ve çatışma içinde olan bireyler temelde kendi kişisel çıkar ve güdülerinin tatmini peşindedirler.

İnsan, doğa durumunda akıl ile ihtirasa birlikte sahiptir. İhtiras onu bencilce duygularını tatmin etmeye yöneltirken, akılda onu belli bir ahenk içinde yaşama gerekliliğine zorlar. Ölüm korkusu, başkalarına muhtaç olma hissi, refah içinde yaşama arzusu ve diğer isteklerini ancak verimli ve kolektif bir disiplin içinde elde edebilme gibi rasyonel muhasebeler, bireyleri kolektif bir otoritenin gerekliliğine götürür.⁷³ Bu da tek tek birey veya grupların istek, arzu, hırs ve tutkularını bir kişinin veya onun gözetimindeki meclisin şahsında tek bir iradeye dönüştürme anlamına gelir.

⁷² Çaha, Ömer, *Sivil Kadın*, s. 24.

⁷³ Çaha, Ömer, *Sivil Kadın*, s. 25

Hobbes, toplumsal sözleşme teorisiyle toplumu bir hükümdarın şahsında monoton ve türdeş kılmakla sınırlı kalmıyor; onu, aynı zamanda erkeklerle sınırlı tutarak kadınlardan gelecek olan farklılığa karşı da koruyor. Çünkü sözleşme, kamusal alanla bütünleşen erkekler tarafından gerçekleştirilir. Kadınlarsa özel alanla (aile) sınırlandırılırlar.

Hobbes'e göre, doğa durumunda kadınla erkek eşittir. Kadın, erkeğin karşısında ikincil durumda değildir. Bununla birlikte doğa durumun da kadın, erkeğin sahip olduğu tüm özgürlüklere sahiptir. Fakat toplumsal sözleşmeyle birlikte aile ve evlilik kurumu politik bir karakter kazanır. Aile içi ilişkilerde sivil toplum normlarına göre düzenlenir. Hobbes'e göre "karısı, çocukları ve hizmetçilerine sahip olan erkeği, aile reisliği hukukuna dayanarak sivil toplumsal bir şahsiyete dönüştüren kurum ailedir. Sivil toplum düzeyinde gerçekleşen toplumsal sözleşme neticesinde ailenin reisliği, doğasında dolaylı erkeğe geçer. Aile bireylerinin sivil toplum nezdindeki temsil hakkı erkeğe aittir. Erkek böylece ev reisliği boyutunu aşarak ailenin sivil (politik) toplumdaki sahibi ve efendisi olur.⁷⁴

Hobbes'e göre, aile yaşamı içinde erkek baskındır. Çünkü "her yerde toplumsal sözleşme, ailenin kadını tarafından değil, erkeği tarafından gerçekleştirilir. Görüldüğü gibi toplumsal sözleşme ve mutlak irade aile içi ilişkiler, evlilik erkeğin kadın üzerindeki mutlak hâkimiyeti kadını toplumsal alanda görünmez kılmakta, kadını kamusal alanının dışına itmektedir.

Lock'a baktığımız zaman, doğa durumunda insanlar özgür olup onları bağımsız, eşit olmaya zorlayan kanunlar vardır. Bu kanunlar insanların doğa durumunda sahip oldukları yaşam, özgürlük ve mülkiyetlerini teminat ve güvenlik altında tutar. Doğa durumunda olan özgür bireyler, kendi mülkiyetlerini korumak için bir sözleşme gerçekleştirme ihtiyacı hissederler.

Locke'da mülkiyet kavramını bireyin yaşamı, özgürlüğü ve malı anlamında kullanmaktadır. Sivil toplum, Locke'da tam anlamıyla siyasal toplumu karşılamaktadır. Toplumsal sözleşme iki aşamada gerçekleşir. Birinci aşamada bir araya gelinerek sivil toplum, ikinci aşamada ise yönetim(devlet) oluşturulur.

---

⁷⁴ Çaha, Ömer, *Sivil Kadın*, s. 26-27

Locke, Hobbes'ten farklı olarak sivil toplum içinde sosyal gruplara önem verir. Resmi otorite karşısında bireyin hak ve özgürlükleri sadece sözleşme esaslarınca değil, aynı zamanda bireyin ait olduğu sosyal gruplar aracılığıyla da korunabilmektedir.

Locke, kadınları politik toplumdan (kamusal alan) dışlayarak, onları aile yaşamına (özel alan) uygun bulmaktadır. Karı, koca arasındaki ilişkileri evlilik ve siyasal ilişkiler olmak üzere iki çerçevede ele alır. Erkek ve kadın doğal durumda eşit ve özgür oldukları için kendi istekleri ile birlik kurarlar. Fakat bu birliğin siyasi bir kimliği yoktur. Evlilik, siyasi kimliğini sivil toplum içinde kazanır ve aile içindeki roller buradaki tanımlamalara göre belirlenir. Aile içi roller ülkenin gelenekleri veya kanunları doğrultusunda oluşur. Evlilik ilişkileri sürecinde kadın kendi mülkiyet haklarına sahiptir. Ancak sivil toplum içinde kadının kendi mülkiyeti erkeğin nezareti altına girer. Çünkü kadın erkek ilişkileri sivil toplum içinde erkeğin lehine sonuçlanır. Ve erkek aile birliğini kanunen temsil eder duruma gelir. Aile içi hizmetler kadına verilirken, erkek ailenin sivil toplum içindeki yüzünü temsil eder.⁷⁵

Locke'a, Hobbes'e baktığımız zaman her ikisinin de aynı çizgide olduğunu görürüz. Fakat ayrıldıkları tek nokta Locke'nin aile içi ilişkileri tamamıyla erkeğe göre düzenlemediği kadının da mülkiyet hakkını koruması gerektiğini söylemesidir.

Devletin toplumsal sözleşme sonucunda ortaya çıktığını düşünen diğer sözleşmeciler düşünür Jean Jacques Rousseau'dur. Ona göre insan doğa durumun da kültür ve anlam sisteminden tamamen uzak boş (tabula rasa) bir varlık olarak çevresi ile barış içinde yaşar. İnsanlar bir arada yaşamanın yararlarını gördükleri ve bu şekilde doğayla baş edebileceklerini düşündükleri için bir araya gelerek toplumu oluştururlar. Bir kere toplum oluştu mu bireyler arasında kavgalar ve savaşlar da başlar. Barış içinde yaşamak ve kendi mülkiyetlerini korumak için bireyler bir yönetimin oluşmasını zorunlu görürler. Bu zorunluluktan dolayı bireyler bir araya gelir, özel çıkar ve iradelerini genel iradeye dönüştürerek toplumsal sözleşmeyi gerçekleştirirler.

Rousseau, sivil toplum içinde kadının konumuna da yüce varlık özelliği taşıyan Genel irade perspektifinden yaklaşır. Ona göre kadın/erkek ilişkileri Genel iradenin öngördüğü çerçevede düzenlenir. Genel iradenin kadın ve erkeğe yüklediği rolü Emile adlı ünlü eserinde şöyle vurgular:

---

⁷⁵ Çaha, Ömer, *Sivil Kadın*, s. 30-31.

Yüce varlık, insan türünü her alanda taltif eder. Erkeğe sınırsız istekler vermekle birlikte hem kendini hem de kadınları yönetme yeteneği vermiştir. Aşırı hırslarını iyi bir yönetime dönüştürmek için erkekleri rasyonalite ile donatmıştır. Kadını ise sınırsız isteklerden uzak tutmuş ve ondaki tevazu ve alçak gönüllükle bu istekleri sınırlandırmıştır.

Erkek ile kadın doğaları Rousseau için oldukça farklı anlamlar taşır. Erkek, hemcinsleriyle eşit, arkadaşlarından bağımsız, bencil ve kendini dış dünyaya taşıyabilir bir doğaya sahipken; kadın, bağımlı ikincil, kendini sadece erkeğin cinsel ihtiyaçlarını karışlamaya adanmış utangaçlık ve çekingenlik içeren bir doğaya sahiptir.

Hobbes ile Locke kadınla erkeğin kamusal alandaki rollerini ikisi arasındaki sözleşmeye dayandırırken; Rousseau bunu erkek ve kadının doğalarına dayandırır. Rousseau'ya göre sivil toplumda erkek, toplumsal sözleşmeyi gerçekleştirerek doğasından uzaklaşma eğilimine girer ve sivil toplum normlarına uygun bir kişilik kazanır. Oysa kadın, doğasına olan bağımlılığını sürdürür. Erkek, politik bir toplumla bütünleşirken, kadın bu toplumun gerekleri ile doğa arasındaki köprüyü oluşturur. Rousseau'ya göre kadın kamusal alanın dışında aile yaşamıyla sınırlı tutulmalıdır. Çünkü kadınlar da erkekler gibi kamusal alana çıkarılarsa ve burada doğalarının uzantısı olan bir 'farklılığa' ve 'özel eğilime' yönelirlerse hem Genel iradeye zarar verecekler hem de güçlü erkekler tarafından baskıya uğrayacaklardır.⁷⁶ Rousseau, kadının özel alanda kalarak gerçek yetenekleri ve görevleri olan çocuk bakımı, ev işleri, erkeğin duygusal ve cinsel ihtiyacını karşılama görevlerini yerine getirmesini önerir.

Sözleşmecî düşünörlere baktığımızda sivil toplumun erkek eliyle gerçekleşen toplumsal sözleşme de anlam kazanması ve sivil toplumun temel işleyiş kuralları erkek doğasının uzantısı olan normlara göre oluşmasıdır. Doğallarına bağımlılıklarını sürdüren kadınlarsa "toplumsal sözleşme" yerine "evlilik sözleşmesi" yaparak özel alanda kalan aile yaşamı ile yetinmek durumundadır.

Sivil toplum kimliği içinde kadının aile iç bütünleşmesini, erkeğin ise kendini dış dünyada gerçekleştirebilen siyasal toplumla bütünleştiğini görmekteyiz. Kadın ise sivil toplumun görünmeyen cephesinde kalmaya devam etmektedir.

---

⁷⁶ Çaha, Ömer, *Sivil Kadın*, s. 31-34.

1.4.2. Marksist Düşüncede Sivil Toplum ve Kadın

Hegel'e göre sivil toplum aile ile devlet arasındaki aşamayı oluşturan alandır. Bu alanda yer alan pazar ekonomisi, sosyal sınıflar, şirketler, bireyler ve devlete bağlı olmayan her tür kurum ve kuruluşlar sivil toplumu oluştururlar.

Hegel'e göre sivil toplumun ve devletin oluşması erkeğin doğasına borçludur. Kadının doğası onun aile ile sınırlı kalmasını sağlarken erkeğin doğası devleti gerçekleştirmesine ve yaşamına kamusal alanda sürdürmesine yol açar. Kısacası Hegel'de tabiatın insanlaşması süreci erkek için işler. Kadın tabiatını dışsallaştıramadığı için tarihin akışının dışında kalır. Bu da kadını tarihin dışına itmektir.⁷⁷ Hegel'in sivil toplum /devlet ilişkisini eleştiren Marx Hegel'in iddia ettiği gibi devletin objektif etik kurallara sahip olmadığını ve tarihin son durağını oluşturmadığını ortaya koymaya çalışmıştır.

Sivil toplumu, devletten ayıran Karl Marx toplumsal yaşamı aile ile başlatan Hegel'in aksine, insanın doğayla ilk etkileşimini oluşturan ekonomik hayat, insan hayatının tüm aktivitelerinin ve sosyal hayatının temelini oluşturur. Din, aile, devlet, kanun, ahlak, bilim gibi insani etkinliklerin tümü üretim biçimine göre şekillenir. Marks'a göre sivil toplum, 18. yüzyıl Avrupa'sında burjuvazi ile gelişti. Onun için sivil toplum, üretici güçlerin belli evrimsel gelişiminde ortaya çıkan ve bireyler arasındaki ekonomik ilişkileri açıklayan bir kavrama işaret eder. Marx'ın sivil toplumla ilgili tüm tartışmalarını bu alıntıdaki ifadelerle sınırlı olduğunu söylemek mümkündür:

“Sivil toplum, üretici güçlerin gelişmesinin belirli bir aşamasında bireylerin karşılıklı maddi ilişkilerinin tümünü kapsamaktadır. Sivil toplum kavramı mülkiyet ilişkilerinin Antik Çağ ve Orta Çağ cemaatçiliğinden tamamen koptuğu on sekizinci yüzyılın bir ürünüdür. Bu anlamda sivil toplum burjuvaziyle gelişmiştir.”

Marksist felsefede devlet, evrensel ve ulusal ihtiyaçlar doğrultusunda gelişen, tüm toplumu aynı noktada buluşturan bir kurum değil, egemen sınıfın egemenliğini meşrulaştıran aracı bir kurumdur. Devlet, sivil toplumu aşarak onu gölgelemez, tersine sivil toplumdaki ilişkilerin aynen devam etmesini sağlar. Marx için sivil toplum, belirli

---

⁷⁷ Özbaş, Okan, a.g.t, s. 16.

bir dönemdeki ticari ve endüstriyel ilişkilerin tümüdür; devleti ve ulusu aşan bir boyuttadır. Kısaca, sivil toplumun anatomisi, politik ekonominin kendi içindedir.

Bu çerçevede düşünüldüğünde Hegel’de olduğu gibi Marx’ta da sivil toplumun olumsuz anlamda kullanıldığını görüyoruz. Fakat buradaki olumsuzluk Hegel’in metafiziksel devlet anlayışı yerine Marx’ın, devletin olmadığı sosyalist bir toplum anlayışına ulaşır. Hegel’de sivil toplum çok başlılık ve dolayısıyla kaos ve karmaşa ortamı olduğu için olumsuzdur.. Oysa Marx’ta sivil toplum, burjuvazi kaynaklı sömürü ilişkilerinin kurumlaştığı bir alan olduğu için olumsuzdur. Hem Hegel, hem de Marx sivil toplum kavramını tarihin geçici bir aşaması olarak kabul etmişlerdir. Marks’ta da Hegel’de olduğu gibi, doğrusal biçimde belli bir hedefe doğru ilerleyen bir tarih söz konusudur. Ancak Marks’ın tarihi, aşkın ve metafiziksel bir devlete doğru değil; aksine devletin eriyip yok olduğu, sınıf farklılığının ortadan kalktığı, mutlak eşitlik ve özgürlüğün sağlandığı komünist bir topluma doğru evirilmektedir.⁷⁸

Marksist literatürde sivil topluma yeni ve derin bir boyut kazandıran Antonio Gramsci, sivil toplumu alt yapısal bir alan değil üst yapısal bir kurum olarak kabul eder. Gramsci, sivil toplumdaki genel olarak bir sosyal grubun bütün toplum üzerinde yürüttüğü kültürel hegemonyayı anlar. Gramsci’ye göre hegemonya iki saçı ayak üzerine kuruludur. Bu ayaklardan biri politik, biri de kültürel dir. Politik ayağını devlet, kültürel ayağını ise sivil toplum oluşturur. Devlet zor yoluyla hegemonyaya hizmet ederken, sivil toplum ikna yoluyla hizmet eder. Başka bir söylemle, sivil toplum alanı hegemonyanın ikna mekanizmasını oluşturur. Gramsci’de sivil toplum, Hegel ve Marx’ta olduğu gibi olumsuz bir kavram olarak kullanılmamaktadır. Bu kavram daha çok hegemonyayı açıklayan analitik bir kavram olarak kullanılmaktadır.

Sivil toplumda kadın konusu Marx’ta diğer düşünürlerde olduğu gibi net bir şekilde tarihin dışına itilmez. Gerek sözleşmecî düşünürlerde gerekse Hegel’de kadınla erkek doğası arasında net bir ayırım yapılmakta ve sivil toplum erkek doğasına dayandırılmaktadır. Oysa Marx, insan doğasını belirleyici bir değer olarak kabul etmez. Aksine insan bilincinin maddi koşullar tarafından belirlendiğini düşünür. Marx’da, Hegel ve sözleşmecî düşünürlerden farklı olarak tarih, toplum ve devleti erkekler yaratmaz; sosyal sınıflar yaratırlar.

---

⁷⁸ Çaha, Ömer, *Sivil Kadın*, s. 42-44.

Kısaca, modern dünyada gelişmiş olan değişik yaklaşımların tümünde sivil toplum kavramlaştırması kamusal alandaki ilişkiler ve süreçlere dayanmaktadır. Feminist yazar Pateman, klasik sivil toplum ve devlet tartışmalarında kadının aile yaşamına layık görülmeyle sadece devletten değil, aynı zamanda toplumdan dışlandığını ileri sürüyor. Modern siyaset düşüncesi, sivil toplumu, “politik erkek” imajı üzerinden tanımladığı için erkekleri kamusal alandaki rolünden dolayı kadınların efendisi haline getirmiştir.⁷⁹

1.4.3. Alternatiflerin Alanı Olarak Sivil Toplum

Klasik Sivil toplum tartışmalarına baktığımızda kadın sivil toplum alanının ve siyasal hayatın dışına itilmektedir. Bu anlayış içinde formüle edilen hukukta kadın ne vatandaşlık haklarına sahip ne de oy ve mülkiyet gibi haklardan yararlanabilmektedir. Kısacası kadını erkeğin gölgesi olarak kurgulanmıştır.

Modern toplumlarda ise kadın ve erkek aynı siyasal ve hukuksal haklara sahiptir. Bu toplumlarda özel alanla, kamusal alanın iç içe olduğunu görebiliriz. Kadının modern toplumun yarattığı imkânlardan yararlanarak kamusal alanda yer alması, aynı zamanda kadının yaygın vatandaşlık haklarına kavuşmasını, erkekle aynı ekonomik, siyasal ve sosyal hakları elde etmesini sağlamıştır. Modern düşüncenin temelini atan düşünürler kadını özel alanla, aileyle sınırlı tutarken, modern toplumda ise kadın da erkek gibi aynı dürtülerle hareket etmekte, erkeğin yer aldığı etkinliklerde yer almakta, erkek gibi başarı güdüsünün peşinden koşup gitmektedir. Maria Markus, başarı kavramı üzerinden hareketle kadınların geleneksel rollerinden ayrıldığını ileri sürer. Modern toplumda “başarı” kamusal alandaki etkinliklerle elde edilen bir değerdir. Markus’a göre kadınların da erkekler gibi kamusal alanda başarı peşinden koşması kadınlar için kamusal alanda “potansiyel sivil toplum” imkânını ortaya çıkarmıştır.⁸⁰

Kadınların modern toplumda kamusal alanın birer aktörü haline gelmesi sivil toplumu yeniden tanımlamayı kaçınılmaz kılmaktadır. Özellikle feminist kadın hareketindeki gelişmeler ve kamusal alanda dikkate alındığında, sivil toplumu tek tipleşmiş “erkeksi” bir alan olarak görmenin geçerliliği kalmamıştır.

⁷⁹ Çaha, Ömer, *Sivil Kadın*, s. 44–48.

⁸⁰ Çaha, Ömer, *Sivil Kadın*, s. 49–50.

Sivil toplumu alternatiflerin, muhalefetin ve çeşitliliğin üreme ve gelişme alanı olarak görmek gerekir. Sivil toplum devletin ulaşamadığı alanlarda hizmet üstlendiği gibi; devlet otoritesine, kurulu iktidara, hâkim kültürel kalıplara ve genel geçer zihniyet örüntülerine bir meydan okuma biçiminde de olabilmektedir. Kısacası, modern toplumunda “genel irade” ortak çıkar “evrensel devlet” gibi transandantal, bireyi aşan, soyut ve genellikle baskıcı siyasal yapı ve kurumlarla sonuçlanan sivil toplum anlayışının aşıldığını görebiliriz. 21. yüzyılda Tarih devlete doğru değil, sivil topluma doğru evrilmektedir. Her tür varlığı aşan kuşatıcı ve metafiziksel devlet anlayışı bugün için büyük irtifa kaybetmiş durumdadır. Onun yerine çok kimlikli, çok sesli, çok değerli, çok anlayışlı, çok projeli toplum söz konusu olmuştur.

Kadınlar açısından bakıldığında, kadınların da geliştirmekte olan çoğulcu kamusal alanda kadın kimliği üzerinden “feminen” bir sivil toplumun gelişmesine katkıda bulunduğu söylenebilir. Feministler, klasik sivil toplum teorilerinde görünmez kılınan aktörü, yani kadını görünür kılmaya ve tarihin merkezine yerleştirmeye çalışmışlardır.⁸¹

---

⁸¹ Çaha, Ömer, Türkiye’de Kadın Hareketi ve Feminen Sivil Toplumun Gelişimi?, *Kadın Çalışmaları Dergisi*, Cilt 1, Sayı 3, 2007.

II. BÖLÜM

FEMİNİZM VE KADINLARIN SİVİL TOPLUMU

Feminizm kavramı 19. yüzyılın sonlarında itibaren Fransa’da ortaya çıkmış olmasına rağmen kavramın içerdiği anlam 19. yüzyılın başlarından beri bilinmektedir. Feminizmin anlamı, kadınların toplumdaki yerlerinin kendileri tarafından belirlenmesi kişiliklerini istediği gibi geliştirmeleridir. Feminist hareket 1776–1846 yılları arasında Kuzey Amerika ve Avrupa’da başlayan “Devrimler çağı” olarak nitelendirilen dönemde karşımıza çıkar. Devrimlerle yaşanan değişimler erkeklerin siyasal ve ekonomik hayattaki konumlarını geliştirdikçe kadınlarında siyasal ve ekonomik alanda talepleri değişmiştir.⁸²

2.1. Feminizmin Anlamı

Latince kadın anlamına gelen ‘femina’ sözcüğünden türetilen bu kavram ilk olarak Fransızcaya 1837’den sonra girdi. İngilizceye girerek *womanism* (kadıncılık) teriminin yerini alışı da 1890’lara denk düşer. Robert Sözlüğü, bu kelimeyi ‘kadınların toplum içindeki rolüyle haklarını genişletmeyi öngören bir doktrin’ olarak tanımlamaktadır.⁸³

Feminizmi genel olarak kadın erkek ayrımcılığına karşı çıkararak, cinsler arasında siyasal, ekonomik ve toplumsal eşitliği savunan görüş olarak tanımlamak mümkündür.⁸⁴

Caroline Ramazanoğlu’na göre, feminizmin birçok tanımı yapılmıştır; buna rağmen feminizm için genel bir tanımlama yapmaya çalışmak kaçınılmaz olarak kafa karıştırıcı olacaktır. Kadın kurtuluş veya özgürlük hareketi, yıllar boyunca sayısız anlamlar geliştirmiştir. Bunun başlıca nedeni de, kadınlar için mücadele edenlerin düşüncelerinin ve politik amaçlarının değişik olmasıdır.⁸⁵

⁸² Bock, Giselo, *Avrupa Tarihinde Kadınlar*, çev. Zehra Aksu Yılmaz, İstanbul, Literatür Yayınları, 2004 s. 4.1.

⁸³ Kayhan, Fatma, *Feminizm*, BDS Yayınları, İstanbul, 1999,s.9.

⁸⁴ İmançer, Dilek, *Feminizm ve Yeni Yönelimler*, *Doğu Batı*, 5(19), 2002, s.151-169.

⁸⁵ Ramazanoğlu, Caroline, *Feminizm ve Ezilmenin Çelişkileri*, M. Bayatlı (çev.), Pencere Yayınları, İstanbul, 1998, s.23-24.

Delmar'a göre en genel anlamda feminizm kadınların toplumdaki konumunun değişiminin arzu edilmesidir. Mitchell, feminizmi kadınların toplumdaki ikincil konumunun baskı altına alınmalarının ve karşılaştıkları, ayrımcılığın sosyal, kültürel, ekonomik neden ve sonuçlarını kadın özgürleşme stratejileri bağlamında farklı biçimlerde açıklama ve çözümleme çabası olarak değerlendirir⁸⁶. Bell Hooks ise ünlü eseri *Feminist Theory: From Marginal Center*'de feminizm nedir sorusunu en basit sekliyle cinsiyetçi sömürü ve baskıyı sona erdirmeyi amaçlayan bir harekettir diye tanımlar ve şu gerçeği vurgular:

*“Kitabımda önerdiğim bu tanımları seviyorum. Çünkü hareketin erkek düşmanlığı ile alakası olmadığını çok net bir biçimde belirtiyor. Sorunun cinsiyetçilik olduğunu açıkça ortaya koyuyor ve bu açıklık bize, erkek ya da kadın, hepimizin doğduğumuz andan itibaren cinsiyetçi düşünce ve eylemi kabul etmek üzere sosyalleştirildiğimizi hatırlatıyor”*⁸⁷.

Badran ve Cooke'a göre kendisini feminist olarak belirtsin veya belirtmesin, eğer ki söylem veya hareket kadının dezavantajlı bir konumda olduğu sonucundaysa, kadından beklenen düşünce ve davranış biçimlerine karşı çıkıyorsa, kendi deneyimini tanımlıyor ve kendi veya tüm kadınların durumunu ileri götürmeyi amaçlıyorsa, o söylem veya hareket feministtir.

Offen, “bireyci feminizm” ve “ilişkisel feminizm” kavramlarını ön plana çıkararak feminizmi şu şekilde yorumlar: *“feminizmi, kadını ve haklarını erkeğe ve erkeğinkine göre belirleyen, erkeğin bireyci liberalizm içindeki hak ve özgürlüğünü aynı şekilde kadınlar için de talep eden görüş ve öte yandan, kadını erkekten farklılığı içinde alıp ancak gene toplum içerisinde göreceli yerini irdeleyen yaklaşım”* olarak değerlendirir.⁸⁸

Feminist hareketin öneminden hareket ederek yapılan bir diğer tanımına göre feminizm; *“kadınların emeğinin doğurganlığının ve cinselliğinin, aile içinde, çalışma hayatında ve genel olarak toplumda, hem somut hem de ideolojik boyutta ataerkil*

⁸⁶ Sümer, Sema Zafer, *Tarih İçinde Görünürlükten Kadınların Tarihine :Amerikan Kadın Romanında Feminist Bilinç ve Politika*, Selçuk Üniversitesi,Sosyal Bilimler Enstitüsü, Halkla İlişkiler Anabilim Dalı ,Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya,2009,s.73-74.

⁸⁷ Bell, Hooks, *Feminizm Herkes İçindir*, (Çevirenler: Ece Aydın, Berna Kurt, Şirin Özgün ve Aysel Yıldırım), Çitlembik Yayınları, İstanbul, 2002, s.2.

⁸⁸ Sümer, Sema Zafer, a.g.t ,s.73-74.

sistemin denetimine, baskı ve sömürüye tabi olduğunun farkında olmak ve hali hazırdaki bu durumu değiştirmek için kadınlar ve erkeklerin bilinçli olarak mücadele etmesidir".⁸⁹ Feminist hareket, kadınların, cinslerin eşitliği üzerine temellenen eşit hak, özgürlük ve kurtuluş talebini hedefleyen akımdır ve bu tanımlama da ilk olarak 19. yüzyılda Amerika'da kadının konumunu güçlendirme ve geliştirme amacı taşıyan kadın hareketini adlandırmada kullanılmıştır.

Feminist harekette merkeze taşınan en önemli kavramlardan bir tanesi toplumsal cinsiyettir. Toplumsal cinsiyet (gender) kavramının merkeze alınmasının iki temel nedeni vardır. İlki, cinsler arasındaki ayrımın biyolojik farklılıklardan çok, ataerkil sistemin sosyal ve kültürel sürecinin bir sonucu ve yansıması olduğu gerçeğini dile getirmektir. İkincisi de, kavramın kadınların toplumsal olarak ikincilleştirilmelerinin sistematik bir ayrımcılığı içermesine yapılan vurgudan kaynaklanmaktadır. Bell Hooks'un da belirttiği gibi ataerkil düşünce bizleri kendisini erkeklerden daha aşağı gören, ataerkinin gözüne girmek için birbirleriyle kıyasıya rekabet eden, kıskançlık, korku ve husumet besleyerek birbirini hor gören kadınlar olarak sosyalleştirir. Cinsiyetçi düşünce bize, birbirimizi merhametsizce yargılamayı ve acımasızca cezalandırmayı öğretir. Feminist düşünce ise bize, biz kadınların kendimize karşı duyduğumuz nefreti kafamızdan atmamız konusunda yardımcı olur. Ataerkil düşüncenin bilincimizi altına aldığı boyunduruktan kurtulmamızı sağlar. Feminist hareket, yıllar boyunca sayısız anlamlar geliştirmiştir ve bu doğrultuda feminizmin birçok tanımını yapmıştır.⁹⁰

Caroline Ramazanoğlu, kesin bir tanımlama yapmaksızın, feminizmin birçok türünün belirli ortak özelliklerini aşağıdaki gibi sıralayarak feminizmin tanımlanmasındaki güçlüğü cinsler arası ilişkileri açıklayan feminist toplumsal kuramlara ve kadınların toplumdaki yaşamlarının ve deneyimlerinin niteliğindeki iki temel çelişki alanına oturtur:

1. Feminizmin tüm türleri, kadınları, erkeklere bağımlı kılan mevcut cinsler arası ilişkilerin tatmin edici olmadığı ve değiştirilmesi gerektiğini kabul etmektedir.

⁸⁹ Kamla, Bhasin ve Khan, Nighat Said, *Feminizm Üzerine Bazı Sorular*, (Çeviren: Mine Yalçın Fuller). (Derleyen: Beril Eyüpoğlu, Irazca Geray). Kadınlarla Dayanışma Vakfı Yayınları, İstanbul, 2003, s.3.

⁹⁰ Sümer, Sema Zafer, a.g.t, s. 74-76.

2. Feminizm, çeşitli toplumlarda doğal, normal ve arzu edilir sayılan birçok durumu sorgulamaktadır;

3. Feminizm, temel tanımlama sorunları yaratan düşüncelerden oluşmuştur. İnsanlığın tüm tarihi ve geleceği sorgulanmaktadır.

4. Feminizm yalnızca düşüncelerden ibaret değildir. Herkesin insan olarak tüm olanaklarını geliştirebilme fırsatına daha çok sahip olabilmesi için dünyanın değiştirilmesini, erkekler ve kadınlar arasındaki ilişkilerin dönüştürülmesini amaçlamaktadır, bu nedenle feminizm, mantık gereği, aynı zamanda politik pratiği olan bir düşünceler dizisidir;

5. Feminizm çok çeşitli politik pratikleri kapsar, ancak bunların tümü de, kadınları kendi yaşamları üzerinde denetim sahibi kılarak cinsler arası ilişkileri değiştirmeyi amaçlar; bu amaçlar bilinç yükseltme gruplarından, bulaşığı kimin yıkayacağı tartışmasından, erkeklerden ayrı yasama savaşımına ve yurttaşlık hakları, ekonomik ve politik güç uğruna örgütlü mücadeleye kadar uzanır. Dolayısıyla feminizm tanımı gereği kışkırtıcıdır;

6. Feministlerin değişim yönündeki çağrıları her zaman direnişle karşılaşır; ancak, bu direnisin gücü ve niteliği değişebilir;

7. Feminizm, kadın-erkek ilişkilerinin niteliği hakkında tarafsız ve nesnel bir bilgi konumundan yola çıkmaz. Kadın haklarının en ılımlı taraftarları bile, erkeklerin kadınların haksız biçimde yoksun bırakıldıkları haklardan yararlandıklarını kabul etmek durumundadırlar. Bu tarafsızlık, feminist bilginin geçersiz olduğu anlamına gelmez yalnızca bilgi derken neyi kastettiğimizi ve niçin bazı bilgi biçimlerinin diğerlerinden daha fazla geçerli sayıldığını sorgulamak anlamına gelir. Feminizm, bildiğimizi sandığımız şeyleri nasıl bildiğimiz konusunda ciddi sorular ortaya atarak aklın, bilimin ve toplumsal kuramın radikal bir biçimde sorgulanmasını içerir⁹¹

Hem bir sosyal hareket, hem de bir sosyal kuram olarak feminizm, tarihsel süreçte farklı anlam yüklemeleri kazanmıştır. Bu süreçte feminizm kendi sosyal kuram ve yaklaşımı içinde modern bilim ve tarih anlayışına alternatif çözümler yaratma çabasına girişmiştir. Ancak her sosyal kuramda olduğu gibi, feminizm de kendi iç

⁹¹ Ramazanoğlu, Caroline, a.g.e., s.26-27.

ilişkilerini beraberinde getirmekte ve bunları çözmeye çabası hareketin dinamiğini sağlamaktadır. Feminist düşünce ve açıklamaların, toplumda olup biteni diğerlerinden daha iyi ortaya koyduğu inancını, tüm feminist ekoller paylaşır. Feminizm, en azından bazı yönlerden toplumu daha iyiye doğru değiştirmekle ilgilidir; bu yüzden feministler var olan toplumlarda neyin yanlış olduğu ve belirli değişikliklerde ısrar etmenin sonuçlarının neler olabileceği konusunda yeterli derecede fikir sahibi olmak zorundadırlar. Feminizmin bütün türleri kadınların erkekler tarafından ezilmesine kendince bir açıklama getirir ama bu ezilmenin başka hangi etkenlerle ve ne kadar iç içe olduğu konusunda ayrılırlar. Feminizm en azından kısmen toplumla ilgili bir kuram olduğu için, toplumsal kuramın kurgulanması bağlamında ele alınması gerekir. Feminist eylemler farklı politik ve kültürel biçimler olsa da her türlü feminizm var olan düzenlemelerin bir eleştirisini ve daha iyi düzenlemeler için politik stratejilerin geliştirilmesini içermek zorundadır.⁹²

Caroline Ramazanoğlu'nun da ifade ettiği gibi feminizmin amacı yalnızca aydınlar tarafından anlaşılan soyut bir toplum kuramı üretmek değil, toplumları daha iyiye doğru değiştirmektir. Bu nedenle feministler, günümüzde ve geçmişte erkeklerin ve kadınların içinde yaşadıkları toplumları anlamak uğraşı içindedirler. Aynı zamanda kadınların gelecekte ezilmeden yaşayabilmeleri için toplumların pratikte değiştirilmesiyle de uğraşırlar. Dolayısıyla feminizm kısmen yaşanan bir deneyim, özgürlük uğrana verilen politik bir mücadeledir ve aynı zamanda da zihinsel bir etkinliktir. Bu zihinsel etkinlik, toplumun doğasına ilksin eleştirel kavrayışımızı geliştirmeye ve böylece kadınların ezilmesinin nereden ve nasıl kaynaklandığını anlamaya yöneliktir. Kadınların günlük yaşamlarındaki deneyimlerine dayanan düşüncelerin de geliştirilmesini içerdiği gibi, düşüncelerin de bu deneyimler üzerindeki etkisini ele alır⁹³

Feminist düşünce, kadınlara toplumsal yasama ilişkin yeni bilgiler, içinde bulunduğumuz koşulları kavramamızı sağlayan düşünme gücü ve koşullarla ilgili olarak eyleme geçebilme gücü sağlar. Dolayısıyla feminizmin bilimsellik iddiası vardır. Günlük dille ifade edecek olursak, feminizm bir gerçeği arama yoludur. Toplumsal dünyamız hakkındaki var olan bilgi, erkeklerin kadınların üzerindeki egemenliğini

⁹² Ramazanoğlu, Caroline, a.g.e., s.71.

⁹³ Ramazanoğlu, Caroline, a.g.e., s.72.

saptamayı ve bunun nedenlerini açıklamayı başaramamıştır; bu yüzden var olan bilginin geliştirilip düzeltilmesi gereklidir⁹⁴

Feminist toplum kuramı erkek egemen toplumları değiştirmeye, feminist metodoloji de kadınları baskıdan kurtarmak için gerekli bilgiyi üretmeye yöneliktir. Saskia Wieringa'nın *Subversive Women* adlı kitabında belirttiği gibi, feminizm ne son zamanlardaki hareketlerle ne de Batıya özgü koşullarla sınırlandırılmayacak kadar çok anlam taşır. Feminizm, tek boyutlu bir toplumsal eleştiri değildir. Aksine çok katmanlı, değişime açık, siyasi ve etik bir uygulamadır⁹⁵

Ömer Çaha'ya göre feminizmi temelde kadın ile erkek arasındaki iktidar ilişkisini değiştirmeyi amaçlayan siyasi bir hareket olarak tanılamak mümkündür. Kadınlara erkek arasındaki ilişkiyi aile, eğitim, iş dünyası, siyasi hayat, kültür ve tarihe kadar geniş bir yelpaze içinde sorgular, feminizm kadın erkek arasındaki ayırmda erkek üstünlüğünü ve erkek merkezli toplumsal normları sona erdirmeyi, yerine kadını değerli ikame etmeyi amaçlayan bir siyasi hareket olarak gelişmektedir.⁹⁶

Feminist bilinç, kadınların ezilen bir guruba mensup olduklarını ve dolayısıyla haksızlığa uğramış olduklarının farkına varmalarını ve bu haksızlığın doğal değil de toplumsal kültürel bir olgu olduğunu kavramalarını içerir; ama burada kalmaz, bu haksızlığın düzeltilmesi için mücadele edilmesine, mücadelenin bağımsız bir biçimde yürütülerek örgütlenmesine ve aynı zamanda da alternatif bir gelecek vizyonu oluşturulmasına uzanır.

Gelişmiş bir feminist bilincin ortaya çıkması, kadınların evlilik dışında bir ekonomik alternatifte sahip olmalarına ve kendi ekmeğini kazanan anlamlı sayıda bir kadın grubunun varlığına bağlıdır. Ancak bu tür önkoşulların var olması durumunda kadınlar, ataerkil sisteme karşı düşünsel ve toplumsal alternatifler oluşturabilirler. Bu da 18. ve 19. yüzyıllarda kendini gösterir.⁹⁷

⁹⁴Ramazanoğlu, Caroline, a.g.e.,s.72

⁹⁵ Kamla, Bhasin ve Khan, Nighat Said, a.g.e, s.5.

⁹⁶ Çaha, Ömer, *Sivil Kadın*, s. 55.

⁹⁷ Berktaş, Fatmagül, *Kadınların İnsan Haklarının Gelişimi ve Türkiye*, Sivil Toplum Kuruluşları Eğitim ve Araştırma Birimi Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları, no 7, Bilgi Üniversitesi Sivil Toplum kuruluşları Eğitim ve Araştırma Birimi Yayınları, İstanbul, 2004, s.4

Berktaş'a göre feminizm, kabaca, kadınların ayrı bir toplumsal grup olduğunun bilincine varmasıdır.. Feminizm önemli bir ideolojidir ve elbette politikası da vardır. İnsanı dönüştürmek, yeni bir insan tipi yaratmak kafamızdaki efsaneleri yıkmak bakımından can alıcı bir önem taşır. Feminizmin en önemli katkılarından biri insanların, özel yaşamlarını kamu önüne çıkarması onu kamu sorgulaması ve yargılamasıdır. Çünkü birçok haksızlık eşitsizlik ve zulüm işte dokunulmaz alanda cereyan eder, kadınlar da orada çaresizdirler. Feminizm bunları ortaya döker. Bir şeyin ortaya dökülmesi ise çözüm için vazgeçilmez başlangıçtır.⁹⁸

Kadınlara karşı ayrımcılık uygulanması tarih boyunca hep vardır, ama feminizmin doğuşu ile modernleşme, burjuva devrimi ve “rasyonel insan”ı temel alan doğal ve evrensel insan hakları teorisinin gelişimi arasında yakın bir ilişki olduğu açıktır. “eşitlik, özgürlük kardeşlik” bayrağını yükselten burjuvazinin “insan “ soyutlaması da yüzlerce yıllık geleneği sürdürerek kadınları dışlayan bir nitelik taşıyordu ve yeni oluşmakta olan ulus- devletin kardeşliği, kadınları oy hakkının dışında bırakmasının açıkça ortaya koyduğu gibi “erkek kardeşliği. Kadınlar, bu teorinin ve pratiğin içerdiği tutarsızlıkları fark edip eleştirmekte, kendileri için de “doğal haklar” talep etmekte gecikmediler. 17 yüzyılda Mary Astell, liberal burjuva düşüncesinin öncüsü John Locke ile tartışmaya girmekte ve “eğer mutlak hükümlerlik devlet için gerekli değilse nasıl oluyor da aile içinde gerekli sayılıyor? Eğer bütün insanlar doğuştan özgürse nasıl oluyor da kadınlar köle doğuyor? “diye soruyordu.⁹⁹

Feminizmi “kadın hakları hareketi ile “kadının kurtuluşu hareketi “olarak iki genel kategoriye ayırmak mümkündür. Kadın hakları hareketi içinde yer alan feminist gruplar geleneksel baskı gruplarının taktiklerini kullanarak siyasal iktidar nezdinde ve toplumda kadınların varlığını bu çerçevede, kadın haklarını savunmayı amaçlamaktadırlar. Bu gruplar, kadın-erkek ilişkisinin hiyerarşik bir ilişkiye ve bu ilişkiyi toplumsal yaşamın merkezine yerleştirmeye çalışırlar. Feminizmin bu versiyonun tarihçesini 19 yüzyıldaki oy hakkı mücadelesine, kadının eğitim hakkı yönündeki çabalara ve eşit sosyal, çalışma ve hukuksal haklar elde etme yolundaki

⁹⁸ Berktaş, Fatmagül, *Kadın Olmak, Yaşamak, Yazmak*, Pencere Yayınları, İstanbul, 1998, s.105.

⁹⁹ Berktaş, Fatmagül, *Kadınların İnsan Haklarının Gelişimi ve Türkiye*, s. 5 -6 .

kampanyalara götürmek mümkündür. Temel hedef kadına toplumsal her alan da eşit ve insani haklar elde etmek olarak belirlenmiştir.¹⁰⁰

Oysa 1960 sonrasında gelişen ve kadının kurtuluşunu temel hedef olarak seçen feminist grupların kendileri ortaya koyuşları ile söylem ve mücadelesi tamamen farklıdır. Radikal, sol- kanat ve post modern feministlerin tartışmalarıyla şekillenen kadının kurtuluşu hareketi eşitliği reddetmekte; temel amacını kadını ataerkil toplumun bakısından kurtarmak olarak tanımlamaktadır. Bu yeni dalga feminizm ise kadını toplumsal her alanda bağımsız, özgür kılma, çocuk doğurma ve büyütme faaliyetleri cinsiyet bağlantılı tüm rolleri terk etmeyi temel amaç olarak ortaya koymaktadırlar. Kadının kurtuluşunu siyasal bir proje olarak kabul eden feminist gruplar, bilinç oluşturma, alternatif yaşayış yollarını deneme, karşıt bir kültür ve literatür geliştirme gibi faaliyetlere yöneldiler. Feministlerin bu yöndeki taleplerini 1960 sonrası gösterilerle kamusal alana taşımalarıyla, feminist teorinin aktif bir politikaya dönüştüğünü söylemek mümkündür.¹⁰¹

Yeni burjuva sınıfının özgürlük ve eşitlik taleplerine karşı kadınlar da bu hakları talep etmeye başladılar. Temel talepleri, kamusal alanın ekonomik yaşantısına rahatlıkla girebilmek için gerekli hukuksal, toplumsal ve eğitim hakkı elde etme ideali etrafında geliyordu.

Birinci dalga feminizm oy hakkı elde etme mücadelesi etrafında gelişti. Kendileri dışında formüle edilen toplumsal sözleşmeyle gelen sivil toplumun dışında kalmak istemeyen kadınlar kamusal alanda, kocaları tarafından değil, bizzat kendileri tarafından temsil edilmeyi istediler. Bunun için çok yoğun oy hakkı kampanyaları başlatıldı. Biricik talepleri, dışlandıkları sivil toplumun kamusal alanında kendilerine de yer açılmasıydı.

Kadının durumunu iyileştirmeyi hedefleyen bu kolektif hareket, Amerika'da 1840, İngiltere'de 1850, Fransa ve Almanya'da 1860, İskandinav ülkelerde 1870'li Osmanlı'da da 1900'lü yılların başında gelişti. Feminizmin esas gelişme ivmesi ise 1960'lardaki öğrenci hareketlerinin oluşturduğunu söylemek mümkündür. Bu dönemde feminizm hem teorik hem de fiilen gerçekleştirdiği siyasi eylemlerle gelişme gösterdi.

¹⁰⁰ Çaha, Ömer, *Sivil Kadın*, s. 56.

¹⁰¹ Çaha, Ömer, *Sivil Kadın*, s. 56 -57.

Kürtaj hakkı, bu tarihlerde feminist eylem ve kampanyaların merkezi kavramıydı. Bu, aynı zamanda ataerkil ideolojiye karşı savaşmanın da sembolü olarak kabul edildi. Teorik alanda da cinsiyet ayrımı konusundaki tartışmalar yoğunluk kazandı. Bu konudaki öncülerden biri Simone de Beauvoir'dir. Ona göre, “kadın doğulmaz, kadın olunur”.¹⁰²

Beauvoir 'in cinsiyet kavramı üzerindeki çalışmaları feminist kadınlara ayrı bir cesaret vermiş, onları bu konu üzerinde farklı alanlarda çalışmalara yöneltmiştir.

İkinci dalga feminizmin başarılı sonuçlarından biri, bugün kadın ve erkeklerin “kadınlık” olayına bakışındaki farklılıkta görülmektedir. İkinci dalga kadın hareketini geliştiren kadınlar bunun yanı sıra, yeni politik mekanizmalar da kazandırmış oldular. Bunun yanı sıra bilinç yükseltme alternatif yaşayış biçimleri, aile, toplum yaşamında eşit iş bölümü, karşıt kültür ve kurumların kurulması yönündeki faaliyetler feministlerin politika yapma yollarına getirdikleri katkıyı göstermektedir.

Sosyal bir hareket olarak gelişen feminizm, devlet ve sivil toplum ayrımında nasıl bir yer edinmektedir? Bir sosyal hareketin temel amacı kurulu iktidar yapısı ve dominant norm ve değerleri değiştirmek için kolektif bir birliktelik sağlamaktır. Bununla birlikte, toplumda derin kökenleri bulunan anlam ve değer sistemlerini sorgulama ve yerine yenilerini koymayı amaçlar.

Kadınların kolektif faaliyetlerinde cinsiyet, hak, eşitlik, dışlanma, kurtuluş ve özgürlük gibi kavramlar önemle gündeme gelmiş oldu. Bireysel düzeyde kadınlara kendilerini yeniden tanımlama ve geliştirme ihtiyacını da hissettirdiler. Bu politikaların ise sivil toplumun gelişimine ve devamlılığına katkıda bulunan sonuçlarını üç noktada görmekteyiz. Birincisi kürtajın kamuoyunda tartışılır hale gelmesi, ikincisi cinsiyet gibi toplumsal yaşamdaki derin ve köklü sosyal kurumları sorgulaması son olarak da bir baskı grubu olarak siyasi partiler ve hükümetler üzerinde baskı oluşturarak kadınlar lehine kararlar alınmasını sağlanmasıdır.¹⁰³

2.2. Feminizmin Tarihsel Gelişimi

Feminizmin başlangıç tarihi tanımlamaya bağlı olarak farklılaşabilmektedir. Feminist hareket her ne kadar 19. yüzyılın bir ürünü olarak karşımıza çıkmaktaysa da,

¹⁰² Çaha, Ömer, *Sivil Kadın*, s. 59.

¹⁰³ Çaha, Ömer, *Sivil Kadın*, s. 60-62.

Batı Avrupa’da kadın haklarını savunmaya yönelik ilk entelektüel çıkışlar Fransız feminist Chiristina de Pisan öncülüğünde 15. yüzyıldan itibaren başlamıştır. Juliet Mitchel, feminizmin 17. yüzyıl İngiltere’inde feodalizmin bitmesi ve kapitalizmin gelişmesi ile kendini yeni toplumdaki dışlanmış bir sosyolojik grup olarak hisseden orta sınıf kadınların talepleriyle ortaya çıktığını ileri sürmektedir. 17. yüzyılda feminizm, Aydınlanma felsefesi ve liberal haklar söylemiyle, Mary Astell ve Aphra Benn gibi İngiliz feministleri tarafından savunulmuştur. 17. yüzyıl feministleri; orta ve üst sosyal sınıflara mensup beyaz kadının haklarını, evrensel bir dille, kendi toplumlarında ulaşabilecekleri en yüksek özgürlük ve insanlık kavramlarıyla kadınlar adına savunmuşlardır. Kapsamı çok geniş olmamakla beraber kadın sorunu geleneksel otorite sorunu içinde kamusal ve özel alanlarda kadınların es ve anne olarak uygun cinsel rol ve davranışlarını tartışmaya açmıştır¹⁰⁴

18. ve 19. yüzyıllarda kadının toplumdaki konumu sanayileşme, kapitalistleşme ve ulus devlet sürecindeki büyük politik ve ekonomik dönüşümlerle birlikte ailenin değişen rolü ve önemi bağlamında hem entelektüel, hem de siyasi boyutlarıyla daha yüksek sesle tartışılmaya başlanmıştır. Amerikan ve Fransız Devrimlerinin yarattığı entelektüel ortam, özgürlük ve insan rasyonelliğine dayanan Amerikan Bağımsızlık Bildirisi (1776) ve Fransız İnsan Hakları Bildirisi (1789) kadın hareketine de temel teşkil etmiştir. Bu bildirimlerde öne çıkan önerme, her bireyin doğuştan gelen *doğal* haklara sahip olduğu gerçeğidir. Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi’nde bu düşünce açıkça şöyle ifade edilir:

*“Biz, her insanın yaratan tarafından vazgeçilmez haklara –ki bu haklar arasında yaşam, özgürlük ve mutluluğa sahip olma... Hakları sayılabilir- sahip olarak, eşit yaratıldıklarının aşikar olduğunu düşünerek bu gerekçeleri kabul ediyoruz”*¹⁰⁵

Ancak bütün bu söylem ve önermelere rağmen, yeniden formüle edilen devlet içinde, siyasal ve sivil toplum alanlarında kadına yer verilmemiştir. Yeni toplumun siyasal kuramcıları, kamusal alanı sadece erkeğe ayırmış, kadınları görmemezlikten gelmiştir. Bu olumsuzluktan en fazla orta sınıf kadını zarar görmüştür. Üretim faaliyetlerinden kopararak, ekonomik ağırlığı olmayan bir kuruma yani aileye terk

¹⁰⁴ Sümer, Sema Zafer, a.g.t, s.80-82.

¹⁰⁵ Donovan, Josephine, *Feminist Teori*, A. Bora, M. A. Gevrek ve F. Sayılan (çev.), İletişim Yayınları, İstanbul, 2001,s.17.

edilen bu orta sınıf kadınları kendilerini daha az üretken işlerle oyalamak zorunda bırakılmışlardır. Bu kadınları betimleyen Mary Wollstonecraft; onların, kocalarının sağlayacağı iktidar, prestij ve zevk uğruna özgürlüklerini, sağlıklarını ve faziletlerini kaybettiklerini dile getirmektedir. Evde kapalı kalıp süslenmekten öte bir şey yapmamakla sağlıklarını, kendi baslarına karar alamadıkları için özgürlüklerini, düşünce kapasitelerini geliştirmelerine imkân tanınmadığı için de faziletlerini kaybeden bu burjuva kadınları, aynı zamanda dar anlamda liberal feminist hareketin, geniş anlamda ise kadın özgürlüğü hareketinin başlatıcıları olur.¹⁰⁶ Bunlardan biri olan Olympe de Gouges, 1791 Eylülünde Paris'te Kadın Hakları adlı bir el broşürü yayınlamıştır. Bu bildirgenin ünlü 10. maddesinde bu konudaki görüşünü *kadınlara giyotine gitme hakkı tanınıyor; öyleyse kürsüye çıkma hakkı da olmalıdır* diye vurgulamıştır¹⁰⁷

19. yüzyılın birinci dalga feminist hareketinin, liberal feminizmin etkisi Birinci Dünya Savaşına kadar sürmüş ve bu dönem tüm dünyada kadın haklarının tevsik dönemi olarak adlandırılmıştır. Hareketin entelektüel tartışmalarında Mary Wollstonecraft, Elizabeth Cady Stanton, Hannah More, Florence Nightingale, Harriet Taylor ve John Stuart Mill gibi liberal feministler etkin olmuşlardır. Ancak ilk feminist harekete üç öncü isim ve eserleri damga vurmuştur. Bunlardan ilki, Harriet Taylor ve ünlü eseri Kadınların Oy Hakkı'dır. İkincisi Mary Woolstonecraft'ın Kadın Haklarının Savunucusu (1792) (A Vindication of the Rights of Woman) ve diğeri de John Stuart Mill'in Kadınların Bağımsızlığı (1869) (The Subjection of Woman) dır. Her üç eserde de kadın hakları geleneksel liberal politik kuram çerçevesinde bir insan hakkı olarak savunulmuştur. Kadınların sivil ve siyasi haklarının, özellikle kamu kurumlarına ve mesleklere girmelerinin sağlanması savunulmuş, evli kadınların miras haklarının ve çocukları üzerindeki kontrollerinin olmaması gibi nedenlerle evlilik düzenlemelerine ilişkin tüm yasaların kaldırılması gereği savunulmuştur¹⁰⁸

J.S. Mill'de kadınların üzerinde Viktoryen döneminin baskılarının yoğun olduğu bir zamanda, cinsiyetçi bakış açısını eleştirmiş ve kadın haklarını savunmuştur. Erkeklerin kamusal alanda çalışma yaşamında ve politikada yer almasına karşın, kadınları doğaları gereği, doğal ve zorunlu olarak ev merkezli gördüklerini, toplumdaki

¹⁰⁶ Arat, Necla, *Feminizmin ABC'si*, Simavi Yayınları, İstanbul, 1991, s.45

¹⁰⁷ Donovan , Josephine, a.g.e., s.15.

¹⁰⁸ Sümer, Sema Zafer, a.g.t, s.80-83.

yerlerinin ve rollerinin evle sınırlı olmadığını ifade eder.¹⁰⁹ Dolayısıyla, ona göre, kadınların ikincilleşmelerinin temel nedeni kadınların kamusal alandan uzaklaştırılmaları ve kocalarının eşleri üzerindeki baskılarıdır. Bu nedenle, kadınların kamusal alanlara katılımlarının önündeki engeller kaldırılmalıdır. Kadınlar eğitim olanaklarına kavuşarak erkeklerle aynı entelektüel düzeye ulaşip vatandaşlık haklarını kullanabilirler. Mill ayrıca, kadınların kanun önünde eşitlikleri sağlanırsa erkeklerle aynı düzeye geleceklerini belirtmiştir.¹¹⁰ Yazar, Kadınların Bağımlı Kılınması adlı 19. yüzyıldan bu yana eşitlik konusunda insanlığı çok etkilemiş olan makalesinde, kendi düşlediği türden bir ahlakın ve adaletin yeryüzünde o güne dek gerçekleşmemiş olmasına dikkat çeker. Çünkü ona göre, *gerçek ahlaki duygunun biricik okulu, eşitlerden oluşan bir toplumdur. Kölelerin ve bağımlı olanların bulunduğu bir toplumda, efendilerin de özgür olması mümkün değildir*, diyen John Stuart Mill görüşlerini şöyle sürdürür: *Bugüne kadar boyun eğme ahlakını, şövalyelik ve cömertlik ahlakını gördük, artık sıra adalet ahlakına geldi.*¹¹¹

Gerçekten de, artık sıra adalet ahlakına gelmiştir ve bunun gerçekleştirilmesi açısından *kadınların insan haklarının* savunulması ve hayata geçirilmesi büyük önem taşımaktadır.

Birinci dalga feminist hareket, yani 19. yüzyıl liberal ya da eşitlikçi Aydınlanmacı feminizminde kadınların kamusal, konuşma ve katılım hakları, doğal haklar kuramı ve kanun önünde fırsat eşitliği ilkesi doğrultusunda kadın haklarını bir savunucu olarak gündeme gelmiştir. Batı dünyasında orta sınıf burjuva kadınlarının başlattığı ve özellikle eşit eğitim isteyen bu hareketin ve liberal düşüncenin varlık ve toplum hiyerarşisini alt üst edecek, herkesi eşit kabul eden bireycilik anlayışı, o dönem içerisinde çok radikal bir çıkış sayılmaktadır. 19. yüzyılın son çeyreği ile 20. yüzyılın ilk çeyreği hatta ilk yarısı boyunca, bütün Batılı ülkelerde *medeni haklar* mücadelesi başlatılmıştır. Bu bağlamda New York- Seneca Falls'da 1848 yılında yapılan bir miting, kadınların kendi adlarına politik örgütlenmelerinin başlangıcı olmuştur Birinci dalga feminist hareketinde feministlerin mücadeleleri eşit medeni haklar, eğitim, sağlık, işe girişte ve ücrette eşitlik hedeflerine, yani refahın eşit olarak bölüşülmesine yöneliktir.

¹⁰⁹ Kate, Millett, *Cinsel Politika*. (Çeviren: Seçkin Selvi). Payel Yayınları, İstanbul, 1987, s.118-119.

¹¹⁰ Kate, Millett, a.g.e., s. 154-159.

¹¹¹ Berktaş, Fatmagül, *Kadın Olmak, Yaşamak Yazmak*, s. 100.

Bu yüzden adalet ve eşitlik kavramları onlar için çok önemlidir. Bütün bu isteklerini gerçekleştirebilmek yani toplumda kadınların kötü durumlarını düzeltebilmek ve çağdaş toplumlarda onları etkin hayata dâhil etmek için yasal, kurumsal ve sosyal ayrımcılığın ortadan kaldırılması gerektiğine inanırlar. 20. yüzyılda feminizm, 19. yüzyıldaki liberal anlamının kazanıldığı ivmeye karşın, geleneksel liberal feminizme ve siyaset anlayışına bir tepki olarak ortaya çıkmıştır.¹¹²

Andre Michel'e göre ise ABD, İngiltere, Fransa ve pek çok başka Avrupa ülkesinde 1935-1945 arasında doğan bir önceki kuşak gibi kendilerini anti-faşist ve anti-kolonyalist mücadelelerde tüketmiş annelerinden genelde daha iyi eğitim görmüş yeni bir kuşak devreye girer. Pek çoğu karma okullarda okumuş, üniversite eğitimi almıştır. Bu kadınların kulakları genç kızlıklarından beri dünyanın her yerinde en yürekli insanların faşizmi yenmek için verdikleri onurlu savaşın ilkeleri ile doludur. Bu genç ve okumuş kadınlar çevrelerinde olup bitene kayıtsız kalmamış, gündelik yaşamda cinsel bir nesne olarak algılanmayı reddetmişlerdir.¹¹³

1960'lı yılların sonlarında yaşanan radikal, siyasal ve toplumsal hareketler; öğrenci eylemleri, savaş karşıtı protestolar ve siyah hareket, liberalizmin eşitlik ve özgürlük söylemlerinin soyut anlamlarının ötesine geçilmesine ve gerçekliklerin yeniden gözden geçirilerek kamu politikalarına yansıtılması gereğine işaret etmiştir.

1960 ve 70'lerde doruk noktasına ulaşan feminizm, bir yandan kadınların siyasal temsil olanaklarının artırılmasına yönelik politikalarının geliştirilmesinde etkin rol oynamış, yasal ve politik süreçleri ulusal ve uluslararası boyutlarda harekete geçirmiştir. Diğer yandan da cinsiyetçi ideoloji ile biçimlenen toplumda kadınların cinsiyet temeline dayalı toplumsal iş bölümü süreçlerindeki eşitsiz konumları, ikinci kuşak feministlerle, kadın örgütlenmeleri kendilerini açıkça feminist olarak adlandırmış, harekete destek amacıyla kadın eylem grupları oluşturmuşlardır. Batıda ve Amerika'da ulusal ve uluslararası örgütlerin desteği ile yaygınlık kazanan hareket, ulusal ve uluslararası iktidar yapılarına büyük etkilerde bulunmuştur. Bu süreçte özellikle Amerika'daki feminist örgütlenmeler önemli rol oynamıştır. Betty Friedan'ın öncülüğünde 1958 yılında kurulan National Organisation of Women (NOW), kadınları hukuksal ve siyasi

¹¹² Sümer, Sema Zafer, a.g.t, s.85.

¹¹³ Michel, Andree, *Feminizm* (Çev. S. Tekeli), Yeni Yüzyıl Kitaplığı, 1995, İstanbul, s. 84.

süreçlerde etkin kılmak, ayrımcılığı önlemek ve yasamın her alanına katılımlarını sağlamak için önemli adımlar atmıştır. NOW, Ulusal Kadın Örgütü etkin çalışmaları sonucunda çalışma yasamı başta olmak üzere, cinsiyetçi politikaların giderilmesi ve eşitliği sağlamaya yönelik yasaların çıkarılması ve gerekli kurumsal adımların atılmasında öncü rol oynamıştır. NOW'ın ve diğer kadın kuruluşlarının etkisiyle 1963 yılında Eşit Ücret Yasası, 1964 yılında Sivil Haklar Sözleşmesi ve 1967 yılında Cinsiyet Ayrımcılığının Önlenmesi Sözleşmesi kabul edilmiş, 1972'de Eşit İş Sözleşmesi çıkarılmış ve Eşit Haklar Komisyonu kurulmuştur. 1967 yılında genç ve evli olmayan kadınlar NOW'dan ayrılarak daha radikal söylemleri ve eylemleri olan Kadın Kurtuluş Hareketini kurmuşlardır. Bu tür kadın örgütlenmelerinin çabaları 1970 ve 80'lerde de devam etmiştir. Bu yüzden ikinci dalga feminizm sadece kadınların eşit haklarını savunan bir hareket değil, aynı zamanda kadınların özgürleştirme politikalarını kapsayan bir söylem ve eylemler bütünü olarak yeniden tanımlanmış ve bir bilinçlilik süreci diye adlandırılmıştır Kapitalizm ve cinsel politika kavramları etrafında yeniden sorgulanmıştır.¹¹⁴

Uluslararası Kadın Konseyi'nin kuruluş toplantısı, 1888'de Washington'da yapılmış; 66 Amerikalı ve 8 Avrupalı kadın katılmıştır. Uluslararası Kadın Konseyi'nin ikinci toplantısı 1899'da yapılmış ve 5 bin kadın delege katılmıştır.

20. yüzyılın ilk yarısında her ülkede Uluslararası Kadın Konseyi'nin şubeleri kurulmaya başlanır. Bu konseylerde işçi kadınlarla, aristokrat – zengin burjuva kadınlar, Katolik, Protestan, Yahudi ve Mason kadınlar birlikte çalışmıştır.

ABD ve İngiltere'de 1904'te ikinci bir uluslararası örgüt olan Uluslararası Kadın Oy Hakkı Birliği kurulmuş, Avrupa'da da şubeleri açılmıştır. Enternasyonal bir politika izleyerek, oy hakkını elde etmek için mücadele etmişlerdir. Mücadeleler sonucu, sınırlı da olsa, ilk seçme hakkını 1918'de İngiliz kadınları kazanmıştır. Versailles Antlaşması ve Milliyetler Cemiyeti Sözleşmesine 1918'de, feministlerin birkaç kuşaktan beri savuna geldikleri 'eşit iş, eşit ücret' ilkesini koydurmayı başarmışlardır. Kadınların oy hakkı 1. Dünya Savaşından sonra 21 ülkede tanınmıştır¹¹⁵. Türkiye Cumhuriyeti'nde ise

¹¹⁴ Sümer, Sema Zafer, a.g.e, s. 92.

¹¹⁵ Kayhan, Fatma, a.g.e, s. 28.

kadınlara seçme ve seçilme hakkı 1930 yılında yerel düzeyde, 1934 tarihinde ise genel düzeyde verilmiştir.¹¹⁶

Dönemin ünlü feministlerinden Simone de Beauvoir'ın bugün de güncelliğini koruyan *İkinci Cins* kitabı 1947'de çıkar. Bu kitapta Beauvoir, kadınların rollerini doğanın değil, yer yer kadınların kendilerinin de sürüp gitmesinden sorumlu oldukları bir dizi eskimiş ön yargı, örf ve yasanın sınırladığı görüşünü savunur¹¹⁷. Feminizmin hızının 1920'lerden itibaren kesilmesinden dolayı, birçok feminist ve tarihçi 1920 yılını birinci dalga feminizmin sonu saymıştır; 1960'larda feminizm tekrar hız kazanmıştır. Bu dönem ikinci dalga feminizm olarak adlandırılmaktadır. Feminist teori, 1980'lere gelindiğinde küreselleşen dünyada disiplinler arası bir alan olma niteliğine bürünür. Farklı alanlarda 'kadın' konusunda çalışan araştırmacılar 'kadın çalışmaları' adı altında bir araya gelmişlerdir.

Feminist düşünürler, çeşitli düşünce akımlarından etkilenecek feminizmi bu akımlar içinde sınıflandırmışlardır. Feminist akımlar çeşitli olmakla birlikte en temel ayırım liberal, radikal ve markist feminizm olarak karşımıza çıkmaktadır feminizm yalnızca liberal, radikal ve marksist feminizm olarak sınıflandırılmayacak kadar çok boyutlu ve karmaşık bir yapıya sahiptir.

Ancak üzerinde durulan "bu sınıflamalar halen çoğu feminist tanımlamanın ve çözümlemenin temelini oluşturmaktadır"¹¹⁸

2.3. Feminist Akımlar

Farklı feminist söylemler kadınlara uygulanan baskılar ve toplumsal cinsiyet konusunda kendi anlayışlarını kavramsallaştırmışlardır. Liberal, radikal, marksist ve İslami feminizmin bu konuyla ilgili yaklaşımları toplumsal cinsiyet kavramından söz ederken üzerinde durulması gereken önemli noktalardan biridir. Modernizmin temel tezlerinin izdüşümlerini taşıyan liberal, marksist ve radikal feministlerin görüşleri, modern feminist akımlar olarak düşünülebilir. Postmodernizmin teorik çatısı altında

¹¹⁶ Çaha, Ömer, *Sivil Kadın*, s.113.

¹¹⁷ Kayhan, Fatma, a.g.e., s.28.

¹¹⁸ Liesbet, Van Zoonen, *Medyaya Feminist Yaklaşımlar*", *Medya, Kültür, Siyaset* (içinde). İrvan, S. (Der.). 2. Baskı, Alp Yayınevi, Ankara, 2002, s.473.

gerçekleştirilen feminist yaklaşımları postmodern feminist akımlar olarak değerlendirmek mümkündür.

2.3.1. Liberal Feminizm

18. yüzyıl Batı dünyasında orta sınıf burjuva kadınlarının başlattığı ve özellikle eşit eğitim hakkı isteyen liberal feminist hareket, 19. yüzyılda erkeklerle eşit ekonomik haklar ve fırsat eşitlikleri için mücadele veren bir harekete dönüşmüştür. Fakat bütün bu mücadeleler sonucunda kadınlar hayatlarında pek bir değişiklik olmadığını görünce, en başta alınması gereken hakkın siyasal hak olduğunu fark etmişlerdir. 19. yüzyılın son çeyreği ile 20. yüzyılın ilk yarısı boyunca, siyasal haklar mücadelesi verilmiştir. 20. yüzyılın ilerleyen safhalarında kadınların bir eş ve anne olarak erkeklerin yüklenmek zorunda kalmadıkları sorumlulukları olduğundan hareketle ‘farklı fakat eşit’ düşüncesi gelişmiştir. Kadınlar, özellikle çalışan kadınlar, hamilelik ve küçük bebeklerinin olduğu dönemlerde erkeklerin sahip olmadıkları bazı haklara sahip olmaları gerektiği görüşünü savunmuşlardır. Liberal feminizmin günümüzdeki mücadele konusunu ise ‘toplumsal cinsiyet’ adaleti oluşturmaktadır¹¹⁹. Demir’in ifade ettiğine göre, liberal feminizmin ilk düşünürleri olarak kabul edilen M. Wollstonecraft ve J. S. Mill gibi yazarlar, insanları diğer canlılardan ayıran temel özelliğin zihinsel kapasite olduğu ve sahip olunan potansiyel zihinsel kapasite açısından insanlar arasında herhangi bir farklılığının olmadığı görüşünü dile getirmişlerdir. Dolayısıyla birbirinden farklı kadın ve erkek doğasından ziyade, insan doğasından söz edilmesi gereği belirtilmiştir. Tarihsel olarak kadının zihinsel kapasitesini erkekten daha az kullanmasının, birçoklarının ileri sürdüğü gibi, kadının doğal olarak erkekten daha düşük bir zihinsel kapasiteye sahip olmasından değil, tamamen eğitimdeki fırsat eşitsizliğinden kaynaklandığı belirtilmiştir.

Doğal nitelikleri itibariyle erkeklerle aralarında fazla bir fark olmadığı düşünülen kadınların, aynı eğitimden geçmeleri durumunda erkeklerle aynı işleri yapabileceklerini savunan liberal feministler, kadının müzik, sanat edebiyat, şiir, dans, ev işleri gibi alanlara, erkeğin ise beşeri bilimler, sosyal bilimler, doğal bilimlere daha yatkın olduğu şeklindeki yerleşik görüşe şiddetle karşı çıkmışlardır. Liberal feministlere göre kadınların içinde buldukları ikincil durumun nedenlerinden bir diğeri de, anlamlı amaçlardan yoksun olarak evde kapalı kalan kadınların ilgi odaklarının evlerinde

¹¹⁹ Demir, Zekiye, *Modern ve Postmodern Feminizm*, İz Yayıncılık, İstanbul, 1997 s.48-49.,

yoğunlaşması, onları evlerinin kölesi, mobilya ve ev eşyalarının hizmetçisi olmaya itmiş olmasıdır¹²⁰.

Liberal feministlere göre kadınların kurtuluşu sadece eğitim imkânları elde edip kamusal alanda çalışma hayatına atılmak değil erkeklerle eşit siyasal, sosyal ve hukuksal hakların elde edilmesidir. Bu nedenle adalet ve eşitlik kavramları onlar için çok önemlidir. ‘Eşit işe eşit ücret’ ilkesini prensip edinmişlerdir.

2.3.2. Radikal Feminizm

Kadın-erkek ilişkilerini ve kadınların toplumsal konumlarını tümüyle farklı bir perspektiften değerlendiren radikal feminizmin, 1960’lı yıllarda dönemin feminist yaklaşımlarına karşı bir tepki olarak ortaya çıktığı söylenebilir.

Ramazanoğlu’na göre yeni-dalga feminizmin, ciddiye alınan bir toplumsal ilişkiler kavrayışı haline gelmesi, esas olarak radikal ve devrimci feministlerin çabalarıyla olmuştur. Liberal feministler kadınlar için belirli haklar elde etmek amacıyla kampanyalar düzenlerken, radikal feministler erkek egemen toplumun tümüne savaş açmışlardır. Birçok radikal feminist özellikle anti-entelektüel bir tavır almışlar ve feminizmin entelektüel değerlendirmesine karşı çıkmışlardır. Fakat birçok radikal feministin de farkına varmış olduğu gibi, dünyayı değiştirmeye kalkışıldığı zaman, doğru bir teoriye sahip olmak gerekir. Eril düşünce kategorileri ve toplum yaşamına erkek bakış açısı açıkça sorgulanıp bilgi olarak değerlendirilmeliydi. Radikal feminist bilgi ve uygulamanın feminist değerlendirmesi, feminizmin ortaya çıkardığı birçok çelişkidendir¹²¹.

Radikal Feminizm, kadınların sömürülmesi ve baskı altında tutulmasının temel nedenini, kadınlarla erkekler arasındaki biyolojik farklılıkta gören bir kuramdır. Radikal feministler kadının baskı altında olması ve kadın erkek arasındaki çelişkinin temelde aile kurumundan türediğini savunmaktadırlar. Aile, ataerkil düzen içinde kadınları erkeklere hizmet etmeye ve bu hizmet etme rolünü kabul etmeye şartlandıran erkek egemen ideolojinin yeniden üretilmesini sağlayan kurum olarak görülmektedir. Bu nedenle aile kurumunu radikal feministler reddetmektedirler¹²². Radikal feministlere göre kadının kurtuluşu için hem kapitalizm hem de patriyarkinin tamamen ortadan

¹²⁰ Demir, Zekiye, a.g.e. s.50.

¹²¹ Ramazanoğlu, Caroline, a.g.e., s.30 .

¹²² İmançer, Dilek, a.g.e s.158.

kaldırılması gerekir¹²³. Radikal Feminizmin ilk temel eserinin Shulamith Firestone'un 1971 yılında yayınlanan 'Cinsiyet Diyalektiği' (*Dialectic of Sex*) adlı kitabı olduğu söylenebilir. Bu çalışmasında Firestone, kadın ile erkek arasındaki biyolojik farklılık üzerinde durmakta ve sınıf çatışması da dâhil insanlar arasındaki en temel çatışma biçiminin cinsiyet çatışması olduğunu iddia etmektedir¹²⁴. Kadınlar doğum ve annelik rolleri ile sınırlanmaktadır. Firestone, buna çözüm olarak kadınların biyolojik kaderlerinden kurtulmasında teknolojinin kullanılması gerektiğini düşünmektedir¹²⁵.

2.3.3. Marksist Feminizm

Liberal feminizmin ileri sürdüğü tezler 19. yüzyıl ortalarından sonra tartışılmaya başlamıştır. Liberal feministlerin kadın sorununa getirdikleri temel çözüm olan fırsat eşitliğinin uygulanıp uygulanamayacağı tartışması Marksist feminizmin ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Marksistler kadının ezilmesinde cinsiyet farklılığının pek de etkili olmadığını belirtmekte, kadının asıl kötü durumda oluş nedeninin sınıf farklılığı olduğu konusu üzerinde ısrarla durmaktadırlar. Sınıflı toplumda gerçek anlamda fırsat eşitliğinin olmayacağını düşünmekte ve kadının baskı altında oluş nedeni olarak kapitalizmi göstermektedirler. Tüm diğer ezilenler gibi kadınlar da ancak bu sistemden kurtulup sosyalist sisteme geçilince hiç kimseye ekonomik olarak bağımlı olmayacaklarından erkeklerden bağımsız ve dolayısıyla onlara eşit olacaklardır¹²⁶. İmançer'in belirttiğine göre, feminist teorinin gelişmesinde Marx ve Engels'in görüşlerinin büyük önemi vardır. Engels, Marx'ın görüşünü şöyle temellendirmektedir: Tarihsel gelişim sürecinde ilkel toplumlarda kadın ve erkeğin iş bölümü vardır, fakat cinsiyet uzlaşmazlığının bulunmadığını savunmaktadır. İlkel toplumda ev içindeki üretim araçları kadınların, ev dışındakiler de erkeklerin denetimindeydi. Engels, daha sonra üretimin ev dışında yoğunlaştığını söyler. Artı-değerin erkeğin üretim alanında olması, onun servetin sahibi aynı zamanda mülkün sahibi olmasını getirmiştir; bu da erkeğin kadın üzerinde yeni bir ekonomik güç elde etmesini sağlamıştır. Engels, kapitalist düzende kadınların özel alanda ev işleriyle sınırlı tutuldukları ve üretimden dışlandıkları sürece toplumsal bağlamda erkeklerle eşit olmalarının mümkün olmadığını söylemektedir. Ona göre

¹²³ Demir, Zekiye, a.g.e, s.64-65.

¹²⁴ Demir, Zekiye, a.g.e s. 67.

¹²⁵ İmançer, Dilek, a.g.e, s.158.

¹²⁶ Demir, Zekiye, a.g.e, s.56.

kadınların kurtuluşu, ancak kadınlar üretime geniş toplumsal ölçekte katıldıkları ve ev içindeki görevleri iyice önemsiz hale geldiği zaman mümkün olacaktır Marksist Feminist anlayışta, ataerkil toplumsal sistemdeki aileye karşı alternatif bir aile tarzı sunulmaktadır. Alternatif aile anlayışı, ataerkil ailenin yerine iş ortaklığına göre oluşması gerekmektedir. Marksist Feminizm, ev işi önemsiz ve tekrar edici olduğundan dolayı, kadını emeğinden yabancılaştırdığını öne sürmektedir.

Ramazanoğlu'na göre, Marksist Feminizm bir bakıma Radikal feminizmden içsel olarak daha da çelişkilidir. Çünkü Marksist feministler bir yandan kendilerini sınıf, güç ve ekonomik çıkarlarına bakmaksızın kadın oldukları için kadınların çıkarlarını savunmaya adanmışken, bir yandan da sömürülen işçi sınıfının çıkarları için mücadele etmekle sorumludurlar ve bu bazı kadınlara karşı bazı erkeklerle güç birliği yaparak mücadele etmelerini gerektirebilir.¹²⁷

Gerçekte çağdaş ‘Marksist feminizm ’in” artık katışıksız bir Marksizm’den çok radikal feminizm tarafından değiştirilmiş bir Marksizm’i temsil ettiğine işaret etmek için ‘sosyalist feminizm’ diye adlandırılması gerektiği de söylenmiştir¹²⁸

2.3.4. İslami Feminizm

İslamcı hareket içinde kadınlar ve erkekler arasında ortaya çıkan tartışmalar ile İslamiyet’te feminizm konusu gündeme gelmeye başlamıştır

Göle’nin de üzerinde durduğu gibi kadının siyasi bir talebin göstergesi olarak çarşaf ile örtünmesi 70’li yıllarla birlikte bütün Müslüman ülkelerde ortaya çıkmıştır. Modernleşme deneyimlerinin sorgulandığı bu süreçte, yükselen İslamcı hareketler ile “modernist seçkinler” arasında kadının hukuki ve toplumsal konumu ciddi bir siyasi kavga sebebi olmuştur. Kısaca siyasallaşan İslam’da en önemli temsilci rolünü kadın üstlenmiştir.¹²⁹

Paradoksal bir biçimde, İslam siyasallaştıkça kadını ön plana çıkarmakta, modernizm öncesi İslami geleneklere dönüşü simgeleyen kara çarşaf kadının aktif bir biçimde siyasi gösterilere katılmasının da bir simgesi olmaktadır. Bir yandan İslamcı hareketlerin yükselişi kadının geleneksel konumuna geri dönüş anlamını taşımakta,

¹²⁷ Ramazanoğlu, a.g.e, s.32-33.

¹²⁸ Donovan, Josephine, a.g.e., s.130.

¹²⁹ Göle, Nilüfer, Modernist Kamusal Alan ve İslami Ahlak”, *İslam’ın Yeni Kamusal Yüzleri* (içinde). Göle, N. (Der.). İstanbul: Metis Yayınları, 2000, s. 114.

diğer yandan ise geleneksel Müslüman kadın profili, siyasallaşan Müslüman kadının etkisiyle çözülmektedir. Zihinlere yerleşmiş kaderine boyun eğen, pasif, yumuşak başlı, itaatkâr, geleneksel Müslüman kadın imgesi, evinin kapalı kişisel dünyasından çıkarak kolektif kitlesel hareketlere karışan, aktif, talepkâr, hatta militan olan İslamcı kadınlar tarafından kırılmaktadır¹³⁰.

Yani yeni kuşak İslamcı kadınlar, Müslüman kadının evinde oturup, çocuklarına ve kocasına bakmasını öngören geleneksel İslami tanıma karşı çıkarak, üniversite mezunu olmayı ve çalışıp çalışmayacakları konusunda da kendi kararlarını kendileri vermeyi tercih etmişlerdir.¹³¹

İlyasoğlu'nun da vurguladığı gibi 80'li yıllarla birlikte büyük kentlerde tesettüre yönelik baskıları protesto eden ve genellikle üniversite öğrencilerinin oluşturduğu bir kadın hareketliliği ortaya çıkmıştır. Yine aynı tarihte bir grup İslamcı kadın “kadın sorununu” Zaman gazetesinde yazdıkları yazılarla ifade etmeye çalışmışlardır. “Bu kadınlar kendilerini ‘bizler, kadınların varolan toplumsal durum ve yapı içerisindeki konumlarından rahatsız olan, bunu ortadan kaldırmak için mücadele eden bir grup Müslüman kadınız” cümleleriyle ifade etmişlerdir.¹³² O yıllarda medyada “türbanlı feministler” olarak anılan bu kadınlar, kendilerini tanımlarken “kadın” sözcüğünü kullanmayı tercih ederek, genellikle “hanım” sözcüğünü kullanan İslamcı kesimden ayrıldıklarını göstermeye çalışmışlardır. Ayrıca “içinde bulunduğumuz durumu, Müslümanlığımızı, kadınlığımızı sorgularken feminist birikimden yararlanmamız, ya da feministlerle bazı çakışma noktalarımızın olması son derece doğaldır diyerek feminizme sıcak baktıklarını da ifade etmişlerdir¹³³

Büyük şehirlerde ve üniversitelerde İslamcı öğrencilerin çeşitli eylemler yaparak türban yasağının kaldırılmasını talep etmelerinin, bugüne dek elde edilen laiklik kazanımlarına bir saldırı olduğu öne sürülmüştür. Kamuoyunda yaklaşık on yıl boyunca türban yasağı tartışılmış ve kutuplaşmalara varan boyutta İslam ve laiklik arasındaki

¹³⁰ Göle, Nilüfer, *Modern Mahrem*, Metis Yayınları, İstanbul, 2011, s.115.

¹³¹ Suman, Defne, “Feminizm, İslam ve Kamusal Alan”, İslam'ın Yeni Kamusal Yüzleri (içinde). Göle, N. (Der.). Metis Yayınları, İstanbul, 2000. Altan, Ş. ve A. Ersöz, “Kadının Çifte Yükümlülüğü,” Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı Kadın Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü Bülteni, Sayı:2, Mart 1994'ten aktaran TİSK, *Çağdaş Sanayi Merkezlerinde Kadın İşgücünün Konumu: Bursa Örneği*, Yay. No. 219, 2002, s.83.

¹³² İlyasoğlu, Aynur, *Örtülü Kimlik*, Metis Yayınları, İstanbul, 2000, s.46.

¹³³ İlyasoğlu, Aynur, a.g.e, s.47.

kavga ve tartışmalar devam etmiştir. Bu süre boyunca yaşanan tartışmalarla birlikte, İslamcı öğrencilerin kimlik kartları için başı açık fotoğraf çekirtmek istememeleri, tıp eğitimi alanların kadavra üzerinde çalışmayı reddetmeleri, sanat eğitiminde çıplak modelle çalışmaya karşı çıkılması ve bu tür çalışmaların yapıldığı yerlere saldırıda bulunulması gibi olaylar yaşanmış ve “ilerici-gerici” tartışmaları devam etmiştir.¹³⁴

Göle'nin de vurguladığı gibi İslamcı hareketin güç kazanmasıyla birlikte, “İslam dini ile kadının esareti arasındaki ilişki” sorgulanmaya başlanmıştır.¹³⁵

İslam dininden yola çıkılarak tesettür, kadının erkeğe itaati, çok eşlilik gibi konular ele alınmış ve tesettür kadının erkeğe boyun eğişinin bir sembolü olarak değerlendirilmiştir. Örtünen öğrenciler ise İslam'ı geleneksel şekilde yaşayan Anadolu ailelerinden gelmekle birlikte, kendileri geleneksel İslam yorumlarını reddederek, eğitim düzeyleri ve bakış açılarıyla ailelerinden ayrılmaktadırlar. Bu öğrenciler “İslam'ın kentli, okumuş ve militan yeni bir çehresini çizmektedirler”¹³⁶.

Müslüman geleneksellik ile Batı modernizminin eleştirisi arasında alternatif yaratmaya çabalayan bu İslamcı kadınlar, radikal İslamcı akım içerisinde yer almaktadır.¹³⁷ Yukarıda kısaca üzerinde durulan süreçte İslam dininin kadının eğitim almasına engel teşkil etmediği görüşü yaygınlaşmış ve kabul görmüştür. Ancak eğitimden sonra örtünen öğrencilerin, üniversite eğitimi almaları ancak çalışma hayatına sıcak bakmamaları bir çelişki oluşturmaktadır. Bu öğrencilerin, “dine sadakatleri ile mesleklerine duydukları heves” arasındaki çatışma Batı modernizmi eleştirisi ya da geleneksellik eleştirisi şeklinde karşımıza çıkmaktadır.¹³⁸ Kadının çalışma hayatına katılmasına pek de sıcak bakılmamaktadır.

İslam'ın kökenine, özüne döndüğünde kadın erkek eşitliğinin var olduğu savunulur. Bu görüşe göre uygulamada ortaya çıkan cinsiyetler arası eşitsiz rol dağılımları ve kadınların ezilmesi, İslam'ın gerektiği gibi tatbik edilmemesinden kaynaklanmaktadır. İslamiyet'in 'özünde' kadınlara ve erkeklere eşit haklar tanındığı, kadının eğitim haklarına sahip olduğu gibi ev içi sorumluluklarının da erkeklerle

¹³⁴ Göle, Nilüfer, *Modern Mahrem*, s.115-117.

¹³⁵ Göle, Nilüfer, *Modern Mahrem*, s117.

¹³⁶ Göle, Nilüfer, *Modern Mahrem*, s121.

¹³⁷ Göle, Nilüfer, *Modern Mahrem*, s.117-125.

¹³⁸ Göle, Nilüfer, *Modern Mahrem*, s.138.

paylaştırıldığı ileri sürülür. İslami kaynaklardan destek alarak cinsiyetler arası eşitlik fikrinin İslamiyet'e yabancı olmadığı görüşü işlenir ¹³⁹.

Göle'nin de vurguladığı gibi “Müslüman geleneksellik ile Batı modernizminin eleştirisi” arasında alternatif yaratmaya çabalayan ve radikal İslamcı akım içerisinde yer alan İslamcı kadınlar, kadın ve erkek arasındaki eşitsiz konumun İslam'dan kaynaklanmadığı ve toplumsal olduğu üzerinde durmuşlardır.

Ülkemizde 1990'lı yıllara gelindiğinde eğitim kurumlarından mezun olup, meslekleriyle belirli bir özerklik elde eden İslamcı kadınlar, kadının Türk toplumundaki ve İslamcı hareketteki konumunu sorgulayıcı bir söylemi dile getirmişlerdir. İslamcı kadının ev içi ve ev dışı rollerini tartışarak kimliklerini yeniden tanımlamaya ve geleneksel kuralları sorgulayarak kendilerine hem kamusal alanda hem de özel alanda yeni bir yer edinmeye çalışmışlardır ¹⁴⁰.

Üniversite eğitimi Müslüman kadının kendini ispatlama çabasında önemli bir unsurdur. Bu noktada kadının mesleki kimlik özlemi de yaşanan çatışmaların su yüzüne çıkmasıyla birlikte gündeme gelmektedir. Eğitim yalnızca çocukların daha iyi yetiştirilmesi ya da İslam'ın daha iyi anlatılabilmesi için bir yol olmaktan çıkmakta, bireysel yaşam stratejilerinin geliştirilmesinde önemli bir unsur olmaktadır. Kadınlar aldıkları eğitimle doktor, eczacı, öğretmen olarak çalışma hayatına atılmak ve Müslüman kadınlara ve çevrelerine yararlı olmak istemektedirler. Müslüman kadınlar kimliklerinin annelik ile sınırlı olmadığını, “mahrem alanı terk ederek, kadın ve erkeğin ortak yaşam alanına katılarak göstermişlerdir. Böylece yeni yaşam stratejileri, İslami çevre ile ve erkeklerle çatışmaların başlangıcını da oluşturmuştur. ¹⁴¹

Sonuç olarak günümüzde kadınların bedenleri ve cinselliği hala erkeklerin ve erkek egemenliğin kontrolü altındadır. İlkaracan'ın 'da vurguladığı gibi, “kadın cinselliğinin ve doğurganlığının kontrolünü amaçlayan mekanizmalar, çoğu toplumda hala erkek egemen sistemin varlığını sürdürmesinin en güçlü aracı” konumundadır. Bu kontrol, dolaysız baskı ve şiddet yoluyla olduğu kadar, siyasi, ekonomik, toplumsal ve kültürel manipülasyonlardan oluşan karmaşık bir mekanizmayla sağlanmaktadır. Bu

¹³⁹ Göle, Nilüfer, *Modern Mahrem*, s.137-139.

¹⁴⁰ Çayır, Kenan, “İslamcı Bir Sivil Toplum Örgütü,” içinde *İslam'ın Yeni Kamusal Yüzleri*, N. Göle (der.), Metis Yayınları, İstanbul, 2000, s.41.

¹⁴¹ Göle, Nilüfer, *Modern Mahrem*, s.151-154.

çerçevede din, çoğu kez bu manipülasyonun güçlü bir aracı olarak kötüye kullanılmakta ve kadınların insan haklarının ihlallerini “meşrulaştırmak” görevini görmektedir.¹⁴²

2.4. Feminist Politika

Feminizmin geliştirdiği üç politik söylem, -eşitlik, farklılık ve kamusal otonomi politikası- birbirini tamamlayan karşılıklı bir etkileşim içindedirler. Eşitlik politikası, kadınlara politika yapma zemini hazırlarken; farklılık politikası, farklı grupların varlığını kurumsallaştırıp meşrulaştırmaktadır. Kamusal otonomi politikası ise resmi ideoloji karşısında savunucu ve koruyucu bir zırh geliştirmektedir. Bu politikalar sadece kadınların değil aynı zamanda diğer sosyal grupların da sivil toplum içindeki konumuna katkıda bulunmaktadır.¹⁴³

2.4.1. Feminizmde Eşit Haklar Politikası

Feminist hareket içindeki eşitlikçi feministler mevcut demokratik sistem içinde kalarak kadınlar için temel sivil haklar talep etmektedirler. Bu hakların başlangıç noktası ise cinsiyetle dayalı iş bölümünün ailedeki ve toplumdaki uzantısının ortadan kaldırılmasıyla başlıyor. Günümüz eşitlikçi feministleri radikal feministlerin, ataerkil kültür sistemi ve unsurlarını radikal biçimde dönüştürme isteğine karşılık, cinsiyete dayalı iş bölümünü ve erkeklik ile kadınlık ayrımlarına göre oluşan normları dönüştürme politikası geliştiriyorlar. Çünkü onlara göre kadının ikinciliğinin kökeni geleneksel ve hukuksal bir takım norm ve düzenlemelerde yatıyor. Bu normlarsa kadının kamusal alana girişini engellemektedir. Geleneksel olarak kadınların erkeklerden daha az zeki, daha az yetenekli ve fiziksel olarak da daha zayıf olduğu düşünüldüğü için, kadınlar akademik, ekonomik ve siyasal yaşamdan geri bırakılmışlardır. Onun için kadının da erkekle aynı eğitim olanakları, sosyal ve siyasal hakları elde etmesi kaçınılmaz olarak kabul edilmelidir. Eşitlikçi feministlere göre böyle bir eşitlik sağlandığı zaman kadınla erkek arasındaki ilişki ezme ezilme ilişkisi olmaktan çıkacaktır.¹⁴⁴

Eşitlikçi feminizm klasik kökeni Mary Wollstonecraft’ın 1792’de yazdığı Kadın Haklarını Savunma (A Vindication of the Rights of Women) adlı eserine dayanır. Bu

¹⁴² İlkkaracan, Pınar, Müslüman Toplumlarında Kadın ve Cinsellik, *Müslüman Toplumlarında Kadın ve Cinsellik* (içinde). İlkkaracan, P. (Der.), İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s.14.

¹⁴³ Çaha, Ömer, *Sivil Kadın*, s. 67.

¹⁴⁴ Çaha, Ömer, *Sivil Kadın*, s.62-63.

eserinde Wollstonecraft, aydınlanma düşüncesinde kadın doğasını erkekten ayıran temaları şiddetle eleştirmiştir. Aydınlanma düşünürlerinin iddia ettiği gibi kadın doğası erkekten farklı değil, aksine kadın insan türü olarak hem doğası, hem de rasyonalitesi itibariyle erkekle aynıdır. Aydınlanma düşüncesinin etkisinde kalan Wollstonecraft “akıl” kavramına özel bir anlam yükler ve kadınla erkekle arasındaki ilişkiyi bu kavram çerçevesinde tahlil eder. Erkekle aynı akıllı paylaşmasına rağmen kadınlar, toplumda geleneksel olarak “aklı kısa yaratıklar” olarak kabul edile gelmiş ve bu düşünce aydınlanma düşünürleri tarafından da kabul görmüştür. Wollstonecraft’a göre kadınlar, ancak erkeklerle aynı erdemi, haysiyet ve üstünlüğü paylaştıklarında, doğal olarak sahip oldukları potansiyel zihinsel mekanizmalarını harekete geçirebileceklerdir.¹⁴⁵

John Stuart Mill de Wollstonecraft’ın yolundan giderek 1869’da yazdığı Kadının İkinciliği (The Subjection of Women) adlı yapıtın da kadının erkek gibi ekonomik, kültürel ve sivil haklara sahip olma düşüncesini işler. Mill, liberal düşüncesinin bir gereği olarak kadının da mutluluğun kaynağı olan “zevk” ve “elem” gibi dürtülere sahip olduğunu, dolayısıyla erkekle aynı sivil haklara sahip olması gerektiğini savunur. Kadının zevk dürtüsünden hareketle mutluluğunu arttırmasını, erkekle eşit sosyal ve siyasal haklara sahip olmasına bağlar. Fakat bu düşünceye rağmen Mill, ailedeki iş bölümünün “rıza” dayalı olarak gerçekleştiğini ileri sürer ve bunu savunur Mill, erkekle aynı ekonomik ve sivil haklar verilse dahi, kadınların ev kadınlığı ve anneliği kendi rızalarıyla diğer mesleklere tercih edeceklerini savunur. Kısaca, Mill, kadınların erkekle aynı doğayı paylaştığını kabul etmesine rağmen, aydınlanma düşünürlerinin yolundan giderek kadınların evlilik sözleşmesiyle kendilerine uygun bir meslek olan ev kadınlığını seçtiklerini ileri sürer¹⁴⁶. Çağdaş eşitlikçi feminizm, iddialarını Betty Friedan’a dayandırır. Friedan’a göre modern kadın geleneksel annelik ve ev kadınlığında kendini mutlu hissetse bile bunu yapmaktan vazgeçirilmelidir. Bunun için Betty Friedan’ın 1963 ‘te yazdığı Kadınlık Gizemi (The Feminine Mystique) adlı kitabı, kadının mutlaka kamusal alana çekilmesi gereğinin altını çizer. Geleneksel rolleri tercih etmekle kadın hem yaratıcı kapasitesini kaybedecek, hem de çocuklarının pasif yetişmesine yol açacaktır. Kamusal alan kadının kendi kişiliğini bulduğu, varlığını

¹⁴⁵ Çaha, Ömer, Feminizm ve Sivil Toplum, <http://www.fatih.edu.tr/~omercaha/Makaleler>, Erişim: 21.06.2014.

¹⁴⁶ Çaha, Ömer, *Sivil Kadın*, s.64 -65.

oluşturduğu bir alandır. Kadınlar özel alanda kalmakla toplumsal alandan da dışlanmaktadır.¹⁴⁷

Eşitlikçi feministlerin söylemlerini bir kaç ana başlık altında topladığımızda özgürlük, eşitlik ve hakkaniyet gibi temel prensipler görüyoruz. Eşitlik kavramıyla kamusal alanın ekonomik, sosyal ve kültürel yaşamına girmek amaçlanırken, özgürlük kavramıyla daha çok eşitliğe yol açacak ve kadını ikincilikten kurtaracak cinsel özgürlük vurgulanmaktadır

Sonuç olarak eşitlikçi feministlerin eşitlik politikası devlet politikalarının, hukuksal normların ve kurumsal kuralların farklı sosyolojik kategorileri görmeksizin eşit uygulamalarda bulunmasını içerir. Böylece eşitlikçi feministler kadının da erkeğin sahip olduğu haklara sahip olması gerektiğini, kamusal alanda kadınların da seslerini duyurmaları gerektiğini vurgular. feminizmin en önemli etkisini, eşitlik, farklılık ve kamusal otonomi politikaları olmak üzere üç farklı söylemle sivil toplumun gelişimine katkıda bulunduğunu söylemek mümkündür.

2.4.2. Feminizmde Farklılık Politikası

Son zamanlarda feministler eşitliğin kadınlar için asimilasyon anlamı taşıdığı argümanından hareket ederek siyaset felsefesi alanına yeni kavramlar sokmuşlardır. Adalet kavramı üzerinde yoğunlaşarak adaletin herkese eşit hak verme anlamını taşımadığını ileri sürmüşlerdir. Adaletin temelini “farklı gruplara farklı haklar” prensibinde arama önerisini gündeme getirmişlerdir. Bu feministlere göre ataerkil kültürün birçok kurumu kadınları içinde barındırmayacak niteliktedir. Bunun için sosyal, siyasal, bilimsel ve metafiziksel gibi tüm ataerkil örüntülerin köklü bir değişimden geçmesi gerekmektedir. Çünkü erkek odaklı yapılar kadını ikincil konuma düşüren düzenlemeleri içermektedir.¹⁴⁸

Farklılık politikasını dillendiren feministler, kadınların klasik sivil toplum düşünürleri tarafından temel ilkeleri belirlenmiş ve hukuksal çerçeveleri kurumlaşmış olan kamusal alanda yer alamayacaklarını ileri sürüyorlar. Bu görüşü hararetle savunan feminist yazar Elizabeth Gross, ataerkil kurumların çoğunun köklü bir dönüşümden geçmeden genişleyemeyen ya da açılmayan bir nitelikte olduğunu iddia ediyor. Gross,

¹⁴⁷ Çaha, Ömer, *Sivil Kadın*, s. 65-69

¹⁴⁸ Çaha, Ömer, *Feminizm ve Sivil Toplum*, <http://www.fatih.edu.tr/~omercaha/Makaleler>

siyasal, ontolojik, epistemolojik, bilimsel, metafiziksel vb. tüm ataerkil örüntülerin, kadınların bakış açısıyla köklü bir dönüşümden geçmesi gerektiğini ileri sürüyor. Aksi takdirde erkekle aynı olma, onunla benzer rollere sahip olma gibi *a priori* varsayımlar, kadınların varlık nedenini oluşturan “ayırt edici” özelliklerini ve farklılıklarını yok edecektir. Onun için kadını yok etmekle sonuçlanacak bir eşitlik söylemi feministler tarafından acilen terk edilmelidir.

Erkek merkezli ideoloji ve kültür, kadını ikincil duruma düşüren mekanizmalarla doludur. Feminist siyasal felsefecisi İris M. Young, kadınlar için savunulan farklılık kavramını diğer toplumsal kimliklere de yayarak modern hukuku eleştirir. Toplumsal yaşamda kadın ile erkek, siyah ile beyaz, sağlam ile özürlü, zengin ile yoksul arasında derin farklılıklar vardır. Eşit muamele her zaman dezavantajlı grubun aleyhine sonuçlanır. Mademki, sosyal guruplar kapasitede, sosyalleşmede ve kültürel değerlerinde farklılıklar arz ediyor, o halde ancak bu farklılıkları göz önüne aldığımız zaman tüm grupların ekonomik ve siyasal hayata katılımını sağlayabiliriz. Evrensel kurallar yerine, grupların özel durumuna göre hukuksal haklar düzenlemeliyiz. Farklılığı vurgulayan feministler, sadece kadınların değil, diğer sosyal gurupların da durumunu göz önünde bulundurarak çoğulcu bir toplum yapısına ulaşmaya çalışırlar.¹⁴⁹ Farklılık politikasını savunan radikal feministlere göre kadının farklılığı onun üstünlüğünün ve iktidarının kaynağını oluşturur. “Kadınlığı” reddeden eşitlikçi feministlerin aksine bu gruptaki feministler kadınlığın, kadınlar için büyük bir avantaj ve statü kaynağı teşkil ettiğini savunuyorlar. Kadınların farklılıklarına sahip çıkmaları çağrısında bulunuyorlar

Farklılığı hareketle savunan feminist yazar Joan W. Scott, “feministler farklılığı terk edemezler; çünkü o bizim en yaratıcı analitik silahımızdır” diyerek konunun önemine işaret ediyor. Caroline Ramazanoğlu da “eğer kadınlığın olumlu yönlerini reddedersek kadının kurtuluşu hareketi çok şey kaybetmiş olacaktır; onun için doğurganlık, yardımseverlik, bakıcılık, doğaya yakınlık ve nezaketlilik gibi bize ait olan değerlere özel bir önem vermeliyiz.”¹⁵⁰

Farklılığı, savunan bazı feminist yazarlar kadının mevcut sosyal yaşamını da kadınlık kimliğinin ve etiğinin oluşmasında bir kriter olarak kabul ediyorlar. Bunlara

¹⁴⁹ Çaha, Ömer, *Sivil Kadın*, s.70 – 71.

¹⁵⁰ Ramazanoğlu, Caroline, a.g.e, s.186.

göre insanın içinde yaşadığı sosyal ortam onun aynı zamanda kişiliğine, düşüncesine, zihniyetine ve ahlaki normlarına kadar yansır Carol Gilligan, sosyal çevre faktörünün kadın ve erkekte oluşturduğu bilgi ve davranış farklılığına dikkat çekiyor. Ona göre insan, sosyal çevresi ile etkileşim içinde gelişerek zaman, mekân kişilik ve başkaları gibi kavramlar hakkı da bilgi sahibi olur. Kadının yetişme biçimi kadında farklı bir ahlak yapısına yol açar. Erkek ahlakı, adalet, haklılık, kanun, kurallar ve hak gibi değerler etrafında gelişirken; kadın ahlakının temel unsurları insanın talep, ihtiyaç ve hisleri oluverir. Erkek akli her şeyi araçsal olarak alırken, kadın bilgisi, sezgisel olarak kabul ediliyor. Gilligan, insanlığı, erkeklik içgüdüsünün yol açtığı olumsuzluklardan ancak kadın ahlakının kurtarabileceğine inanır.¹⁵¹

Kadınları erkeklerden ayırmak ve onlara farklı değerler yüklemek toplumsal yapıda çoğulculuğun ortaya çıkmasına yol açar. Bilindiği gibi demokrasinin ve çoğulculuğun gelişmesi tekçi ideoloji ve kültürlerde değil çoğulculuğa açık kültürlerde mümkün olmaktadır. Kısaca feministlerin farklılık politikası, sivil toplumun temel unsurlarından biri olan çoğulcu unsurları ile heterojen bir sivil toplumun oluşmasına yardımcı olur.

2.4.3. Feminizmin Kamusal Otonomi Politikası

Feministlerin yoğun eleştirilerine uğrayan konulardan biri de Batı düşünce geleneğindeki özel/ kamusal alan ayrımı oldu. Feministlere göre, geleneksel, özel, kamusal alanlar arasındaki ayırım, kadının erkek karşısındaki ikincil konumunun temel nedenini oluşturur. Özel alanın zeminini oluşturan aile yaşamı, kamusal ilişkilerin bir uzantısı olarak kabul ediliyor. Özel alan, kamusal alanındaki siyasal ilişkilerin serdedilerek kadının ezildiği bir alan olarak alınıyor.

Modern siyaset düşüncesinde özel ile kamusal alan arasındaki ayırım genelde bu ikisinin dayandığı farklı prensiplere dayanmaktadır. Özel alan, özgürlük, özellik, eşitsizlik, doğal hisler, aşk ve taraflılığın alanı olarak bilinir. Kamusal alan ise evrenselliğin, bağımsızlığın, eşitliğin, rasyonalitenin ve tarafsızlığın dünyası kabul edilir. Feministler, modern siyasal düşüncenin iki alana yüklediği bu anlamı sert

---

¹⁵¹ Çaha, Ömer, Feminizm ve Sivil Toplum, <http://www.fatih.edu.tr/~omercaha/Makaleler>

biçimde eleştirerek bu tanımıyla özel alanın kadınlar için dayak, şiddet ve evlilik içi tecavüze yol açtığını ve emeğinin sömürülmesine neden olduğunu ileri sürüyorlar.¹⁵²

Feministler özel, kamusal alan ayrımını; kadınların güçlerini böldüğü ve kadınları kamusal kaynaklardan soyutlandığı görüşündedirler bu nedenle bu konuyu her zaman eleştirmişlerdir. Liberal düşünce geleneğine yönelttiği sert eleştirileriyle bilinen feminist düşünür. Carole Pateman başta Locke olmak üzere, sivil toplumu kamusal alanda formüle eden aydınlanma düşünürlerine sert eleştiriler yönelttikten bu gelenekte aile yaşamına, sivil toplum, politik toplum ayrımında hiçbir şekilde yer verilmediğini ileri sürüyor. Özel / kamusal alanda kadın alanı olan aile yaşamının (domestic life) sivil toplumda yer almamasını eleştiren Pateman özel/kamusal alanın uzantısı olan devlet /toplum, ekonomi/ politika, sosyal, siyasal gibi alanların neresinde kadınların bulunduğunu sorar. Kadın, aile yaşamıyla birlikte tüm bu alanların da dışına itilmiştir¹⁵³.

Radikal feministler özel/kamusal alan ayrımlarının arkasında yatan temel faktörün ataerkil sistem olduğu düşüncesindedirler. Kadın ve erkeğe atfedilen farklı doğalar ve uzantısı olarak kabul edilen farklı kişilik, karakter ve davranış yönündeki inanışlar, ataerkil sistemin ve ideolojinin bir tuzağıdır. Feminist yazar Kate Millet, kadının ezilme temelini ataerkinin cinsellik-cinsiyet (sex-gender) ayrımının oluşturduğunu iddia etmektedir. Kadın/erkek ilişkisi tüm ilişkilerin temel paradigmasını oluşturur. Cinsellik de bu değerler dizisi içinde içeriğini bulmuş politik bir kavramdır. Ataerkil sistem, cinselliği özel alana özgü bir nitelik olarak tasavvur etmiş, onu kadınla özdeşleştirmiş ve kadını bu alana tıkamıştır. Kamusal ve özel kurumların tümü bu ideolojiyi üretiyor ve kadının ezilmesini pekiştiriyor. Eğitim kurumları, kilise, bürokratik kurumlar aile vb. kurumların işlevi bu noktada ortaktır.

Bazı radikal ve sosyalist feministler, özel/ kamusal alan ayrımına “özel olan siyasaldır.” sloganı ile karşılık vermişlerdir. 1960 ve 1970’ler de bu sloganla ailenin ortadan kaldırılması amaçlanıyordu. Bu tarihlerde aile kadının biricik ezilme alanı olarak kabul edildiği için bu kuruma olumsuz olarak yaklaşılıyordu. Özel alanını siyasallaştırmanın temel amacı özel/ kamusal arasındaki sınırları ortadan kaldırarak kadının kamu alanına açılmasını sağlamaktadır. Özel alanın kamu alanına açılması ile

¹⁵² Çaha, Ömer, *Sivil Kadın*, s. 85–86.

¹⁵³ Çaha, Ömer, *Sivil Kadın*, s.86.

ataerkinin üretilme ortamı yok edilmiş olacaktır.¹⁵⁴ Bazı radikal feministler, kadını özel alandan kurtarmanın ve kamusal alana taşınmanın aracı olarak kurumlaşmış geleneksel rolleri terk etmeyi salık veriyorlar. Bu rolün başında da kadınların doğurganlık ve anne olarak çocuğu büyütmesi geliyor. Bu görüşün ataerkil savunucularından Ann Oakley, anneliğin kültür içinde kurumlaşan bir mit olduğunu ileri sürüyor. Kadınlar anne olarak doğmazlar, anneliği toplumsal ve kültürel bir mit olarak alırlar. Bu görüşün hararetli savunucusu olan Shulamit Firestone, kadının cinsiyete dayalı sınıf sistemini aşarak kurtuluşunu elde etmesi için biyolojik bir devrimi zorunlu görüyor. Biyolojik devrimle doğurganlık kadın bedeninin dışına taşınmalı ki üretim/yeniden –üretim ikileminin uzantısı olan ezme/ezilme, sömürme/sömürülme, efendi/köle gibi ayrımlarda, kadın ikinci kategoride yerini almasın. Firestone, tüp bebek gibi yöntemlerin geliştirilerek kadının bu geleneksel rolüne son verilmesi gerektiğini söylüyor.¹⁵⁵

Kadının kamu alanında kendine özgü düşünsel ve davranışsal modüllerde yer alması, kadınların otonomisi anlamına gelmektedir. Bu durum ise otonom bir sivil toplumun ortaya çıkmasına önemli bir katkı sağlamaktadır. Sivil toplumda otonominin üç sonucu bulunmaktadır. Birincisi, bireylerin örgütlenme ihtiyacını ortaya çıkarır. İkincisi grubun geliştirdiği değerler aracılığıyla grup üyelerini resmi ideolojinin baskısından kurtarır. Üçüncü olarak da resmi ideolojinin politika ve uygulamalarına karşı bir veto gücünün ortaya çıkmasına yol açar.

Modern siyaset düşüncesine değişik bakış açılarıyla düşünce üreten feminizm aynı zamanda modern insana farklı bir bakış açısı kazandırmayı amaçlayan ve bu yönüyle modern hayata damgasını vuran önemli bir siyasi hareket haline gelmektedir. Feminizmin geliştirdiği üç politik söylem birbirini tamamlayan karşılıklı bir etkileşim içindedir. Eşitlik politikası, kadınlara politika yapma zemini hazırlarken farklılık politikası, farklı gurupların varlığını kurumsallaştırıp meşrulaştırmaktadır. Kamusal otonomi politikası ise resmi ideoloji karşısında savunucu ve koruyucu bir zırh geliştirmektedir. Bu politikalar sadece kadınların değil aynı zamanda diğer sosyal gurupların da sivil toplum içindeki konumuna katkıda bulunmaktadır.¹⁵⁶

¹⁵⁴ Çaha, Ömer, *Sivil Kadın*, s. 87–88.

¹⁵⁵ Çaha, Ömer, *Sivil Kadın*, s. 89.

¹⁵⁶ Çaha, Ömer, *Sivil Kadın*, s. 91–93.

III. BÖLÜM

OSMANLI'DA KADIN VE KADIN HAREKETİ

Bu bölümde Osmanlı'da kadın hareketi ve Osmanlı'da kurulan kadın derneklerini ele almaya çalışacağız. Sosyal bir sorun olarak kadın konusunun ön plana çıkması Osmanlı modernleşmesinin başladığı 19 yüzyıldan itibaren başlar. Osmanlı modernleşmesinin önemli ayağını, kadınların eğitimi, kamusal alanda yer alması ve sosyal bir hareket olarak ön plana çıkması oluşturur.

Osmanlı'da geleneksel olarak sivil toplum işlevi üstlenmiş bir takım kurumlar vardı. Osmanlı'daki millet sistemi, loncalar ve vakıflar geleneksel sivil toplum formu olarak ön plana çıkan kurumlardı. Ancak bu kurumların Batı'daki sivil toplumdan farklı olarak toplumsal yaşamın devletten ayrışmasından çok, bütünleşmesine hizmet ettiği genel olarak kabul gören bir yaklaşımdır. Bu yönüyle sivil toplumun, devlet karşısında bir "muhalafet" işlevi görmesi ya da toplumsal alanı alternatiflerin alanı haline getirmesi gibi bir işlevi modernleşme süreciyle birlikte üstlendiği söylenebilir.¹⁵⁷

Osmanlı modernleşmesi, beraberinde toplumsal yaşam alanında farklı arayışların ortaya çıkmasına, bunun sonucu olarak da farklı alternatiflerin ve önerilerin gelişmesine zemin hazırlamıştır. Osmanlı modernleşmesinin açtığı muhalafet zeminin üzerinde yükselen seslerden birinin de kadınlardan geldiğinin söylemek mümkündür. 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde siyasal, sosyal, ekonomik eğitim, hukuk ve düşünsel alanda ortaya çıkan değişimlerle yapısal bir dönüşüm geçirmiş, bundan Osmanlı kadını da etkilenmiştir. Geleneksel temeller üzerinde kurulu Osmanlı Devleti'nin modernleşmesinde öncülük edecek yapısal değişimler, özellikle II. Meşrutiyet döneminde gündeme getirilmiş; Osmanlı siyasal yapısı, farklılaşma, merkezileşme, laikleşme, özgürleşme sürecine girmiştir.

Modernleşme sadece siyasal yapıda değil, toplumun yeniden yapılanmasında da belirleyicidir. Eğitim, hukuk, ekonomi, toplumsal yaşam her yönüyle değişmeye başlamıştır. Bu belirleyiciliği kadının konumunda da gözlemek mümkündür. Osmanlı kadınının konumu, modernleşmeye paralel olarak değişmeye başlayacaktır.¹⁵⁸ Bu

¹⁵⁷ Çaha, Ömer, *Sivil Kadın*, s.135-172.

¹⁵⁸ Çakır, Serpil, *Osmanlı Kadın Hareketi*, Metis Yayınları, İstanbul, 2010, s. 59.

değişimler, o zamana dek yalnızca ev içinde anne ve eş rolleriyle sınırlanmış olan kadına da yansımış; kadın toplumsal yaşamda farklı bir statü kazanmak amacıyla talepler de bulunmaya başlamıştır. Bu konudaki en etkin rol, basın olmuştur. O dönemde çıkan gazetelerde, özellikle pek çok kadın dergisinde sorunlarını ve beklentilerini yazarak, toplumu, dolayısıyla kadınları bilinçlendirmeye ve istekleri doğrultusunda değişime hazırlamaya çaba gösteren kadınlar ayrıca, konferanslar düzenleyip çeşitli dernekler kurmuşlar, bu derneklerde etkin görevler üstlenmişlerdir.

Kadınların mücadelelerini, eylem ve taleplerini bize gösterecek en önemli kaynaklar, kadın dergileri ve dernekleridir.¹⁵⁹

3.1.Osmanlı Toplumunda Kadın

Göçebe bir kültür ve tarımsal bir ekonomiye dayalı Osmanlı Beyliğinin devlete dönüşmüş olduğu 16 . yüzyıla kadar kadının alanı erkek alanından net olarak ayrılmış değildi. Özellikle kırsal alanda kadın tarım ekonomisinin içinde yer aldığı için doğal olarak da hayatın içindeydi. 16. yüzyıldan sonra kadınlarla ilgili önemli değişiklikler oldu. İstanbul'un fethiyle birlikte Osmanlı devleti bir beylik olmaktan çıkarak sultanlığın etrafında örgütlenmiş bürokratik bir devlete dönüştü. Bu da giderek devletle toplum arasında setlerin çekilmesi ve devletin zamanla toplumun üzerine çıkmasıyla sonuçlanmıştır. İstanbul'un fethiyle birlikte kadınların kaderini değiştiren saray kültürü Osmanlı'da gelişmiştir.¹⁶⁰

16. yüzyıldan sonra kurumlaşan Osmanlı devletinde özellikle yönetici kesimin yaşadığı İstanbul kentinde saray geleneği ortaya çıktı. Bizans yönetici sınıfından miras kalan saray bu kez Osmanlı yöneticileri elinde değişik statülerde kadını (odalık, cariye, sultan vs.) barındıran bir kurum haline geldi. Bu dönemde dini bürokraside etkin olan ulemanın aile normları konusundaki yorumu da kadının toplumsal yaşamdan dışlanması yolunda olmuştur. Harem hayatı Osmanlı'da yönetimin başkenti olarak kabul edilen İstanbul'un yanı sıra, refah düzeyi yüksek kent merkezleriyle sınırlı kalmıştır. Osmanlı kırsal kesimi harem hayatının gelişmesine uygun bir zemin oluşturmadığı için, burada

¹⁵⁹ Çakır, Serpil, *Osmanlı Kadın Hareketi*, s. 59.

¹⁶⁰ Çaha, Ömer, *Sivil Kadın*, s. 98.

harem hayatı görülmemiş ve tarıma dayalı Osmanlı ekonomisi içinde yer alan kadın, doğal olarak yaşam içinde de yerini almaya devam etmiştir.¹⁶¹

Batı'da kadınların kendilerine uygulanan ayrımcılığın farkına varıp seslerini yükseltmelerine benzer bir süreç Osmanlı toplumunda da bazı farklılıklarla yaşandı. Osmanlı toplumu 18. yüzyıldan başlayarak yüzünü Batı'ya dönmüş durumdaydı. 19. yüzyılda Batı'da esen rüzgârlar, özellikle de Fransız devriminin yankıları imparatorluk içinde dönüşüm ihtiyacıyla birleşerek toplumu etkilemeye başladı. Genç Osmanlılar daha sonra da Genç Türkler hareketi, burjuva demokratik düşüncelerden esintiler taşıyordu. Ve kadın sorununa ilişkin görüşlerin bu esintilerden etkilenmemesi mümkün olmamıştır. Fakat Osmanlı toplumu hala zaman zaman sultanın örfi hukukuyla da tamamlanan İslam hukukunun, şeriatın egemen olduğu bir toplumdur. Şeriat ise kadınların erkeklere göre “doğal” olarak ikincil konumda olduklarını var sayıyordu. Evlilik ve aileye ilişkin yasalar erkeğin çok eşliliğine izin veriyordu. Ayrıca cariyelik sistemi de yürürlükteydi ve erkekler istedikleri kadar köle kadınla birlikte yaşayabiliyorlardı. Boşanma erkek açısından kolaylaştırılmış durumdaydı ve bazı istisnalar dışında kadının boşanma hakkı yoktu. Çocukların velayeti de babasının üzerindedir. Kadınların mülkiyet ve miras hakları bulunmamakla birlikte kadının mirastan aldığı pay erkeğinkinin yarısıydı. Bir toplumda kadının statüsünü belirten en önemli göstergeler olan aile, evlilik, boşanma miras ve mülkiyete ilişkin bu yasaların içeriği, toplumda kaç-göç uygulaması ve cinsiyetlerin tecridiyle birlikte, kadınların kamusal alana çıkışlarını büyük ölçüde engelleyen kurallarla pekiştiriliyordu. İslami yaşamın egemen olduğu bu düzende Kuran'a göre evin geçimini sağlamakla yükümlü olmayan kadının “doğal” yeri, ailenin ve evin içiydi. İslam hukukunun geçerli olduğu bütün toplumlar gibi Osmanlı'da da kentsel mekân cinsiyete göre çok keskin bir biçimde ayrılmış durumdaydı. Tanzimat dönemine kadar kadınları konu alan uyarı ve yasaklamalar, giyim kuşam ve kadınların alışveriş sırasındaki davranışlarını düzenleme yönünde olduğu görülmektedir.¹⁶² Bu şekilde otorite altında ezilen, sert bir yönetimin kamusal kurallarıyla sıkışan kadın aynı zamanda ötekileştirilmektedir. Mekânın cinsiyete göre bölünmesinin mimarideki ilginç yansımalarından biri Mecelle'ye göre,

¹⁶¹ Çaha, Ömer, *Sivil Kadın*, s. 99.

¹⁶² Alkan, Mehmet Ö., Tanzimat'tan Sonra Kadının Hukuksal Statüsü ve Devletin Evlilik Sürecine Müdahalesi Üzerine, *Toplum ve Bilim Dergisi*, Sayı: 50, 1990, s.88.

kadınlara ait yerler kabul edilen mutfak, kuyubaşı ve avluların bir başka evden görülmesinin “zarar-ı fahiş” sayılmasıdır¹⁶³

Rum, Yahudi ve Ermeni nüfusu İstanbul’da çok fazla olduğu için İstanbul sokaklarının görüntüsüne, giyiminde serbest olan azınlık kadınları hâkim olmaktaydılar. Böyle olunca İstanbul’un Müslüman kadınlarını etkiliyor ve onların modayı takip etmesine dolayısıyla merkezi yönetime göre ”yoldan” çıkmasına yol açıyordu. İstanbul’daki bu sosyal değişmeye rağmen kadınların sosyal ve ekonomik hayatını sınırlayan fermanlarla karşılaşmak mümkündür. Fermanlar genel olarak kadına üç alanda müdahale etmişlerdir. Kadınların kıyafeti, sokakta görünmeleri, erkeklerle olan ilişkileri, kadınların hangi tür kıyafeti giyeceklerinden, erkeklerle hangi ölçülerde konuşacaklarına varıncaya kadar çok geniş bir düzlemde devlet müdahalesi söz konusu olmuştur.¹⁶⁴ Buna karşılık kadınların aile içindeki yasal durumuna ilişkin olarak 1917’deki Hukuk-u Aile Kararnamesine kadar kayda değer bir iyileşme olmadığını söylemek mümkündür.¹⁶⁵

Osmanlı toplumunda kadınlar aleyhine eşitsizlik kurumsallaşmış durumdadır; fakat bu kadınların hiçbir güç ve etkiye sahip olmadıkları anlamına gelmez. Kadınlar hukukun ve geleneklerin sınırları içinde olsa bile, içine sürüldükleri ev ve ailede zevcelik özellikle de dinsel olarak yüceltilen annelik rolleri sayesinde otorite ve etki uygulama olanağına sahiptiler. Tanzimat sonrasında toplumda başlayan yenileşme hareketi, bu arada, eğitim alanında gerçekleştirilen hamleler kadınları da etkiledi. 1862’de ilk kız rüştiyesinin ve 1869’da kızlar için zorunlu sıbyan mekteplerinin açılması, 1870’de ilk kadın müdürenin atanması ve aynı yıl kız öğretmen okullunun açılması önemli adımlardır. Aynı dönemde aydın çevrelerde, gazete ve dergilerde kadın konusunda yoğun tartışmalar da başlar.

Batılı hemcinslerinin yaptığı gibi Osmanlı kadınları da soruyorlardı. “El, ayak, göz, akıl gibi vasıtalarla bizim erkeklerden ne farkımız var? Biz de insan değil miyiz? Yalnız cinsimizin ayrı oluşu mu bu halde kalışımıza sebep olmuştur?”1868’de yayına başlayan Terakki gazetesinde yazan Rabia Hanım, Osmanlı kadınları ve onları hem destekleyip hem de söylemin, pratiğin sınırlarını çizen erkek aydınlar, kadının

¹⁶³ Alkan, Mehmet Ö., a.g.m, s.88.

¹⁶⁴ Çaha, Ömer, *Sivil Kadın*, s. 100.

¹⁶⁵ Berktaş, Fatmagül, *Kadınların İnsan Haklarının Gelişimi ve Türkiye*, s12-13.

eğitiminin gerekliliğini Batı'daki tartışmalara benzer biçimde kadının eş ve annelik rolünü daha iyi yapabilmesi ile temellendiriyorlar, bir yandan da milli bilincin gelişmesine paralel olarak, milliyetçi öğeler söyleme giderek daha fazla dâhil oluyordu. Erkeklerin kadın haklarıyla ilgilenmeleri ne yeni bir şey ne de Osmanlı'ya özgüydü.¹⁶⁶

Osmanlı toplumunda erkeklerin kadın sorununa özel bir ilgi duymalarının önemli bir nedeni kendileri modernleşme çabası içinde olan orta ve üst sınıf erkeklerin, eşleri birbirine yabancılaştıran geleneksel kadın/ erkek ilişkilerinden, görücü usulü evlenmelerinden duydukları hoşnutsuzluktur. Toplumsal / siyasal yaşama erkeklerin egemen olduğu bir durumda ise, kadınların erkeklerin desteğini aramaları doğaldır. Ancak Osmanlı feministleri arasında bu anlayışın ötesine geçenler ve erkeklerin gölge etmesini istemeyenler de yok değildir:

“Evet, Osmanlı erkeklerinden bazıları bizi, biz kadınları müdafaa ediyorlar, görüyoruz, teşekkürler ediyoruz! Abdullah Cevdet Bey gibi kendisini sınıfımızın bir vekili müdafii zan edenlere tesadüf ediyoruz. Biz Osmanlı kadınları kendimize mahsus inceliğimiz, kendimize mahsus adet, adabımız vardır; bunu erkek muharrirler bir kadının anlayacağı, ruhla anlamazlar, lütfen bizi kendimize bıraksınlar... Biz kadınlar hukukumuzu bizzat kendi içtihadımızla müdafaa edebiliriz. Erkekler yüzünden çekmekte olduğumuz zulmün def'ini bugün biz erkeklerin mürüvvetinden istemeye tenezzül eder miyiz?”¹⁶⁷

Erkeklerin, kadın sorunlarını çözmede samimi olmadıklarını belirten kadınlar, kadınları oyalayan, kandıran sözlere artık kanmamakta kararlıydılar. Osmanlı'da kadınlar dergi ve gazeteler çıkararak bu yayın organlarındaki tartışmalara, konaklar ve hayır dernekleri vb. yerlerdeki toplantılara katılarak bir “kamusal alan” yaratılmasına ve genişletilmesine katkıda bulundular.¹⁶⁸ Bu olgu, kadın hareketi ile sivil toplumun oluşumu ve gelişimi arasındaki bağı vurgulamak bakımından önemlidir.

Osmanlı toplumunda, İngiliz ya da Amerikan toplumundaki gibi eylemlerin aynısını beklemek doğru değildir. İki toplum arasında önemli benzerlikler kadar farklılıkların olduğunu, kadınlar içinse can alıcı önemde olduğunu unutmamak gerekir. Osmanlı

¹⁶⁶ Berktaş, Fatmagül, *Kadınların İnsan Haklarının Gelişimi ve Türkiye*, s.12-14.

¹⁶⁷ Çakır, Serpil, *Osmanlı Kadın Hareketi*, s.189.

¹⁶⁸ Berktaş, Fatmagül, *Kadınların İnsan Haklarının Gelişimi ve Türkiye*, s. 12-15.

toplumunda hem İslamcılık ile Batılılaşmayı birleştirme hem de devleti kurtarma anlayışı hâkimken, Müslüman-Türk kadınlarının özgürleşme sorununun ne kadar çetrefilli olduğu ortaya çıkar. Bütün bu zorluklara karşın, Osmanlı kadınları da bireysel özgürlük ve onun temeli olan özerklik talebini son derece etkileyici biçimde dile getirmişlerdir.

3.2. Tanzimat'tan Milli Mücadeleye Kadın Haklarındaki Gelişmeler

Tanzimat'ın ilanı ile birlikte, Osmanlı Devleti üzerinde Batılı devletlerin etkisi arttı. Bu dönemde sosyal ve siyasi hayatta yenileşme hareketleri hızlandı. Kabul edilen kanunlar ve yapılan düzenlemelerle devletin kurtarılması, Osmanlı toplumunun Batılılaştırılması amaçlandı.

Tanzimat sonrası devam eden ıslahatlarla Osmanlı toplumu gittikçe Batıya yakınlaşmaya, değişmeye başladı. İdari, siyasi, ekonomik düzenlemelere gidildi. Bu değişiklikler Türk kadını açısından bazı yenilikler getirdi ve Osmanlı İmparatorluğu'ndaki kadınların durumlarının düzeltilmesi istekleri gündeme geldi.

Osmanlı'yı değiştirmek ve Batılılaştırmak için harekete geçen çevrelerce "Müslüman kadının geri kalmışlığın simgesi haline geldiği savunuldu ve Batı'da Avrupalı kadınlara tanınan hakların Müslüman kadınlara da tanınması gerektiği ileri sürüldü. Ancak bu şekilde Müslüman kadın, içinde bulunduğu zor durumdan kurtulabilir ve geri kalmışlığın simgesi olmaktan çıkarılabilirdi.¹⁶⁹ Batılı kadınların her alanındaki üstünlükleri, kadınlara tanınan haklar sayesinde. Toplumu değiştirmek, kadını değiştirmekle mümkündür. Kadının toplumdaki eğitimliliği ve çocuk yetiştirmesi göz önüne alınacak olursa, "kadınlara verilecek hakların önemi daha iyi anlaşılır" diyen Batıcılar, kadını ve toplumu değiştirmeyi amaçlayan çalışmalar yaptılar.

1859 kız rüştiyeleri, 1870 kız sanayi mektebi, 1870 darülmualimat okulları bu dönemde açıldı. Bu kurumlarda verilen eğitimle daha çok meslek kadını yetiştirme amaçlandı. Osmanlı'nın Tanzimat'tan beri yaptığı reformların sonucunda eğitilmiş bir kadın kuşağının geliştiğini ve bunların İkinci Meşrutiyet döneminde dikkate değer şekilde artmaya başladığını görebiliyoruz. İstanbul, Selanik ve İzmir gibi büyük kentlerde eğitim görmüş kadınlar, Osmanlı kadınının geleneksel statüsünün

¹⁶⁹ Kaplan, Leyla, *Cemiyetlerde ve Siyasi Teşkilatlarda Türk Kadını* (1908–1960), Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1998, s. 8.

değiştirmeye yönelik geniş bir çalışma alanı içine girdiler. Kadın dernekleri kurdular, kadına hitaben çok sayıda yayın yaptılar, değişiklik panel, seminer, bilgi şöleni ve konferans gibi etkinliklerle kadının geleneksel statüsünü sorguladılar.

19. yüzyıldaki modernleşme çabalarının birkaç noktada uç verdiğini söylemek mümkündür: Anayasal rejimin inşa edilmesi, parlamenter bir sistemin kurulması, idari reformların yapılması ve eğitimin modernleştirilmesi.1908 Senedi-i İttifak,1839 Tanzimat Fermanı,1856 Islahat Fermanı, 1839-1876 yılları boyunca yönetsel ve siyasal alanda yapılan düzenlemeler,1876 Kanun-i Esasi ve 1877 Osmanlı Meclisi modernleşmenin önemli ürünleri olarak dikkat çekmektedir. Bütün bu düzenlemeler Osmanlı devletinin giderek hukuksal bir görüntü kazanmasını sağlıyordu.¹⁷⁰ Bu reformlar kadar önemli olan bir diğer önemli modernleşme çabası da kadına yönelik eğitim reformlarıydı.

Kadının eğitimi ve kamusal hayata entegrasyonu, dönemin aydınları tarafından Batı medeniyetiyle bütünleşmenin sembolik göstergesi ve imparatorluğun kültürel problemlerini çözenin aracı olarak kabul edilmiştir. Tanzimat dönemi boyunca kadın konusu Batıcı ve Gelenekçiler tarafından tartışma konusu edilmiştir. Nilüfer Göle, iki kesim arasındaki tartışmanın kamusal ve özel alan ayrışmasında düğümlendiğini ileri sürmektedir. Batıcı kesim Osmanlı toplumunun geri kalmışlığını kadının eğitimsizliğine bağlarken, Gelenekçi kesim aile mahremiyetinin bozularak kadının kamusal alana çıkmasıyla toplumun daha da bozulacağı düşüncesini işliyordu.¹⁷¹

Tanzimat 'ın ilanıyla birlikte kadının statüsünde gözle görülür bir değişme yaşanmıştır.1856 Islahat Fermanı, hiç kimsenin cinsiyetinden dolayı ikincil duruma düşmeyeceğini ifade ederek bu konuda önemli bir adım atmıştır.¹⁷² Bu dönemde özellikle kadınlar için önemi büyük olan iki düzenleme yapılmıştır. Bunlardan biri 1858 yılında düzenlenen Arazi Kanunu, diğeryse 1881 yılındaki Sicil-i Nüfus Nizamnamesidir. Arazi Kanunu'yla, yürürlükte olan erkek varis uygulamasına son verilmiş, kadınlar mirasa ortak kılınmışlardır.¹⁷³Nüfus Nizamnamesiyle de devlet, Osmanlı tarihinde ilk kez evlilik kurumuna müdahale ederek ona resmi bir boyut

¹⁷⁰ Çaha, Ömer, *Sivil Kadın*,s.105.

¹⁷¹ Göle, Nilüfer, a.g.e s.49

¹⁷² Altınbaş, Zehra, *Anayasalarımızda Kadın Hakları*, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt 5, No.14, 1989,s.25.

¹⁷³ Barkan, Ömer Lütfü, *Türkiye'de Toprak Meselesi*, Gözlem Yayınları, İstanbul, 1980, s.352-363.

kazandırmıştır. Evlilik resmi bir statü kazanarak devletin kontrolü altına alınmıştır.¹⁷⁴ Tanzimat Dönemi, aynı zamanda kadınlara kamusal alanda eğitim kurumlarının da kapısını açtı. Sultan II. Mahmut'un açtığı kız okullarının yanı sıra 1842'de Avrupa'dan getirilen ebe kadınların tıbbiyede ders verdiği kurumlarla başlayan eğitim faaliyetleri diğer meslek alanlarında da yaygınlaştırıldı.¹⁷⁵

Osmanlı'da yapılan düzenlemelerle kadın eğitimi Avrupa'daki benzerlerinden daha erken bir tarihte hukuksal statüye kavuşturulmuştur.1868 Maarif-i Nizamnamesi(Kamu Eğitimi Kanunu) 6-11 yaşları arasındaki tüm kız çocuklarının ilkokul eğitimi almalarını öngörmüştür.¹⁷⁶ Bununla birlikte, ilk Osmanlı anayasası olan Kanunu-i Esasi, kadın erkek tüm Osmanlı nüfusunun ilkokul eğitimi almasını zorunlu hale getirmiştir. Yapılan hukuksal düzenlemelerin sonucunda Osmanlı yönetimi, kadın eğitimine önemli kaynaklar aktarmış ve ülke çapında bu konuyu adeta bir seferberlik haline getirmiştir. Eğitim kurumları böylece ülke çapında yaygınlaşmış ve çok sayıda kadın eğitim imkânlarıyla tanışmıştır.1905 yılına geldiğimizde kızlara yönelik eğitim veren ilkokul sayısı 304,karma eğitim veren ilkokul sayısı ise 3621 ayrıca 69 'u taşrada, 15' i İstanbul'da olmak üzere 84 tane de kız ortaokulu açılmıştır. 1909 yılında ise eğitim imkânına kavuşan kadınların sayısı sadece ortaokullarda on binleri bulmuştur.¹⁷⁷

Kadın eğitimi, kadın konusuna eğilen yayınların çıkmasını da beraberinde getirmiştir. Osmanlı'da 1868 yılında ilk yayımlanan gazete olan Terakki, kadın konusuna yoğun biçimde eğilmiş ve 1888 yılına geldiğimizde Muhaderat adlı kadın eki yayınlanmaya başlamıştı.¹⁷⁸ Şefika Kurnaz, 1868-1900 tarihleri arasında kadınlara yönelik yayınlanan 13 adet farklı magazin tespit etmiştir. Bu yayınların ortak talepleri vardı: Kadının her türlü eğitim imkânına kavuşmasının ülke kalkınmasındaki önemi, yönetici kesim arasında yaygın olan poligaminin kaldırılması ve kadının kamusal alanda

¹⁷⁴ Alkan, Mehmet Ö., a.g.e., s.88-89.

¹⁷⁵ Kaplan, Leyla, a.g.e., s. 8-9.

¹⁷⁶ Doğramacı, Emel, a.g.e., s.20.

¹⁷⁷ Kodaman, Bayram, Tanzimat'tan Sonra Türk Kadını, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, sayı: 5, 1990, s.143

¹⁷⁸ Güzel, Şehmuz, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Toplumsal Değişim ve Kadın*,Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, Cilt:3 İstanbul, İletişim Yayınları,1985, s.858.

erkeklerle eşit hukuksal statüye kavuşturulması¹⁷⁹. Tanzimat Dönemiyle ilgili olarak şunları söylemek mümkündür.

Osmanlı cemiyetinin giderek Batı etkisi altına girmesiyle toplum hayatında eğitim, sanat ve edebiyatta meydana gelen gelişmeler, kadının eğitim seviyesinin yükseltilmesi fikrinin doğmasına yol açmıştır. Bu dönemde Türk kadınına ilk defa resmi eğitim vermeye başlanmıştır. Eğitimin bir sonucu olarak, sınırlı bir alanda kalsa da Türk kadını bu dönemde ilk defa devletten maaş alarak resmen çalışmış, öğretmenlik yapmıştır. Hukuki alanda da yeni bazı haklar kazanmıştır.

1909'da çıkarılan Dernekler Kanunu'yla birlikte kadınlar, kendi faaliyetlerini içeren dernekler kurma imkânına kavuştu. Bu imkânlardan yararlanan kadınlar çok sayıda farklı amaçlara hizmet eden dernekler kurdular.¹⁸⁰

Serpil Çakır, bu dönemde kurulan kadın dernekleriyle ilgili yaptığı çalışmada 1909-1923 yılları arasında kurulan kadın derneklerini sekiz ayrı kategoride toplanmaktadır. Amaçlarına göre yardım, eğitim, kültür, ülke sorunlarına çözüm arayan, ülke savunmasına yönelik, siyasal amaçlı, siyasal partilerin dernekleri ve feminist dernekler olmak üzere kadınlar sekiz ayrı alanda dernekleşmeye gitmişlerdir. Çakır, taşradaki kolları hariç, ikinci meşrutiyet döneminde kırk dernek saptamaktadır.¹⁸¹

Tanzimat ve meşrutiyet dönemlerinde yayınlanan gazete ve dergilerde Müslüman kadınların durumunun değişmesi ve Batılı kadınların sahip olduğu haklar meselesi tartışıldı. Yayınlarda ve çeşitli eserlerde kadınlarla ilgili yazılar arttı. Bu dönemde kadınların çıkardığı gazete ve dergiler görüldü ve basın kadın hakları, konusunun topluma yayılmasında en önemli etken oldu.¹⁸²

3.2.1. Tanzimat ve I. -II. Meşrutiyet Döneminde Kadın Hakları Meselesi

3.2.1.1. Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemi Yayınlarında Kadın Hakları Meselesi

Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinde yayınlanan gazete, dergi ve edebi eserlerde Batılılaşma hareketleri teşvik edilmektedir. Bu dönemin yayınlarında kadınlarla ve kadın haklarıyla ilgili yazılar yer alırken Müslüman kadınların durumunun

¹⁷⁹ Kurnaz, Şefika, *Yenileşme Sürecinde Türk Kadını* (1839- 1923), Ötüken Yayınları, İstanbul, 2011, s.92-93

¹⁸⁰ Çaha, Ömer, *Sivil Kadın*, s. 121.

¹⁸¹ Çakır, Serpil, *Osmanlı Kadın Dernekleri, Toplum ve Bilim Dergisi*, S: 53, 1991, s. 139.

¹⁸² Kaplan, Leyla, a.g.e, s. 8-9.

düzeltilmesiyle ilgili isteklerin yer aldığı bu dönemde bazı yayınlarda “Kadın hakları meselesinin” tartışılması gerçekleştirilmiştir

Tanzimat ve I. Meşrutiyet döneminde kadın meselesiyle ilgilenen başlıca gazete ve dergiler şunlardır;

Terakki (1868), Ali Raşit tarafından çıkarılan gündelik siyasi gazetedir. Kadın hakları meselesini ilk defa gündeme getirmiştir. Kadın haklarını savunan bu gazete de kadınların eğitilmesi, çok eşlilik, kaç-göç hakkında yazılara yer verilmiş, okuyucu mektupları yayımlanmıştır.¹⁸³

Terakki gazetesi, kimliklerini açıkça belirtmese de kadın mektuplarına yer vermiştir. Bu mektuplar da kadınların kendi sorunlarını gündeme getirmeleri açısından önemlidir. 104. Sayısında “Üç Hanım” İmzalı bir yazıda, vapurlarda kadınlara ayrılan yerlerin kötülüğünden yakınılmış, erkeklerle aynı vapur ücreti ödemelerine karşın, böyle hor görülmelerinin nedeni sorulmuştur. 83. sayıda ise okuma- yazma bilmediği halde düşüncelerini aktarmayı istediğini belirten bir kadın, başkasına yazdırdığı mektubunda, çok kadınla evliliği sorgulamıştır.¹⁸⁴

Muhadderat(1868), “İslam kadınları” için çıkarılan gazete, Batı dünyasındaki kadın hareketleriyle ilgilenmiştir. Müslüman kadınların eğitilmesini savunan yazılar yayımlayarak, evlilikte çok eşliliğe karşı çıkmış ve tek eşliliği savunmuştur.

Şukufezar (1886), Arife Hanım tarafından çıkarılan ilk kadın dergisidir. Yazarlarının çoğu kadın olan dergi, ilk sayısındaki önsözü ile dikkat çekmiştir. Bu önsözünde, kadınların aşağılanmasına karşı olduklarını belirterek; “Biz ki saçı uzun, akli kısa diye erkeklerin alayına hedef olmuş bir taifeyiz. Bunun aksini ispat etmeye çalışacağız. Erkekliği kadınlığa, kadınlığı erkekliğe tercih etmeyerek çalışma ve gayret yolunda olacağız” denilmektedir. Dergide yayımlanan yazılar, kadın-erkek eşitliğini savunmaktadır.¹⁸⁵

Hanımlara Mahsus Gazete (1893-1907), Mehmet Tahir ve karısı Fatma Sadiye tarafından çıkarılmıştır. Düzenli yayınlanmasına çalışılan gazete resimli olarak da yayınlanmıştır. Yazar kadrosunda kadın yazarlar ile dönemin tanınmış şahsiyetleri

¹⁸³ Kaplan, Leyla, a.g.e., s. 10.

¹⁸⁴ Çakır, Serpil, *Osmanlı Kadın Hareketi*, s. 60.

¹⁸⁵ Kaplan, Leyla, a.g.e., s. 10.

bulunan gazete, okuyucuların mektuplarına, şiir ve yazılarına da yer vermektedir. 1895’de “Genç Kızlara Mahsus ” adında ilave bir dergide çıkarmıştır.

Vakit yahut Mürebbi-i Muhadderat adlı derginin çıkış tarihi (1875) kadınlara yönelik olarak hazırlanan. derginin yayın ilkesi, “Kadınlığa dair yararlı şeylerden bahseder” tümcesiyle açıklanmıştır.

Ayine, Vakit yahut Murebbi-i Muhadderat’la aynı tarihlerde haftalık olarak 30. sayısı çıkmıştır. Hedef kitle olarak kadınların ve çocukların alındığı Ayine’de evlilikte ilişkiler, eşlerin tutum ve görevleri, çocuk terbiyesi ve sağlığı gibi konular işlenmiştir.

Aile (1880)’de, ”Aile de, kadınlara, çocuklara ve ev işlerine ilişkin çeşitli konular içeren mecmuadır” ibaresiyle yayımlanmıştır. Yazılarının hepsi Şemsettin Sami’nin kaleminden çıkmadır.

İnsaniyet Dergisi (1883) de yılında çıkan İnsaniyet dergisi de aynı işlevi, kadınları aydınlatmayı ilke edinmiştir. İçinde, ansiklopedik bilgilerin yanı sıra, takvim ve yıldız sistemlerini de bulmak mümkündür.¹⁸⁶

3.2.1.2. II. Meşrutiyet Döneminde Kadın Haklarını Savunan Gazete ve Dergiler

II. Meşrutiyet döneminde kadın haklarını savunan gazete ve dergilerin bazıları şunlardır:

Demet (1908), Hakkı Bey tarafından II. Meşrutiyet’in ilk aylarında yayınlanan kadın dergisidir. “İlmi, siyasi”, Hanımlara Mahsus Haftalık Musavver Mecmua’dır denilen, dergide yazıların birçoğu Jön Türk Hareketini desteklemektedir. Derginin siyasi özelliğe sahip olduğunu söylemek mümkündür. Kadınların eğitilmesini savunan dergi dönemin diğer yayınları gibi kadınlarla ilgili çeşitli meseleler hakkında bilgi vermektedir.

Kadın(1908-1910), Mustafa İbrahim Bey tarafından Selanik’te çıkarılmıştır. Fikri ve edebi bir yayın olduğunu iddia eden dergi, kadın haklarını da savunmaktadır. Fatma Aliye, Emine Saniye, Nigar Binti Osman, Naciye, Fitnat Binti Haşim gibi ünlü kadın yazarlar ile Ömer Seyfettin, Abdullah Cevdet ve Mehmet Emin Bey’inde aralarında olduğu devrin tanınmış kalemleri dergide yazmışlardır.

¹⁸⁶ Çakır, Serpil, *Osmanlı Kadın Hareketi*, s. 63.

Mehasin(1908), Asar Muammer ve Mehmet Rauf tarafından çıkarılan dergidir. Kadın konferanslarını yayımlamıştır. Kadınların esaretine son verilmesini eğitim yapma, meslek edinme serbestliği tanınmasını isteyen yazılarla kadınların hürriyeti savunulmuştur.

Kadın (1911–1912) yılında İstanbul’da çıkarılan dergi de kadınları fikri ve sosyal alanda geliştirmeyi amaçlamıştır. Çocuk bakımı ve terbiyesi, moda konularında yazılara yer verirken, kadın haklarını teşvik etmiş, İngilizce ve Fransızcadan tercüme edilmiş yazılar da yayımlanmıştır.¹⁸⁷

Kadınlar Dünyası (1913–1921), Kadınlar Dünyası farklı konuma sahiptir. Çünkü feminist olarak tanımlayabileceğimiz tek dergidir. Dergi Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-i Nisvan Cemiyeti’nin yayın organıdır ve kurucusu Ulviye Mevlan’dır.

Kadınlar Dünyası dergisinde kadının kurtuluşunun feminizmle mümkün olduğu dünyada yükselen iki hareketin sosyalizm ve feminizm olduğu feminizmin bu topraklarda daha fazla taraftarının bulunduğu, insanlığı sefil hayattan kurtaran iki hareketten biri olduğu belirtiliyordu. Kadının kurtulmadan ülkenin, kurtulması mümkün değildir denilerek “kadının kurtuluşu” için izlenecek yolun feminizm olduğu belirtilmiştir. Kadının eşitsiz durumu, boşanma hakkının olmaması, kadının eğitim hakkının olmaması, poligami, cariyelik, görücü usulü sert bir dille eleştirilmiştir.¹⁸⁸

Dergide, günümüz için normal sayılmakla birlikte zamanına göre oldukça ileri kabul edilebilecek Avrupa tarzı giyinmiş hanım resimleri bulunmaktadır. Üç sütun üzerine basılan gazetenin ilk sayısında “Erkeklerden ziyade aydın olduğumuzun ispatı lazımdır ” deniyor ve yazılan yazılara eleştiri bekleniyordu. “Fikir çarpıştıkça büyür ve aydınlanır”. Eleştiriden maksat fikirlerin inkişafına hizmettir; bu sözler oldukça demokratik olduklarını göstermektedir.¹⁸⁹

Hanımlar Âlemi (1913–1918), Resimli olarak yayınlanmış kadın gazetelerindendir. Kurucuları Mehmet Asaf, Hüseyin Kazım, başyazarı Mehmet Asaf idi. Bu gazete de diğer kadın gazete ve dergileri gibi Avrupa gazetelerinden faydalanmıştır. Yazı ve resimlerinde Avrupalı kadınları, Müslüman kadınlara örnek

¹⁸⁷ Kaplan, Leyla, a.g.e, s.12-13.

¹⁸⁸ Kıcı, Saadet, Osmanlıda Kadın örgütlenmesi Nasıl Başlamıştı? www.sendika.org/ Erişim: 13.08.2014

¹⁸⁹ Kurnaz, Şefika, a.g.e, s. 180.

göstermiştir. Tanınmış kadın hakları savunucusu yazarların yazı ve fikirlerini yayımlayan gazete otuz sayı çıkarabilmiştir.¹⁹⁰

Kadın Âlemi (1914-1915) İstanbul'da 9 sayı yayınlanabilen gazete 4. sayıdan itibaren Osmanlı Kadınlar Âlemi adıyla yayınlanır. Kadın haklarını savunmakla birlikte edebi ağırlığı da vardır. Edebi açıdan daha çok Edebiyat-ı Cedide, siyasi açıdan ise Meşrutiyet taraftarı görünmektedir. Kadın meselesindeki radikal tutum bunda yoktur. Daha çok ev gazetesi niteliğindedir.¹⁹¹

Seyyale, genç kızlar ve hanımlar için çıkan ilmi, edebi, ahlaki, felsefi, sınaî bir mecmuadır. İmtiyaz sahibi Adile Necati, Mesul Müdürü Sel Be Ali, başyazarı Servet Söylemedir. İlk sayısı İstanbul'da 22 Mayıs 1330 (1914) tarihinde yayımlanmıştır.

Siyanet, İçtimai, edebi, ilmi, iktisadi, haftalık kadın ve aile gazetesidir.

Kadınlık, (1915–1916) yılında İstanbul'da haftalık olarak çıkan gazetedir. Kadınlığın varlığını ve memlekette bir yeri olduğunu savunmaktadır.¹⁹²

Bilgi Yurdu Işığı (1916), Kadınlarla ilgili çalışmalarla, eğitim, çocuk bakımı, sağlık hizmetleri, pratik ev bilgileri konularında yazılar yayımlayarak, onları çalışma hayatına katılmaya teşvik etmiştir. Türkçülük faaliyetleriyle yakından ilgilenmiş, kadınlara milli şuur aşılacak yazılara yer verilmiştir.

Genç Kadın (1918-1919) yılları arasında çıkartılan, edebi, ahlaki ve sosyal amaçlara hizmet etmek amacıyla yayınlanan bir dergidir. Bunun yanı sıra milliyetçi yazıları ile kadınları bilinçlendirmesi amaçlanmıştır.

Türk Kadın Dergisi (1918), Kadın yazılarıyla birlikte Türkçü düşünceye hizmet eden yazılara yer vererek milli şuur uyandırılmaktadır. “Turan” fikri okuyuculara telkin edilmektedir.

İnci, 1 Şubat 1919'da 1. sayısı çıkan İnci Dergisi kadın dergiciliğinde bir dönüm noktası olarak değerlendirilmektedir. Aylık olarak yayımlanan bu dergi kadın ve kadın haklarına ait nazari ve ilmi meselelerden bahsetmektedir. Kadınların çalışma hayatına katılmasını teşvik eden yazılar yayımlanmaktadır.

¹⁹⁰ Kaplan, Leyla, a.g.e., s. 13.

¹⁹¹ Kurnaz, Şefika, a.g.e., s. 184.

¹⁹² Kurnaz, Şefika, a.g.e., s. 186.

Milli mücadele ve 1.Dünya Savaşı Dönemin de kadınlarla ilgili yayın yapan diğer gazete ve dergiler şunlardır: Kadınlık Hayatı (1915), Hande (1916) Genç Kadın (1918), Kadınlar Oyuncak Değildir, (1919) Kadınlar Saltanatı (1920), Hanım (1921).¹⁹³

Kadın dergilerinin gerek okuyucusu, gerekse yazarı olan kadınlar kendilerine geleneksel olarak yüklenen anlam kalıplarını eleştiriyorlar, bunları değiştirmeye ve toplumsal yaşamda daha etkin biçimde yer almaya çalışıyorlardı. Nora Şeni özellikle dergilerde üç mesajın işlendiği sonucuna varıyor: Kadın kıyafeti, poligami ve genç kızların eğitimi.¹⁹⁴

3.2.1.3. Yerli Feminizmin Ortaya Çıkışı

Osmanlı'nın Tanzimat'tan beri yapa geldiği reformların sonucunda eğitilmiş bir kadın kuşağının geliştiğini ve bunların İkinci Meşrutiyet döneminde dikkate değer bir kadın hareketinin Osmanlı toplumunda başlattığını görüyoruz.¹⁹⁵ İstanbul, Selanik ve İzmir gibi büyük kentlerde eğitim görmüş kadınlar, Osmanlı kadınının geleneksel statüsünü değiştirmeye yönelik geniş bir çalışma alanı içine girdiler. Osmanlı tarihinde emsali görülmeyen kadın dernekleri kurdular, kadına hitaben çok sayıda yayın yaptılar; değişik panel, seminer, sempozyum ve konferans gibi etkinliklerle kadının geleneksel statüsünü sorguladılar. Kadınların bu tür etkinliklerle resmi ideoloji ve söyleme karşı alternatif bir söylemin zeminini oluşturacak bir ortam meydana getirdiği söylenebilir.

Vatansever duygularla kurulan kadın dernekleri Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı sıralarında çok önemli görevler üstlendiler. Bu tür dernekler gönüllü kadınlar tarafından kurulmuş olmakla birlikte hükümet tarafından da desteklenmişlerdi. Bunların ileri gelenlerinden biri ‘‘Osmanlı Kadınları Çalıştırma Cemiyeti’’ idi. 1916 yılında Enver Paşa'nın desteğiyle kurulan bu cemiyetin amacı, kadınları çalışma hayatına çekmenin yanı sıra, o dönemde arka arkaya gelen savaşlarda kaybedilen nüfusu telafi etmek için gençleri evlenmeye teşvik etmek ti.¹⁹⁶ Cemiyet, kuruluşundan birkaç

¹⁹³ Kaplan, Leyla, a.g.e., s 14–15.

¹⁹⁴ Şeni, Nora, *19 Yüzyıl Sonu İstanbul Basınında Moda ve Kadın Kıyafetleri*, Kadın Bakış açısından 1980'ler Türkiye'sinde Kadın, Derleyen: Şirin Tekeli, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011, s. 49-71.

¹⁹⁵ Osmanlı kadın hareketiyle ilgili kapsamlı bir çalışma için bkz. Serpil Çakır, *Osmanlı Kadın Hareketi*, Metis Yayınları, İstanbul, 2010.

¹⁹⁶ Sümer, Tülin, Türkiye'de ilk Defa Kurulan Kadınları Çalıştırma Derneği, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*,10, 1968, s.62.

yıl sonra açtığı fabrikalarda 7.000 kadını istihdam etti.¹⁹⁷ Bu cemiyet kadınların aynı zamanda askerlik hizmetlerini üstlenmelerine öncülük etti. Bu amaçla Birinci Ordu bünyesinde oluşturulan Birinci Ordu Kadın İşçi Taburun'da istihdam edilen kadınlar, onbaşı, çavuş ve başçavuş gibi unvanlar elde ettiler. Yaşları 18 ile 30 arasında olan kadınları bünyesinde toplayan Kadınları Çalıştırma Cemiyeti, kadınların bir kısmını resmi memur sıfatında istihdam ederken, bir kısmını da işçi veya geçici işçi sıfatıyla istihdam etmiştir. Özellikle Balkan Savaşı sırasında bu tabur, ordunun bir parçası olarak arka plandaki hizmetler de çok önemli lojistik görevler üstlendi.¹⁹⁸

Kadınlar,1918-1923 yılları arasında süren Kurtuluş Savaşı'nda da önemli bir misyon yüklendi. İstanbul gibi büyük kentlerde işgal kuvvetlerine karşı yapılan gösterilerin başını kadınlar çekiyordu. 1918 yılında İstanbul'da ulusal cephe şeklinde kurulan 50 dernekten 10 tanesi kadınlar tarafından kurulmuştu.¹⁹⁹ İstanbul'da işgal kuvvetlerine karşı aktif biçimde rol olan kadınların bir kısmı daha sonra Anadolu'da değişik cephelerde fiilen savaşa da katıldılar. Kadınlar, işgale karşı tepkilerine sadece İstanbul da değil, aynı zamanda Anadolu'nun değişik yerlerinde de organize ettiler. Bu anlamda Anadolu'da gerçekleşen ilk kadın eylemi Erzurum'dan geldi. Erzurum'da bir camide toplanan çok sayıda kadın bir bildiri okuduktan sonra İstanbul hükümetine, Birleşik Devletler Senatosu ve işgalci devletlerin yöneticilerine birer telgraf göndererek işgali protesto ettiler.²⁰⁰ Anadolu'da kadınları ateşleyen bu toplantı onları 'Anadolu Kadınları Müdafa-i Vatan Cemiyeti'' kurmaya yönelterek savaşa fiilen katılmalarının başlangıç noktasını oluşturdu. İlk önce Sivas'ta kurulan bu cemiyet 14 Anadolu şehrinde daha örgütlendi. Buna benzer farklı örgütler de gene kadınlar tarafından Anadolu'da kurulmuştur. Bu cemiyetlere öncülük eden kadınların bir kısmı cephede savaşmak suretiyle Kurtuluş Savaşına fiilen katıldılar.²⁰¹ Kurtuluş Savaşı'nda yer alan kadınların önemli bir kısmı feminist olarak bilinen ve politik anlamda belli bir bilince ulaşan kadınlardı. Savaş döneminde kadın haklarıyla memleketin kurtuluşunun bir sentezi yapılmıştır.

¹⁹⁷ Toprak, Zafer, *Osmanlı Kadınları Çalışma Cemiyeti, Kadın Askerler ve Milli Aile, Tarih ve Toplum*, C:9, No.51, 1988, s.35.

¹⁹⁸ Toprak, Zafer, *Osmanlı Kadınları Çalışma Cemiyeti*, s.35.

¹⁹⁹ Güzel, Şehmuz, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Toplumsal Değişim ve Kadın*, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, C:3 İstanbul, İletişim Yayınları,1985,s.872

²⁰⁰ Taşkiran, Tezer, *Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Kadın Hakları*, Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Yayınları, Ankara, 1973, s.52.

²⁰¹ Çaha, Ömer, *Sivil Kadın*, s. 124.

Ulusal çıkarlar doğrultusunda faaliyet gösteren kadınların yanında ayrı dernekler de faaliyet gösteren ve söylem alanının kapsamına sadece kadınları oturtan feminist dernekler de vardı. Kendini tümüyle kadın hakları konusuna adanmış olan Osmanlı Müdafa-i Hukuku Nisvan Cemiyeti, 1913 yılında bu amaçla kuruldu. Cemiyet, Kadınlar Dünyası adlı yayınıyla ‘yerli’(indigenous)olan bir feminist söylem geliştirmekteydi. Cemiyet üyesi feminist kadınlar, Osmanlı kadınlarının yerel problemlerini gündeme getiriyor ve kadınların erkeklerle aynı statüye kavuşmalarını vurguluyorlardı. Feministlerin saldırdığı konuların başında poligami gelmekteydi. Bunun yanında kadının kamusal alanda çalışabilmesi için gerekli hukuksal güvenceler talep ediliyordu.²⁰² Örtü, boşanma hakkının kadına da verilmesi ve mirasta eşit paya sahip olma gibi hususlar, kadınların hararetle tartıştıkları konulardı.

Feminist kadınlar aynı zamanda erkeklerin kendi adlarına yazıp çizmelerine, kendi haklarını savunduklarına da karşı çıkıyorlardı. Çünkü onlara göre kadınların kendilerine özgü iç dünyaları vardı ve bunu erkeklerin anlaması mümkün değildi. Feminist kadınlar, sadece hukuksal eşitlik değil, aynı zamanda seçme ve seçilme hakkını içeren siyasal haklar da talep etmekteydiler.

Kamusal alanda resmi bir işe sahip olmak feminist kadınlar için kadın özgürlüğü ve kurtuluşuyla eş anlamlıydı. Salt bu amaçla Hukuk-u Nisvan Cemiyeti'nin zengin üyelerinden Bedr Osman Hanım İstanbul'da Telefon Şirketi'nde çalışmak üzere müracaat eder. Başvuru reddedilince Kadınlar Dünyası Hükümet aleyhine yoğun bir kampanya başlatır ve sonuçta Bedr Osman Hanım'la birlikte çok sayıda kadın daha Telefon Şirketi'ne alınır.²⁰³ Cemiyetin bir diğer üyesi Belkis Şevket Hanım, İstanbul üzerinde bir uçakla uçmak istediğini cemiyete bildirir. Cemiyet, hükümet nezdinde girişimde bulunarak bir uçak ayarlanmasını sağlar. Nitekim 1914 yılında İstanbul üzerinde bir uçuş gösterisi yapan Şevket Hanım'a hükümet tarafından bir plaket verilir ve resmi askeri müzeye ‘ilk uçan Türk Kadını’ olarak konur.²⁰⁴

Kadın konusuyla ilgili en önemli yenilik hukuksal çerçevede gerçekleşti. Tanzimat:'tan beri tartışıla gelen kadının hukuksal statüsü, Osmanlı tarihinde ilk,

²⁰² Çakır, Serpil, Bir Osmanlı Kadın Örgütü: Osmanlı Müdafa-i Hukuku Nisvan Cemiyeti, *Tarih ve Toplum Dergisi*, 1989, s.18.

²⁰³ Çakır, Serpil, *Bir Osmanlı Kadın Örgütü: Osmanlı Müdafa-i Hukuku Nisvan Cemiyeti*,s.18.

²⁰⁴ Kodaman, Bayram, a.g.e, s. 169-170.

orijinal, yerli ve Osmanlı toplumunun özgürlüğünü göz önünde bulundurarak hazırlanan bir kararnameyle düzenlendi. Osmanlı ilk defa, dışarıdan ithal etmeden kendi şartlarını göz önünde bulundurarak aile hukuku ile ilgili bir kanun hazırlanmıştır. 1917 yılında yürürlüğe giren Hukuk-i Aile Kararnamesi hükümet tarafından görevlendirilen ve içinde değişik kesimlerin temsilcilerinin bulunduğu bir komisyon tarafından hazırlanmıştır. Bu komisyon da medrese kökenli ulema, Batı'da modern eğitim görmüş aydınlar ve Gayri Müslimlerin temsilcileri yer almıştır. Bu komisyon tarafından hazırlanan ve 1917 yılında yürürlüğe giren Aile Hukuku Kararnamesi'nin aynı zamanda bir İslam ülkesinde aile hukukuyla ilgili hazırlanan ilk kanun metni olduğunu belirtmek gerekiyor.

1908 sonrasında çok sayıda kadın kamusal alanda çalışma yaşamına girdi. 1915 yılında Osmanlı Ticaret Bakanlığı tarafından yayınlayan ve bir kadın iş gücü oluşturmayı amaçlayan bir yasayla kadınların çalışma yaşamında yer almaları kolaylaştırıldı.²⁰⁵ Böylece çok sayıda kadın gıda, dokuma, kertse, sigara, sabun ve kimya sanayi gibi alanlarla istihdam edilmiştir. 1913 yılında sadece İngiliz Oriental Carpet Ltd. Şirketi Anadolu'da 60 bin kadar kadın çalıştırılıyordu.²⁰⁶ Aynı oranlarda kadın işçi çalıştıran bir diğer yabancı firma ise Aliot and Andrea adlı firmaydı.

Şehmuz Güzel 1910 yılında sadece Sivas'ta ve çevresinde yabancılara ait 10 bin tane dokuma tezgâhının bulunduğunu ileri sürüyor.²⁰⁷ Bu dokuma tezgâhlarının başında birden fazla kadın çalışmaktaydı. Güzel, 1907 yılında sadece Bursa'da 165 iplik fabrikasında yaklaşık 20 bin iplikçi kadın işçinin çalıştığını kaydetmektedir.²⁰⁸ 1908 yılında Osmanlı ileri gelen şehirlerinde ortaya çıkan sanayi iş gücünün yüzde 30'u kadınlardan oluşmaktaydı.²⁰⁹ Kadınlar özellikle dokuma ve gıda sanayinde yoğunlaşmaktaydılar. Örneğin 1913'te dokuma sanayinde çalışanların yüzde 53'ü, gıda sanayinde çalışanlarımsa yüzde 28'i kadınlardan oluşmaktaydı.²¹⁰ Bununla birlikte, geniş tarımsal işletmelerde de kadınlar yoğun biçimde çalışıyordu. Karadeniz ve Marmara kıyılarıyla, İzmir bölgesinde yoğunlaşan pamuk işletmeleri, Menteşe, Aydın ve İzmir bölgelerinde kuru yemiş üretimi bu anlamda önde gelen çalışma alanlarıydı.

²⁰⁵ Çaha, Ömer, *Sivil Kadın*, s. 128.

²⁰⁶ Kurnaz, Şefika, a.g.e, s.99.

²⁰⁷ Güzel, Şehmuz, 1908 Kadınları, *Tarih ve Toplum Dergisi*, (7 Temmuz 1984), s.8.

²⁰⁸ Güzel, Şehmuz, *1908 Kadınları*, s.9.

²⁰⁹ Güzel, Şehmuz, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Toplumsal Değişim ve Kadın*, s.870.

²¹⁰ Tayanç, Füsün ve Tayanç, Tunç, *Dünyada ve Türkiye'de Tarih Boyunca Kadın*, Düşünce Yayınları, İstanbul, 1981, s.111.

Bu tür işletmelerinde kuru incir üretimi bu anlamda önde gelen çalışma alanlarıydı. Bu tür işletmelerde uzaktan gelip yatılı çalışan çok sayıda kadın vardı. Örneğin Hereke'deki dokuma tezgâhlarında çalışmak için uzaktan gelen kadınlar kendilerine ait yatakhanelerde kalıyorlardı.²¹¹

Kadın istihdam konusunda bir hususa parmak basmadan geçmemek gerekir. O da yabancı firmaların kadınların kamusal alana açılması için teşvik edici politikalarıdır. 1938'de Türk-İngiliz Ticaret Anlaşması'yla İngilizler Osmanlı'nın en ücra köşesine kadar girip buralarda üretim yapma izni aldılar..²¹² Diyarbakır'ın Ergani ilçesine kadar dokuma tezgâhlarını götürdüler. İngiliz firmaları çoğunlukla tekstil sanayi kurmuşlardı. Bu sektörde ise kadın işçilere erkeklerin yarısı kadar ücret ödenirdi.²¹³ Bu bakımdan başta tekstil olmak üzere, emek yoğun sektörde kadınları istihdam etmek için özel sektör kadınların kamusal alana çıkışını engelleyen engellerin kaldırılmasına destek vermiştir. Düşük ücret politikası, kadınların çok sayıda grev gerçekleştirmelerine yol açmıştır. Örneğin 24 Haziran ile 31 Ekim 1908 tarihleri arasında İstanbul, Selanik, İzmir, Beyrut, Konya ve Adana gibi şehirlerde yaklaşık 40 grev kadınlar tarafından gerçekleştirilmiştir.²¹⁴

Kısaca, Tanzimat'ın ilanından beri kadın lehine yapılan hukuksal, ekonomik ve eğitim alanındaki düzenlemeler, kadınların İkinci Meşrutiyet sonrasında önemli bir harekete dönüşmesine zemin hazırlamıştır. Osmanlı kadın hareketi, toplumun baskın değer yargılarını ters yüz etmeye ve kadınla ilgili geleneksel normları dönüştürmeye çalışan bir düşünce geliştirmiştir. Batı'da oy mücadelesi etrafında süren kadın hareketinin aksine Osmanlı'da kadın hareketi kadınların yerel sorunları üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu sorunları iki ana kategoride toplamak mümkündür: Bunlardan birincisi aile içi ilişkilerde, ikincisi ise kamusal alanda erkekle eşit haklara sahip olmaktı. Osmanlı kadınının mücadele ettiği bu hakların, Batı'da sanayi devrimi sonrasında kademeli olarak gerçekleştiği, bu bakımdan Batılı kadınların bir adım öteye giderek siyasal haklara yöneldiğini söylemek mümkündür. Oysa Osmanlı kadını yukarıda ifade edilen önemli gelişmelere rağmen, kamusal alanda eşitlikçi bir temel

²¹¹ Caporal, Bernard, *Kemalizmde ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını*, s.137.

²¹² Altındal, Aytunç, *Türkiye'de Kadın*, Havas Yayınları, İstanbul, 1997 s.161-162.

²¹³ Alkan, Türker, *Kadın Erkek Eşitsizliği Sorunu*, A.Ü.S.B.F. Yayınları, Ankara, 1981, s.64.

²¹⁴ Güzel, Şehmuz, *1908 Kadınları*, s.9-11.

üzerinde yer alma konusunda henüz yolun başındaydı. Bu bakımdan Osmanlı kadınının kamusal alanda yer alması Batı'daki oy hakkından daha az önemli değildi. Ancak buna rağmen Osmanlı kadın hareketi içinde yer alan kadınlar oy hakkı elde etmek için de mücadele etmekten geri kalmamışlardı.

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz: Tanzimat'ın ilanı ile başlayan modernleşme sürecinde kamusal yaşamla özel yaşam arasındaki ayrımın temelini kadının kamusal hayata çıkıp çıkmayacağı konusu yerleşmiştir. Kadının kamusal alana çıkmasıyla birlikte geleneksel aile modelindeki mahremiyetin etrafında duvarlar çözülmüştür. Kadın konusunun özellikle bu noktada dönüştürücü bir rol oynadığını söylemek yanlış olmayacaktır. Kadını, ailenin mahrem duvarları arasında tutan geleneksel davranış kalıpları kadının kamusal alanla bütünleşmesiyle birlikte doğal olarak dönüşecektir. Bu yönüyle değerlendirildiğinde kamusal alanda yer almayı savunan Osmanlı kadın hareketinin, geleneksel bir toplumun temel değerlerini dönüştürücü bir role soyunduğunu söyleyebiliriz.

3.3. Kadın Dernekleri

Kadın dergileri, kadınların kendilerini birey olarak ifade etmelerini sağlarken, kurulan dernekler, bu bireysel talepleri örgütlü birliklere dönüştürmüştür. Çeşitli sorunlara önerilen çözümler de uygulama alanına geçirilmeye çalışılmıştır. Kadın dernekleri amaçlarını benimsetmek, kitlelere yaymak için yayın ve konferans gibi araçlara başvurmuşlardır.

Kadın dernekleri yardım ve eğitim yoluyla meslek kazandırmayı amaçlayan, kültür amaçlı ülke sorunlarına çözüm arayan, ülke savunmasına yönelik; farklı etnik gruplardan kadınların sorunlarına odaklanan, siyasal amaçlı feminist ve siyasal partilerin kadın dernekleri olarak gruplanabilir.²¹⁵

---

²¹⁵ Çakır, Serpil, *Osmanlı Kadın Dernekleri*, s. 87.

Tanzimat Sonrası Başlıca Kadın Cemiyetleri Şunlardır:

1- Cemiyet-i İmdadiye (1908)

Rumeli'deki savaş sırasında cephedeki askerlere yardım amacıyla Fatma Aliye Hanım başkanlığın da kurulan ve Rumeli sınırlarındaki askere kışlık giyecek kampanyası açan bu cemiyet başarılı faaliyetlerde bulunmuştur.²¹⁶

2- Osmanlı Kadınları Şefkat Cemiyet-i Hayriyesi (1908)

Selanik'te kurulmuştur. ve Kurucusu Emine Semiye'nin amacı kimsesiz kadınlar ve onların çocuklarına yardım etmektir. Dernek hakkında Selanik'te çıkan Kadın Dergisi şu açıklamayı yapmıştır.

“Yetim ve biçarelere kol uzatan sefaleti saadete, cehaleti irfan ve kemalete kalb etmeye çalışan ve milleti millet etmek için kadınlığı ihyaya bezl-i himemat eyleyen kadınları Şefkat Cemiyeti'ne lütuf ve muavenet buyuruyorlar”.

Kadın dergisi, takdir ettiği bu girişimleri, derneklerle ilgili her tür haberi ve yardım yapanların isimlerini yayımlayarak desteklemiştir. Dernek üyelerinden Hadime Hanım, güftesi Recaizade Mahmut Ekrem'e ait olan “Milli Şarkıyı” bestelemiş, şarkının notaları Kadın Dergisi tarafından yayımlanarak geliri derneğe ait olmak üzere satışa sunulmuştur.

Dernek sadece yurt içinde değil, yurtdışında da yardım faaliyetlerinde bulunmuştur. İtalya, Messina'daki depreme yollanmak üzere 230 Frenk toplanmış ve bu para İtalyan Konsolosluğu'na teslim edilmiştir. “Şefkat” adıyla anılan bu dernekler sadece Selanik'le sınırlı kalmamış, İstanbul, Konya, Samsun ve Edirne'de aynı tür dernekler faaliyet göstermişlerdir.²¹⁷

3-Osmanlı Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniye(1909)

Kadınları buldukları zor durumdan kurtarmayı amaçlayan cemiyet, kadınlara meslek kazandırmak amacıyla dikiş kursları düzenleyip dikiş atölyeleri kurmuştur. Hastane ve okul açan cemiyet, çeşitli kurs ve yardım faaliyetlerinde bulunmuştur.²¹⁸

²¹⁶ Kaplan, Leyla, a.g.e., s. 38.

²¹⁷ Çakır, Serpil, *Osmanlı Kadın Dernekleri*, s. 87–89.

²¹⁸ Kaplan, Leyla, a.g.e., s. 39.

4-Teali -i Nisvan Cemiyeti (1908)

Kadınların yükselmesi anlamına gelen bir adla kurulmuş olan cemiyetin başkanı Halide Edip Adıvar'dır. Kadın haklarını savunan cemiyetler arasında yer alan cemiyetin amacı milli geleneklerden vazgeçilmeden kadınlarımızın eğitim ve kültür seviyesinin yükseltilmesini sağlamaktır.²¹⁹

Derneğe üye olmak için Türkçe'yi çok iyi okuyup yazma ve İngilizce derslerine devam etme gibi bazı koşullar vardır. Dernek üyelerinden Nezihe Muhiddin, dernek hakkında şu bilgileri vermektedir:

“Halide Hanım, cemiyeti kurarak hepimizi etrafına davet etti. Bu kadın cemiyeti birçok iş yapmaktan ziyade, hanımlar arasında içtimai bir hayat tesisine yönelik güzel ve kibar bir salonda birleşen, zamanın en şık ve sosyetik hanımları, Amerikan usulü sindire sindire çay sohbetleri yaparlar; dinleyiciler sınırlı, küçük sohbet ve konferanslar tertibi ederlerdi.²²⁰

5- Esirgeme Cemiyeti (1909)

Süleyman Paşa'nın kızı Sabiha Hanım tarafından İttihat ve Terakki Kız Sanayi Mektebi'ne yardım sağlamak amacıyla kurulan cemiyetin sekreterliğini Nezihe Muhiddin yapmaktaydı. Kadınlara yardım etmeyi amaçlayan cemiyet eğitim ve kültür amaçlı ücretsiz dersler düzenlemişti. Göçmenlere ve kimsesiz çocuklara yardım eden cemiyet Türkçü fikirlerle tanınmıştır.

6-Teala-i Vata-i Osmanî Hanımlar Cemiyeti (1910)

Selanik'te göçmenlere ve askerlere yardım amacıyla kurulan cemiyet, İttihat ve Terakki himayesindeydi. Prenses Naime Yusuf Hanım'ın başkanlığını yaptığı cemiyet, Osmanlı kadınlarını yüceltmek, Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne yardım etmek, Osmanlı donanmasına “Nexzad-ı Vatan” adını verecekleri bir savaş gemisi hediye etmek, kız okulları ve atölyeler açmak gibi faaliyetlerde bulunmuştur.²²¹

7- Esirgeme Cemiyeti (1913)

Balkan Savaşı sonucu yoksul ve kimsesiz kalan kadın ve çocukların sorunlarına eğilmişti. Bu doğrultuda kararlar alan dernek, kız çocukların eğitimi için, özellikle iş yaşamına girmeleri ile ilgili mesleki eğitimi temel amaç olarak kabul etmişti. Kadına

²¹⁹ Kaplan, Leyla, a.g.e., s. 49.

²²⁰ Çakır, Serpil, *Osmanlı Kadın Dernekleri*, s. 97-99.

²²¹ Çakır, Serpil, *Osmanlı Kadın Dernekleri*, s. 93-94.

ekonomik güç, beceri sağlayacak iş alanlarının açılması, böylece ülkenin ekonomik gelişimine de katkıda bulunulması derneğin hedefleri arasındaydı.

İstanbul'un çeşitli semtlerinde kadınların çalıştığı şubeler açılmış, burada konferanslar verilmiş, derneğe gelir sağlamak amacıyla piyango çekilişi düzenlenmişti. Derneğin en önemli faaliyeti, göçmen ve kimsesiz kızlar için biçki, dikiş ve Türk el sanatlarının öğretildiği bir "sanatevi"nin açılmasıydı. Burada çok sayıda Türk kızı eğitilerek beceri ve meslek sahibi yapılmıştır.²²²

8- Donanma Muavene-i Milliye Cemiyeti Hanımlar Şubesi(1912)

Nezihe Muhiddin'in kurduğu şube Türk Donanmasına gelir sağlamayı amaçlamıştır. 26 Şubat 1915 tarihinde cemiyete ait Millet Tiyatrosu'nda askere çorap toplamak, maksadıyla düzenlenen müsamere programında "Osmanlı Türk Kadınlığı" konulu bir konuşma yapılmıştır. Cemiyet bu faaliyetleriyle hanımlar arasında milliyetçi duygu ve fikirlerin yayılmasına hizmet etmiştir. Düzenlenen kermeslerle önemli yardımlar toplanmıştır.²²³

9- Hilal-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Heyeti (1911)

Balkan Savaşı'ndan sonra Rumeli'den gelen kimsesiz göçmen kadınlara yardım edip onların geçim problemlerini "iş evleri" açarak çözmeye çalıştı. Derneğin kurucusu Dr. Besim Ömer Paşa özellikle Darülfunun Konferans Salonu'nda verdiği konferanslarla büyük ilgi görmüş; sağlık konusu başta olmak üzere, pek çok konuda kadınları bilgilendirmişti. 1914'te derneğin üye sayısı on bini aşıyordu. Dernek üyeleri 1. Dünya Savaşı'nda sadece cephe gerisinde kurulan seyyar hastanelerde değil, İstanbul'da sayıları 14 olan çeşitli hastanelerde fahri hemşirelik yapıyorlardı. Yardım kampanyalarıyla ordu için her türlü madde yardım toplanmıştı.²²⁴

10- Mamulât-ı Dâhiliye Kadınlar Cemiyet-i Hayriye'si (1912)

Bu cemiyet İstihkak-ı Milli Cemiyeti'ne bağlı olarak kurulmuştur. Kadınların çalışmasını teşvik eden cemiyet faaliyetlerini bu sahada yapmıştır. Kadınların yerli malı kullanmasını teşvik edip, dikiş ve dokuma kursları açmıştır.

²²² Çakır, Serpil, *Osmanlı Kadın Dernekleri*, s. 93-94.

²²³ Kaplan, Leyla, a.g.e., s. 40.

²²⁴ Çakır, Serpil, *Osmanlı Kadın Dernekleri*, s. 101-102.

11- Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-u Nisvan (1913)

Bu günkü anlamıyla “Kadın Haklarını Savunma Derneği” adı ile kurulan cemiyet, doğrudan kadın haklarını koruma amacıyla çalışmıştır. Kadınların eğitilmesine önem veren cemiyet, onları çalışma hayatına da katmaya teşvik etmiş, iş yerleri açmıştır. Nuriye Ulviye (Mevlana) Hanım tarafından kurulan cemiyet kadınların sefaletini hafifletmeyi amaçlamıştır.

Kadınları toplum hayatına alıştırmayı hedefleyen faaliyetlerde bulunan cemiyet, bu faaliyetlerde bulunmasının amacını anlatırken, “Bizi mahveden çirkin gelenekleri yıkarak kadınların özgürlüğünü almalıyız ” diyordu.

Özel okullar açmak, gazete, broşür yayınlamak, konferanslar düzenlemek, kadınların kültürünü arttırarak onları aydınlatmak Meşrutiyet’in karmaşık siyasi hayatı boyunca ilk gerçek anlamda kadın haklarını savunan cemiyet olmuştur. Kadınlara yükseköğrenim haklarını verilmesini isteyen ve kadının siyasette de başarılı olacağını savunan cemiyet, Müslüman kadınların kamu kuruluşlarında görev almasını sağlamıştı.²²⁵

12- Şehit Ailelerine Yardım Birliği

Muhtaç durumda olan kimsesiz şehit ailesine yardım amacıyla kurulmuştur.

13- Hizmet-i Nisvan

Selanik’te Emine Seniye tarafından kurulan bu dernek, Türk kadınlarının şefkat ve yardım duygularını harekete geçirmeyi hedeflemiş, kadınları meslek sahibi yapmaya, iş hayatına katılmaya, kılık kıyafetini düzeltmeye ve yerli malı kullanmaya teşvik edip çeşitli konularda da hizmet vermiştir.

14- Asker Ailesine Yardım Cemiyeti

Enver Paşa’nın eşi Naciye Sultan himayesinde kurulan cemiyetlerdendir. Ailelere iş bulmanın yanın da giyecek ve yiyecek dağıtımı da yer almıştır.²²⁶

²²⁵ Kaplan, Leyla, a.g.e s. 40-42.

²²⁶ Kaplan, Leyla, a.g.e s. 40-42.

15-Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslamiyesi(1916)

Enver Paşa'nın eşi Naciye Sultan'ın himayesinde kurulan cemiyette başta Enver Paşa olmak üzere İsmail Hakkı, Mehmet Arif, Salah Cimas, Ali Rıza, Mehmet Selahattin Beyler kurucu üye olarak görev yapmışlardır. Cemiyet daha çok şehirde yaşayan kimsesiz ve yoksul kadınlara iş sağlayıp ekonomik durumları düzeltmelerine yardımcı olmayı amaçlamıştır.²²⁷

16-Müdafaa-i Milliye Kadınlar Heyeti

Müdafaa-i Milliye Cemiyeti ile beraber çalışan Osmanlı Hanımları Müdafaa-i Milliye Heyeti, faaliyetleri dolayısıyla büyük takdir toplayan cemiyetlerdir.

Milli özelliğe sahip olan bu cemiyet özellikle cephe gerisinde önemli faaliyetlerde bulunmuştur. Cemiyetin başlıca faaliyetleri şunlardır:

a-Yaralı askerlere, kimsesizlere, şehit ve gazi ailelerine, muhacirlere fakirlere yardım etmek amacıyla halk arasında ev ev dolaşarak, toplantılar düzenleyerek yardım toplamak, toplanan yardımları iyi bir şekilde değerlendirmek.

b- Hasta bakıcılık kursları düzenlemek, hastalara yardımcı olmak yeni hastahaneler açmak.

c- Müdafaa-i Milliye Cemiyeti'ne bağlı şubelerde kadınlar heyeti kurmak. Bu kadın şubelerinde kadınların bilinçlendirilmesini sağlayarak yardım faaliyetleri düzenlemek.

d-Konferans, tiyatro, kitap yayını ve vaaz gibi kültürel faaliyetlerde de bulunmak.²²⁸

“Müdafaa-i Milliye Kadınlar Heyeti” ise orduya yardım için Darülfünun Konferans Salonu'nda 1912 yılında iki toplantı yapmıştı. Toplantıda reise Nimet Hanım, Fatma Aileye, Fehime Nüşet, Nakiye Halide Edip, Nigar Bint-i Osman, İhsan Raif, Gülsüm Kemalova, Nezihe Muhlis gibi dönemin ünlü kadınları, vatan sevgisini konu alan nutuklar vermişler: toplantı sonlarında salondaki kadınlar kürk, mücevher ve para gibi değerli eşyalarını orduya bağışlamışlardır.²²⁹ Toplantı sonunda Hindistan,

²²⁷ Kaplan, Leyla, a.g.e s. 42.

²²⁸ Kaplan, Leyla, a.g.e s. 44-46.

²²⁹ Çakır, Serpil, *Osmanlı Kadın Dernekleri*, s. 102.

Rusya, Türkistan gibi ülkelerdeki İslam kadınları “Müdafaa-i Milliye’ye katılmaya çağrılmışlardır.

17- Farklı Etnik Grupların Kadın Dernekleri

Osmanlı İmparatorluğun’unda farklı etnik ve dinsel gruplardan kadınlar da kendi sorunlarının çözümü için çeşitli faaliyetlerde bulunmuşlar, dergiler çıkarıp dernekler kurmuşlardır.

Ermeni kadınları özellikle eğitim alanında faaliyet gösterdiler. 1879 yılında Üsküdar’da Matmazel Zabel Hancıyan ile arkadaşları tarafından kurulan” Azkaniver Hayuhaç İngerutyan” , genç kızlara ait özel okullar açmayı ve Anadolu’daki Ermeni kadınların eğitimine yardım etmeyi amaçlamıştı. 15 yıllık bir faaliyetten sonra kapatılan dernek, 1908’de yeniden işlerlik kazanmış, yardım toplamak suretiyle 23 okul açmıştı.²³⁰

Bir yardım derneği olan “Beyoğlu Rum Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaeniyesi”, 1887’de Kasım Paşa’da yangın felaketine uğrayanlara 360 takım elbise dağıtmıştı. Türk ve Ermeni Kadınlar İttihat Cemiyet-i Hayriye’si gibi dernekler Müslüman ve gayrimüslim kadınların işbirliğine somut örnekleridir.

Çerkez Kadınları Teavün Cemiyeti ve Kürt Kadınları Teali Cemiyeti gibi dernekler ise kadınlık ve milliyetçiliğin eklemlendiği örneklerdir. Çerkez Kadınları Teavün Cemiyeti 1918 yılında İstanbul’da kuruldu. Kurucuları, Hayriye Melek Hunç, Makbule Berzek, Emine Reşit, Zaligue, Seza Polar ve Faika Hanımdır. Derneğin amacı, Çerkez çocuklarının ulusal dil ve gelenekleriyle yetişmelerini sağlamaktır. Dernek 1923 yılında, Lozan Anlaşması’nda Çerkezlere azınlık hakları tanınmaması üzerine kapatıldı.²³¹

Kürt Kadınları Teali Cemiyeti 1919 yılında İstanbul’da kurulmuştur. Kurucuların adları dernek tüzüğünde yer almasa da 1898–1908 de İsveç Büyükelçiliğinde bulunmuş olan Şerif Paşa’nın ilk eşi Emine Hanım ve Mustafa Paşa’nın kızı Encum Yamulki’nin dernekle ilgisi vardır. Derneğin başlıca amacı Kürt

²³⁰ Çakır, Serpil, *Osmanlı Kadın Dernekleri*, s. 103.

²³¹ Çakır, Serpil, *Osmanlı Kadın Dernekleri*, s. 103–104.

kadınlarının fikri ve maddi gelişimlerini sağlamaktır. Hedef kitle göçmenler, yetimler ve dul kadınlardır. İkinci amaç şöyle açıklanmıştır:

“Kürt kadınlığının çağdaş anlayışla yükseltip geliştirilmesini sağlamak, aile yaşamında köklü sosyal reformlar gerçekleştirmek, göç ettirme ve kitle halinde öldürülmeler dolayısıyla sefalet içine düşen ettirme öksüz ve dullara iş bulmak ve nakdi yardımda bulunarak yoksulluktan kurtarmaktır”.²³² Diğer maddelerinde ise Kürt kadınları dışında Kürtlere saygılı olan başka milletlerden kadınların da derneğe üye olabilecekleri belirtilmiştir.1923 yılında kapatılmıştır.

18- Siyasal Partilerin Kadın Dernekleri

İttihat ve Terakki Cemiyeti:

Kendi ideolojisi, doğrultusunda kadın şubeleri ve dernekleri açmış, konferanslar düzenlemiştir. Örneğin İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Selanik'teki kadınlar şubesi, başkan yardımcısı Emine Semiye, II. Meşrutiyet'in ilan edilmesi üzerine Hürriyet Meydanı'nda “Yaşasın vatan, yaşasın millet, yaşasın hürriyet!” diye seslenerek coşkulu bir nutuk vermiştir.

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kadınlara yönelik olarak kurduğu, İttihat ve Terakki, Kadınlar Şubesi, Teali Vatan Osmanlı Hanımlar Cemiyeti, Osmanlı Kadınları Terakkiperver Cemiyeti gibi dernekler dışında Türk Ocakların da düzenlediği konferanslarla kadınlara seslenmeye çalışmıştır.²³³

İttihat ve Terakki Kadınlar Şubesinde haftalık ve aylık toplantılar düzenlenir. Bu toplantılarda milli duygulara seslenen şiir ve konuşmalar yapılırdı.²³⁴

²³² Çakır, Serpil, *Osmanlı Kadın Dernekleri*, s. 103.

²³³ Çakır, Serpil, *Osmanlı Kadın Dernekleri*, s.106.

²³⁴ Kaplan, Leyla, a.g.e, s. 44.

IV. BÖLÜM

CUMHURİYET DÖNEMİNDE KADIN HAREKETİ

Osmanlı'nın son yüzyılında kadına ilişkin devam eden politikalar Cumhuriyet döneminde radikal bir boyut kazanmıştır. Kadın bir yandan muasır medeniyete girişin anahtarı sembolü olarak ön plana çıkarılırken, bir yandan da yeni toplumun kalkınmasında önemli bir beşeri kaynak olarak görülmüştür.²³⁵

Cumhuriyet rejimi, kendisini kadın imajı üzerinden geleneksel Osmanlı toplumundan ayırmaya çalışmıştır. Kadını muasır medeniyete açılan bir kapı olarak algılamış, buradan hareketle kadın konusunu önemli bir politik malzeme haline getirmiştir.²³⁶

Berktaş'a göre; 'Kadın' meselesi Cumhuriyet öncesinde de milliyetçi projenin bir parçasıdır, hem Osmanlı hem de Cumhuriyet feminizmine esas rengini veren bu olgudur.

Sabiha Zekeriya'nın (Sertel), kadınların oy hakkını savunurken gösterdiği gerekçe, başka söze gerek bırakmayacak kadar açıktır:

'Biz de bu vatanın evladı, bu memleketin hayatı, istiklali için en ağır fedakârlıklara katlanan yavrularını canından koparıp hudutlarda kurban veren analarız. Hiç olmazsa ölen çocuklarımızın namına bizimde söyleyecek sözlerimiz vardır. Evlatlarımızın kanını asırlardan beri emen bu toprağa herkesten ziyade merbutuz.'

"Vatana karşı olan kayıtsızlıklarını ilan eden anasını musirren intihabata iştirake davet ederken bizleri ihmal etmek hem günah, hem cinayettir".²³⁷

Cumhuriyet Dönemi 'kadın sorununun' parametreleri II. Meşrutiyet'ten başlayarak Kemalist Cumhuriyet'e uzanan Türk ulusçuluğunun özgün tarihsel koşullarınca şekillenmiştir. Batılılaşma, ulusçuluk ve İslam arasındaki gerilimler hala çözülmediği gibi, günümüz siyasal tartışmalarında da merkezi bir rol oynamaya devam etmektedir. Türk modernleşmesinin "bireyi" temel almamasından ibaret değildir;

²³⁵ Çaha, Ömer, *Sivil Kadın*, s. 133.

²³⁶ Çaha, Ömer, *Sivil Kadın*, s.133.

²³⁷ Berktaş, Fatmagül, *Tarihin Cinsiyeti*, Metris Yayınları, İstanbul, 2010, s.105.

sorulması gereken soru, “bireyi” temel alsaydı, durumun kadınlar açısından farklı olup olmayacağıdır.²³⁸ Pateman’ın dediği gibi, ulus –devlette kadınlar formel olarak sivil yurttaşlar olarak kabul edilseler bile, somut dışıl varlıklar olarak, hiçbir zaman erkeklerle aynı anlamda “birey “ olmaları mümkün değildir: “Somut kimliği ciddiye almak, eril üniter bireyin bir yana bırakılmasını ve biri eril diğeri dışıl iki kişiye yer açılmasını gerektirir.”²³⁹

Cumhuriyetin resmi ideolojisi kadınların kamusal alana çıkmalarından, meslek sahibi olarak ev dışında çalışmalarından yanaydı. Fakat gelenekselci kalıp ile modernleşmeci kalıp arasında, toplumsal cinsiyet rolleri açısından temel bir farklılık olmadığı görülür.²⁴⁰ Kemalist erkeklerin hayalindeki “yeni kadın”, ailevi, içtimai, milli vazifelerini benimseyen ve başkaları için yaşayan bir varlıktı. Kadının en belirgin meziyeti, fedakârlığı ve feragatiydi.

*Bize göre, kadın ne kadar mevcutlar için fedakâr olur, ne dereceye kadar bir erkeğin hayatına muvaffakiyetini temin eyleyecek ihtiras ve kuvveti verebilir ve çocuğu için bir muhabbet ocağı haline gelebilirse o kadar mesut, cemiyetin kuvvet ve ahengi de o nisbette ziyade olur.*²⁴¹

Batıcı modelin, kadına, aile ve özel alandaki “doğal” görev ve sorumluluklarının yanı sıra, bir de toplumsal alanda fedakârlık ve sorumluluk yüklediğini görüyoruz. Bu, kadınları çifte yüklerle karşı karşıya bırakırken, erkekler açısından da yeni bir kimlik bocalamasına yol açmakta, erkek kendisini “yeni kadın” karşısında küçülüp silinmiş hissetmektedir. Kadının kamusal alana “ fırlatılması” erkeğin “tek ekmek getireni” olma konumundan çıkarmış ve bu nedenle de iktidarının temelinde bir gedik açılması tehlikesiyle yüz yüze bırakmıştır.²⁴²

Bu bölümde Cumhuriyet Dönemi Kadın Hareketi, Cumhuriyet Dönemi Feminizmi ve Cumhuriyet Dönemi Kadın Sivil Toplum Örgütlerine dikkat etmeye çalışacağız.

²³⁸ Berktaş, Fatmagül, *Tarihin Cinsiyeti*, s.107.

²³⁹ Berktaş, Fatmagül, *Tarihin Cinsiyeti*, s.107-108.

²⁴⁰ Berktaş, Fatmagül, *Tarihin Cinsiyeti*, s.107-108.

²⁴¹ Köksal, Duygu, 1930’lar 40’ larda Kadın, Cinsiyet ve Ulus, *Toplumsal Tarih*, Sayı: 51, 1998, s.39.

²⁴² Berktaş, Fatmagül, *Tarihin Cinsiyeti*, s.108-109.

4.1.Cumhuriyetin Medeniyet Değişimi ve Kadına Biçilen Rol

1923 yılında Cumhuriyet'in kurulmasıyla birlikte yeni bir toplum ve kültür yaratma gereği ortaya çıktı. Bu yeni toplum ve kültür, devletin formüle ettiği amaçlara uyum gösterebilecek nitelikte olmalıydı. Cumhuriyet'in başlangıcında devlet elit'i (asker, sivil bürokrat ve aydın) ulus, kimlik, ulusal bütünlük ve yeni rejime sadakat gibi kavramları ön plana çıkararak, bu kavramlara önemli anlamlar yükledi.

Yeni toplum ve ulus projesinin öncü aktörleri olarak asker, sivil bürokrat, aydın ve kadınlara önemli görevler düşmekteydi. Cumhuriyet'le birlikte üç proje gündeme gelmeye başladı büyük ölçüde de çözümlendi. Ulusal bir kimlik oluşturmak, çağdaş toplumlar ailesinde yer almaya müsait siyasal bir yapı belirlemek ve modernleşmeyi hızlandırarak gerekli adımları atmak. Ulusal Kimlik 'Anadolu Türk', siyasal yapı 'laik Cumhuriyet' olarak kabul edilirken, modernleşme yolunda da Tevhidi Tedrisat eksenli bir eğitim anlayışı hayata geçirildi.²⁴³ Cumhuriyeti kuran kadro Osmanlı'dan ana hatlarıyla iki gelenek devraldılar. Bunlardan birincisi tarihsel kökenleri çok eskilere dayanan "devletçi" siyasal kültür, diğeri ise son yüzyıldaki modernleşme çabalarıyla dikkate değer bir renklilik kazanan sivil toplum. Ne var ki Cumhuriyetin kurucu eliti, topluma veya sivil topluma değil, devletin kendisine önem verdi; devleti topluma göre ön plana çıkardı ve hatta toplumun üzerine taşıdı. Osmanlı'dan alınan devletçi kültür daha da pekiştirildi.²⁴⁴

Bertil Walstedt, Cumhuriyet Dönemindeki devlet üstünlüğü idealleriyle Osmanlı'daki devlet geleneği arasında büyük bir paralellik olduğunu savunur. Bu paralellik toplumun, devletin varlığı ve devamı için aynı zamanda devletin buyurduğu istikamete yönelmek için var olduğu düşüncesinde yatmaktadır.²⁴⁵

Milli bilincin oluşmaya başladığı çeşitli toplumlarda, yeni toplumun birleşmesini, uyanmasını, kurtulmasını ya da yaratılmasını sağlayacak milli kimlikler ile toplumun uygar dünyaya dâhil olmasını sağlayacak milli bir ilerleme ve gelişme çizgisi arayışı vardır ve bu toplumlardaki ortak bir strateji; kadınların milli geçmişin inşasına, hatta "uydurulmasına" dâhil edilmesidir.

²⁴³ Çaha, Ömer, *Sivil Kadın*, s.133-134.

²⁴⁴ Çaha, Ömer, *Sivil Kadın*, s.134.

²⁴⁵ Çaha, Ömer, *Sivil Kadın*, s.135.

Ziya Gökalp'te de gördüğümüz ideal “milli kadın” imgesi, milletin uzak bir geçmişte sahip olduğu erdemleri kendinde toplasa da “çağdaş kadın” bu ideale pek uymaz. Var olan “edilgen ve geri kalmış” kadınları kurtarmak erkeklere düşer! Bir yandan da “ideal kadını” birleştirici bir simge olarak kullanıp içine düştükleri ikilemden kurtulmaya çalışırlar.²⁴⁶

Türk Modernleşmesinde, kadınlara bir yandan Batılılaşma ve Modernleşmenin taşıyıcılığı rolü verilmiş, diğer yandan da bu rolün sınırları erkekler tarafından sıkıca çizilmiştir. Tanzimat sonrasında kadın haklarını savunan erkek yazarlar, Osmanlı aile sistemini ve dinsel sınırlamaları eleştirirken, aslında bu ataerkil sistemin yetişkin erkekler olarak kendi üzerlerindeki baskıya karşı çıkıyorlardı. Modernleşmeci erkeklerin, geleneksel mutlak otoriteye başkaldırırken ‘kız kardeşleri’ ile ittifak yapma arayışında olduklarını söylemek mümkündür. Fakat bu sorunlu bir ittifaktır. Babaların ve yaşlı kuşağın mutlak iktidarının yıkılmasında, oğullar kadar kızların da çıkarı vardır ama modernite de ayrıcalıklı ‘ego’, erkek kardeş ‘in egosudur ve yeni toplum oğulların yönetimindedir.²⁴⁷

Oğulların kurduğu yönetim ‘erkek kardeşler rejimi’ ya da bir ‘erkek kardeşler Cumhuriyeti’dir. Bu cumhuriyete kız kardeşlerin katılmasına izin verilse bile bu ancak erkek kardeşin koyduğu sınırlar dâhilinde olabilir.²⁴⁸ Ulusal kimlik arayışındaki Türkçüler için yeni hayatı ‘milli aile’ ve ‘milli terbiye’ temellendirecektir. Ziya Gökalp’in ‘yurdum mes’ud olsun, yuvam bahtiyar ‘, sözleri aile-millet ideallerinin özdeşliğini vurgulamaktadır. Alışlagelmiş geleneksel ilişkiler üzerine kurulu doğal sayılan aile, yeni ideallerin hedefi olmakta ve değişim dünyasına girmektedir. Zafer Toprak’ın işaret ettiği gibi, o döneme kadar ‘özel’ alan kapsamına giren ailenin ‘kamusallaştığını’ ulusal normlar ışığında tanımladığını görebilmekteyiz.²⁴⁹

Aileyle birlikte kadın da gün ışığına çıkarılmış, ulusal davada toplumsallaşması, savunulmuştur. Kadının milli aile ya da ulus gibi bir asıl amaç için özgürleştirilmesi kadının erdemi ile düşmeyecektir. Kadın ne alafranga tüketen süs bebeği gibi ne de sürekli fitne unsuru olarak tanımlanacak, cinsiyet yüklü kimliğinden sıyrılarak ‘milleti’ için ‘halkının’ yanında erkeğinin ‘yoldaşı’ olarak yer alacaktır. Kadın cinsiyet yüklü

²⁴⁶ Berktaş, Fatmagül, *Tarihin Cinsiyeti*, s.105-106.

²⁴⁷ Berktaş, Fatmagül, *Tarihin Cinsiyeti*, s. 106-107.

²⁴⁸ Berktaş, Fatmagül, *Tarihin Cinsiyeti*, s. 106-107.

²⁴⁹ Göle, Nilüfer, *Modern Mahrem*, s.80.

kimlikten arındırılmış, ‘faydalı insan’ mertebesine eriştirilmiştir. Kadınların toplumsallaşması, görünürlük kazanması artık ‘süfli zevkleri ‘değil, eğitilmiş, vatani için çalışan kadın imgesini çağrıştıracaktır. Bu yeni kadın imgesinin hem yazdıklarıyla hem kendi yaşamıyla en güçlü biçimde ortaya çıkaran Halide Edip Adivar’dır.²⁵⁰

Halide Edip Adivar, Kemalist kadın tipini hazırlamaktadır. Ulusu için yararlı olmaya çalışan, siyasi alana erkeklerin yanında yerini alan, buna karşın ‘müşfik’liğinden bir şey kaybetmeyen, ağırbaşlı, arkadaş, vatanın anası, halkçı kadın tipi Cumhuriyet kadınlarının habercisidirler.²⁵¹

Kurucu elit toplumu modernleştirmek için otoriter politikalar geliştirmiş, otoriter politik aygıtlar yoluyla toplumu geleneksel değerlerinden arındırmak yerine modern değerler ikame etmeye çalışmıştır. Tasfiye etmek istediği geleneksel değerlerin başında İslam gelmekteydi. Toplumsal düzeyde yaygın bir referans olan İslam, Cumhuriyet döneminin belirgin ideolojisi olan milliyetçilikle ikame edilmeye çalışıldı. Dinin toplumsal dayanışma ve bütünleşmede işlevsel bir araç olduğunu düşündüğü için kurucu elit, dini tümüyle tasfiye etmemiş, bunun yerine devletin, dini sıkı biçimde kontrolüne alacağı ‘etatokratik’* bir sistem inşa etmiştir. İslam’ın beslenme kaynakları olan tarikatlar, tekkeler ve zaviyeler bu çerçevede kapatılmıştır.²⁵²

Cumhuriyetin ilk yıllarında dinsel değerleri ikame etmek için yeni değerler ortaya koymak gerekiyordu. Üst yapısal düzeydeki düşüncelerin kalıcılığı ancak topluma doğru kanallar açmakla mümkündür. Bunu da kadın konusuyla ilgili yapılan reformlarla sağlamak mümkün. Kadın konusuyla ilgili reformlar gerçekte Türk toplumunun Osmanlı- İslam geleneğiyle bağlarını koparmak için politik bir araç olarak kullanılmıştır. Bu bakımdan kadınlar Türk toplumunu ‘çağdaş medeniyetler düzeyine çıkarma’ projesinin taşıyıcıları olarak formüle edilmiştir.²⁵³

Yeni kurulmuş devletler, kadın hakları alanındaki reformları, modern uluslararası sistemde yer edinme çabasının bir ayağı olarak görmektedirler. Kadın

²⁵⁰ Göle, Nilüfer, *Modern Mahrem*, s.80-81.

²⁵¹ Göle, Nilüfer, *Modern Mahrem*, s.81.

* Etatokrasi, devleti kilisenin altına alan teokrasinin tersi bir sistemdir. Burada devlet dini ya da kiliseyi kendi altına alır.

²⁵² Çaha, Ömer, *Sivil Kadın*, s.135-136.

²⁵³ Çaha, Ömer, *Sivil Kadın*, s.136.

konusundaki tutumlar ve reformlar bu tür toplumlar için eski düzenin yıkılmasının, eskiyle bağlarının koparılmasının önemli araçlarından biri sayılmaktadır.

Türkiye’de bu konuda atılan adımlar başarılı olmuştur. Kadın konusu, hem İslam geleneğinden kopuşun, hem de Batılılaşma idealinin aracısı olarak heyecanla ele alınan konu olmuştur. Kemalistlerin bu konudaki en belirgin adımları kadınların kamusal hayatla bütünleşmelerinin sağlayıcı sosyolojik ortamı yaratmak olmuştur.²⁵⁴

Kadınlara kamusal alanda görünürlük kazanmasının arkasındaki amacı Nilüfer Göle, şöyle işaret etmektedir:

*Kemalizm medeniyet değişimi tasarımıyla kadınlara ‘toplumsal görünürlük’ kazandırmaktadır. Kadınların kamusal alana çıkışları, görünürlük kazanmaları medeniyet dönüşümünü sergilemektedir. Kadınların mahrem çemberini kırması, cinsiyetler arası tecrit duvarlarının yıkılması, kısaca İslam’ın düzenlediği yaşam alanının batılı değerlerin etki altına girdiğini göstermektedir. Bu etki, kendiliğinden oluşan bir akım olmaktan çok, Kemalist ideoloji ve reformların tercüme ettiği devlet iradesinden kaynaklanmaktadır.*²⁵⁵

Cumhuriyet Dönemiyle birlikte Tanzimat’tan itibaren süren Osmanlı’daki Doğu-Batı meselesi, yeni bir millet, yeni bir medeniyet, yeni bir gelecek esası üzerinden aşılmaya çalışılmaktadır. Bu dönemde yayımlanan Temp Gazetesi’nin, İstanbul muhabiri olan Paul Gentizon ‘Türk Cumhuriyeti kendisini Asya geleneklerine bağlayan göbek bağını kesti, Batı uygarlığının zihniyeti ve ideali gibi tüm ilkelerini benimsedi, Doğu’ya kesin olarak elveda dedi’ diye yazarak bu kopuşun altını çizmektedir.²⁵⁶

Kemalist medeniyet projesi devletin yapısını değiştirmekten öte yaşam şekline, davranış biçimlerine, gündelik alışkanlıklara nüfus etmek istemektedir. Cumhuriyet’in resmi ideolojisi medeniyet’e katılma ütopyasını yaşam ve giyim tarzından ayırmamaktadır. ‘Uygarım diyen Türkiye Cumhuriyeti haklı, aile hayatı, yaşayış tarzı ile baştan aşağıya dış görünüşü ile de uygar olduğunu göstermek zorundadır’ diyen Mustafa Kemal’in Batılılaşma sürecinde giyim kuşama verdiği önem şapka kanununun çıkarılmasına kadar gitmiştir.

²⁵⁴ Çaha, Ömer, *Sivil Kadın*, s.137

²⁵⁵ Çaha, Ömer, *Sivil Kadın*, s.137

²⁵⁶ Göle, Nilüfer, *Modern Mahrem*, s.83.

Şapka; Batılılaşmanın simgesi olarak 1925 tarihinde kanunlaşır. Mustafa Kemal ‘şapka inkılâbıyla’ Türklerin Osmanlıyla kurduğu bağı kesiyordu. Şapka ile Osmanlı kimliğinden sıyrılacak olan Türkler, kadınların peçe ve çarşafı atmalarıyla da dini otoritenin, şeriatın sınırladığı mahrem yaşam dairesini kırmaktaydılar.²⁵⁷

Mustafa Kemal kadınla erkeğin bir arada olmasını bizzat teşvik etmekteydi. Cumhuriyetin ilanının yıldönümlerinden birinde verilen ve yabancı temsilcilerle birlikte devlet yüksek yöneticilerinin de çağrılı olduğu bir baloda, kadınların bir türlü dansa kalkmadığını görünce, kibarca dans edilmesini emretmiştir: ‘Arkadaşlar, dünyada subay üniforması giymiş bir Türk erkeğinin dans önerisini geri çevirebilecek bir kadının bulunabileceğini düşünmüyorum. Şimdi emrediyorum: Hemen salona dağılın! İleri! Marş! Dans edin!’²⁵⁸

Kemalizm’in kadın konusuna yaklaşımı medeniyet ve milliyetçilik ikilemine ışık tutacak niteliktedir. Çünkü kadın, hem medeniyet projesinde, hem milliyetçilik ideolojisinde Kemalist hareketin harcı olmuştur. Bir anlamda Kemalist reformların bayrağını kadınlar taşımaktadır. Şirin Tekeli, Kemalist kadın haklarının batı dünyasının yönelttiği diktatörlük suçlamaları karşısında sembolik bir demokratikleşme gösterisi olduğunu ileri sürer. Kadınlara tanınan siyasal haklar sadece kadınlar açısından anlam taşıyan bir adım olmanın ötesinde, Tekeli’nin deyişiyle, ‘siyasal rejimin niteliğini ortaya koymada simgesel bir rol oynamaktadır.’²⁵⁹ Böylelikle kadın konusu Kemalizm’in yan ve göstermelik bir uğraşı olmaktan öte; onun özüne ilişkin olanı anlamamızı sağlar. Kemalist hareket, demokrasiden ödün verme pahasına laikliği sahiplenmiştir. Laiklik ilkesinin en belirgin göstergesi ise Müslüman bir toplumda kadın haklarına verilen önemdir.

Kadınlar annelik rollerin devamı olan ‘muallime hanım’, ‘hemşirelik’ gibi mesleklerle toplumsal yaşama katılacak , ‘medeni’ yaşama ayak uyduracak, ancak öte yandan bütün bunları kendi adına, ‘kendi küçük dünyası’ için değil halkına, milletine faydalı olmak için yapacaktır. Kadınların konumu, medeniyeti ve halka olan yakınlık ve

²⁵⁷ Göle, Nilüfer, *Modern Mahrem*, s.86-87.

²⁵⁸ Göle, Nilüfer, *Modern Mahrem*, s.87-88.

²⁵⁹ Göle, Nilüfer, *Modern Mahrem*, s.90.

mesafeleri, Kemalist reformların başarısını belirleyecektir. Kemalizm, medeniyet tasarımı ve milliyetçi ideoloji arasındaki sentezi yeni kadın imgesinde aranmaktadır.²⁶⁰

Kemalist reformlar kadını dinin etkisinden kurtarmayı hedefleyerek, toplumsal görünürlük kadar fiziksel görünürlüğü de teşvik etmekteydi. Falih Rıfkı'nın hatıralarında aktardığı şekliyle , 'Kadını kurtaracaktı. Kurtarmak için önce açmalı idi. Haremi yıkmalı idi. İlk yapılan işlerden biri, İstanbul tramvayları ile vapurlardaki perdelerin kaldırılması olmuştur.' Halide Edip ise 'hem efendim, bizim peçelerimize, perdelerimize ne karıştıyorsunuz?' diyerek ' Ankara aleyhindeki cepheye' katılmıştır.

Medeniyetçilik, yerleşik 'milli' ya da 'dini' örf ve adetlere rağmen değişimin metaforu olmaktadır. Milli mücadele yılları geride kaldıkça, halk ile bütünleşme söylemi de yerini halkı medenileştirme yolunda eğitim iradesine bırakacaktır²⁶¹

Bir sosyal toplum, bir millet, erkek ve kadın denilen iki cins insandan meydana gelmiştir. Kabil midir ki, bir kitlenin bir parçasını ilerletelim, diğerini ihmal edelim de, kitlenin bütünü ilerleyebilsin? Mümkün müdür ki, bir topluluğun yarısı topraklara zincirlerle bağlı kaldıkça, diğer kısmı göklere yükselebilsin? Şüphe yok ki ilerleme adımlarını, iki cins tarafında, birlikte, arkadaşça atmak ve ilerleme ve yenilikte birlikte merhaleler aşmak lazımdır.

Alıntılardaki ifadelerin kadınlara verilen eşitlik hakkının, memleketin kalkınması için ne kadar gerekli ve önemli olduğunu vurgulamaktadır. Kadınların bu anlamda potansiyel bir değer oluşturduğu kabul edilmektedir. Bu nedenle kadın konusunda yapılan reformlar, medeniyet dönüşümünün sembolik bir anahtarını oluşturmanın yanında, ülke kalkınmasına da hizmet edici bir politikaya zemin hazırlamaktadır.²⁶²

4.2. Kadın Konusunda Yapılan Reformlar

Türkiye'de Cumhuriyetin kurulması ile birlikte sadece yönetim alanında düzenlemelere gidilmemiş, aynı zamanda yüzyıllar süren bir imparatorluğun geleneksel toplum yapısı da, çağdaş uygar toplumlar seviyesine çıkarılmaya çalışılmıştır. Atatürk, özellikle Türkiye'nin çağdaş ve uygar toplumlar seviyesine gelmesini engelleyen

²⁶⁰ Göle, Nilüfer, *Modern Mahrem*, s.97-98.

²⁶¹ Göle, Nilüfer, *Modern Mahrem*, s.98-99.

²⁶² Çaha, Ömer, *Sivil Kadın*, s.138-139.

geleneksel dine dayalı yasaları kaldırarak, yerine ekonomik ve toplumsal gelişmeyi sağlayabilecek yasaların konmasını sağlamıştır. Bu yasaların toplum tarafından benimsenmesine ve uygulanmasına da yardımcı olmuştur.²⁶³

Cumhuriyet'in kurulmasıyla birlikte Türk kadınları iki alanda yeni haklar elde etmiş oldular. Medeni Kanun'la birlikte gelen yeni sosyal ve hukuksal haklar ile seçme ve seçilme hakkıyla gelen siyasal haklar. 3 Mart 1924 yılında Hilafet'in kaldırılmasıyla birlikte 17 Şubat 1926 yılında sekülerizme en uygun düştüğü varsayılan Medeni Kanun İsviçre' den tercüme edilerek alındı. Medeni Kanun, Atatürk ve arkadaşları tarafından 'Türkiye'nin muasır medeniyetler grubuna girmeye hazır olduğunu gösteren bir simge' olarak kabul edilmekteydi.²⁶⁴

Kadınlar için yapılan yasal gelişmelerin kökeni, 24 Haziran 1920 tarihli önerge ve buna bağlı olarak çıkan 20 Ocak 1921 tarihli Teşkilat-i Esasiye' de yer alan 'egemenliğin kayıtsız şartsız milletin' malı olması ilkesine dayanmaktadır. Cinsiyet ayrımı gözetmeyen egemenlik kavramı ilk kez Mustafa Kemal Paşa'nın bu önergesinde açıklığa kavuşan 'millet'te kendisini bulacaktır.²⁶⁵

1 Kasım 1922'de Saltanat'ın kaldırılması, 3 Mart 1924'de de Hilafet müessesinin son bulması, iktidar ve güç simgesi olan 'erkek' anlayışına da bir bakıma son vermektedir. 24 Haziran 1920'de başlayan ve 29 Ekim 1923'de son bulan ilk hukuk düzeni çalışmaları ve yeni devlet düzeni kurma gayretleri, daha sonra gelecek inkılâpların temelini oluşturması bakımından önemlidir.²⁶⁶

3 Mart 1924 tarihinde kabul edilen Tevhidi-i Tedrisat Kanunu ile Şeriye Vekâleti kaldırılmış, bütün okullar Milli Eğitim Bakanlığına bağlanmış, o zamana kadar imtiyazlarla çalışan yabancı ve azınlık okulları devletin denetimi altına alınmış, eğitim sisteminin laikleşmesiyle, kadınlara erkeklerle beraber eşit eğitim olanakları sağlanmıştır.

1925 yılında çıkarılan Kıyafet Kanunu ile kadının dini ideoloji nedeniyle uymak zorunda olduğu 'örtünme' yani peçe ve çarşaf giyme zorunluluğu ortadan kalkmıştır.²⁶⁷

²⁶³ Dinçtürk, Cahit, *Kadın Haklarının Gelişimi*, Bolu Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, Yayın no 1, 1990, s.9.

²⁶⁴ Çaha, Ömer, *Sivil Kadın*, s.139.

²⁶⁵ Doğramacı, Emel, a.g.e., s.83.

²⁶⁶ Doğramacı, Emel, a.g.e., s.83.

²⁶⁷ Dinçtürk, Cahit, a.g.e., s.19

17 Şubat 1926 tarihi ise Türkiye’de kadın hayatında yeni bir inkılâbın başlangıç tarihidir. Büyük Millet Meclisinde kabul edilen Medeni Kanun’la artık Türk kadını, aile içinde erkekle aynı hakları alacaktır.²⁶⁸

17 Şubat 1926’da Büyük Millet Meclisinde Medeni Kanun görüşülmesi sırasında Adalet Bakanı Esat Bozkurt şu konuşmayı yapmıştır:

Arkadaşlar, bir haftadan beri incelemenize arzulanan Türk Medeni Kanunun bugün yüksek heyetinizin tasvip ve tasdikine ulaşmasını talep ve rica için huzurunuzda çıkıyorum. Adalet Bakanlığınız bu kanun tedvinini, bir an evvel yayınlanmasını gerektiren milli ve içtimai sebepleri, medeni kanunun başlangıcında yer alan gerekçe tasarısında arz etmiştir. Umarım ki bu sebepler yüksek heyetinizde de kanaat verici görülmüştür. Cumhurbaşkanı Hazretleri’nin Meclisin açılışı merasimin de irad buyurdukları nutukta bahis ettikleri kanunlarımızın hepsi hazırdır. İnkılabın mana ve kavramını tespit edecek olan bu eserlerin Büyük Meclisin başarı silsilesi yanına bir zafer silsilesini daha ilave edecek kadar önemli olduğu fikrindeyim.²⁶⁹

Medeni Kanun’un kabulü ile Türk kadınına sağlayan haklara baktığımızda;

- a) Eski hukukta çok karılık vardı. Medeni Kanun, tek kadınla evlenme prensibini koyarak, kadının aile içindeki kişiliğine saygı ve emniyeti sağlamıştır.
- b) Eski hukuka göre, yalnız erkek boşanma hakkına sahipti. Medeni Kanun boşanmada serbesti usulünü kaldırmıştır. Boşanma, dava yoluyla, mahkeme kararı ile eşit olarak karı-kocaya tanınmıştır.
- c) Eski hukukta velilik sıfatı yalnız babaya aitti. Medeni Kanun, velilikte ana-baba arasında eşitlik sağlamıştır.
- d) Eski hukuka göre, mirasta kadın erkeğe oranla yarı, dörtte bir, yedide veya sekizde bir miras payı alırdı. Kız evladın miras payı, erkek kardeşinin yarısı olurdu. Medeni Kanun eşitlik sağlamıştır.
- e) Evlenmede yaş sınırı yoktu. Çocuk yaşta evlenmek mümkündü. Medeni Kanun, her iki taraf için evlenme yaşını tespit etmiştir.

²⁶⁸ Dinçtürk, Cahit, a.g.e., s.19

²⁶⁹ Taşkiran, Tezer, a.g.e., s.115.

f) Eski hukuka göre, evlenme, nikâhı imamın kıymasıyla yapılırdı. Kadın örtündüğü için, evlenme rızası vekili sıfatıyla bir erkek tarafından açıklanırdı. Medeni Kanun, evlenmede temsil yolunu kapatmış ve eşlerin karşılıklı rızası prensibini koymuştur.

g) Eski hukukta, mahkeme önünde iki kadın, bir erkeğe eşit sayılarak, tanıklık edebilirdi. Medeni Kanun tanıklık arasında cins farkını kaldırmıştır. Bu suretle tanıklıkta bir eşitlik sağlanmıştır.

Eski hukukla Medeni Kanun arasında büyük fark vardır. Cinslerin ayrılığı gayet tabii olmakla beraber, hukukta birbirine eşit iki kişinin bağıllık, yardım ve elbirliği prensibi Medeni Kanun'daki aile anlayışının esasıdır.²⁷⁰

İsviçre Medeni Kanununun Türk kadınına verdiği hakları şu şekilde özetlemek mümkündür! Çok evliliğin yasaklanması, kadına boşanma hakkının verilmesi, kadının mirasta erkekle eşit kılınması, evlilik yaşının sınırlandırılması(erkek için 18, kız için 14), kadının mahkemede erkekle eşit muamele hakkına sahip olması ve nihayet evliliğin bir memurum nezaretinde resmi boyut kazanması. Aile kararnamesiyle İsviçre Medeni Kanunu'nun ilerisinde haklar verilmişti. Örneğin Aile kararnamesi, evlilikte kızın yaşını 17 ile sınırlarken, Medeni Kanun 14'e indirmiştir.

Medeni Kanun, Türk Kadınlarına gerçekte iki alanda yeni hak getirmiştir. Bunlardan birincisi çok evliliğin yasaklanması, ikincisi ise kadınların mahkemede erkekle eşit olmasıdır.²⁷¹

Çaha'ya göre; Türk kadınlarının sosyolojik koşullara dayalı olarak elde ettikleri bazı hakların Medeni Kanun'la birlikte ellerinden alındığını söylemek mümkündür.

Örneğin 1924 İzmir İktisat Kongresi'ne katılan kadın ameleler aracılığıyla kadınlar, kocalarından veya babalarından izin almaksızın gidip istedikleri yerde çalışabileceklerine dair haklar elde etmişlerdir. Oysa Medeni Kanun'un 155. Maddesi bu tür bir çalışmayı kocanın iznine bağlayarak kadını bu konuda sınırlandırmıştır. Bilindiği gibi Medeni Kanun'un alındığı İsviçre, dünyada kadınlara siyasal hakları en son veren ülkelerden biridir. Kadınlara seçme ve seçilme hakkı İsviçre'de ancak 1971

²⁷⁰ Taşkiran, Tezer, a.g.e., s.120-121.

²⁷¹ Çaha, Ömer, *Sivil Kadın*, s.140.

yılında dünyadaki üçüncü Dünya Ülkeleri dâhil tüm ülkelerden sonra verilmiştir.²⁷² İsviçre Medeni Kanunu gerçekte kadınlara erkekle tümüyle eşit haklar getirmemiştir. Bu kanun, erkeği kamusal yaşamın aktörü, kadını da ev kadını olarak formüle etmiştir.

1934 yılında, Başbakan ve Malatya Milletvekili İsmet İnönü ve 191 arkadaşı, anayasanın 10 ve 11. Maddeleri ile Milletvekili Seçimi Kanunu'nun bazı maddelerinin değiştirilmesi ve bu kanuna bir madde eklenmesi hakkında Büyük Millet Meclisi'ne bir kanun teklifinde bulunmuştu. Meclis'in üye sayısı 317 idi. Bu sebeple, milletvekillerinin büyük çoğunluğu, kanun teklifini yapanlar arasında bulunuyordu. Kanun teklifinin gerekçesi şöyleydi:

‘Türk Tarihinin her sahasında ve her safhasında erkeği ile yan yana her fedakârlığı yapan, ulus ve yurt işlerinde büyük feragatle her mahrumiyete, her cefaya ve her acıya katlanan, ulusun, yurdun felaket ve saadetlerine aynı hisle katılan büyük kalpli ve yüksek erdemli Türk kadını, müşterek eseri olan Cumhuriyet'te elbette ve elbette kendi evinin, kendi beldesinin işlerin de olduğu gibi, yasama işlerinde de temiz ve ciddi mevkiini alacaktır.

Türk kadınına milletvekili seçmek ve seçilmek yolunda erkeği yanında mevkiini vermeyi ve bu suretle yurdun bütün işlerinde onun temiz, duygulu çalışmalarından istifade etmesini temin etmek için, kanun teklif edilmiştir.²⁷³

Bu kanun teklifine şöyle deniyordu:

Madde 1- Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun 10. Maddesi aşağıdaki gibi değiştirilmiştir: 22 yaşını bitiren kadın, erkek her Türk, milletvekili seçmek hakkına haizdir.

Madde 2 – Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun 11. maddesi aşağıdaki gibi değiştirilmiştir: 30 yaşını bitiren kadın, erkek her Türk milletvekilli seçilebilir.²⁷⁴

5/12/1934 günü, Türk kadınlığı ve Türkiye Tarihinde önemli bir devrenin başlangıcıdır. Artık, Türk kadını kendisini idare edenleri seçebilecek ve seçilebilecekti.²⁷⁵

²⁷² Çaha, Ömer, *Sivil Kadın*, s. 140-141.

²⁷³ Dinçtürk, Cahit, a.g.e., s.26.

²⁷⁴ Dinçtürk, Cahit, a.g.e. s.26.

²⁷⁵ Taşkiran, Tezer, a.g.e., s.135.

Mustafa Kemal, 28 Ağustos 1925 tarihli İnebolu konuşmasında kadınların mahrem yaşamdan kamusal yaşama çıkmalarının gerekliliğine değiniyor, yüzlerini gizleyerek, kaçarak yaşamlarının sorumluluğunu erkek bencilliğine yükleyip erkek bencilliğini eleştiriyordu. O, kadınların yüzlerini dünyaya göstermelerinin ve dünyayı kendi gözleri ile görmelerinin engellenmesine karşı çıkmaktaydı.²⁷⁶

Mustafa Kemal 1920'lerde yeni kurulacak Türkiye Cumhuriyeti'nde toplumu cinsiyetleri göz önünde bulundurulmadan, eşit, bireylerin, kadın ya da erkek kişilikli yurttaşların oluşmasını istemişti. Yeni bir toplumu yapılandırarak olan yeni insanın oluşumunda kuşkusuz, kız çocuklar ve kadınlar önemli bir öge olacaklardı. Kadınların katkı ve katılımları olmadan toplumsal dönüşümün ve demokrasinin söz konusu olamayacağını bilincindeydi.²⁷⁷ Cumhuriyet döneminde Medeni Kanun'un yanında kadına verilen diğer bir hak ise seçme ve seçilme hakkıdır. Kadınlara bu hak 1930 yılında yerel düzeyde, 5 Aralık 1935 tarihinde ise genel düzeyde verilmiştir. 1935 yılında yapılan seçilme yüzde 4 ve 5 düzeyinde bir oran teşkil eden 18 kadın milletvekili meclise girmiştir. Siyasal açıdan yenilik getiren bu hak, dönemin yöneticisi kadrosunu ok heyecanlandırmış, onların Türk devrimini kadın devrimiyle özdeş görmelerine yol açmıştır.²⁷⁸

Çaha'ya göre Türkiye'de kadın konusunda yapılanlar, devletin ortaya koyduğu projelerin gerçekleşmesi amacını güdüyor. Kadın hakları yönünde yapılan düzenlemeler kadınlardan çok, devlete ve onun amaçlarına hizmet etmiştir. Başka bir ifade ile kadın konusunda yapılan reformlar, genç Türkiye Cumhuriyeti'nin kendisini yeni bir kimlikle Batı'ya kabul ettirmesi yolunda bir araç olarak kullanılmıştır.²⁷⁹

Türkiye'de kadının kurumsal siyasete katılımın en belirgin göstergesi olan kadın Parlamenter oranında bir azalma söz konusudur. Bu da kadınların siyaset içindeki yerini tartışılır hale getirmiştir. Siyasal katılım türlerini genel olarak ikiye ayırabiliriz: bireysel siyasi katılım ve toplumsal siyasi katılım.

Bireysel siyasi katılım; genel olarak vatandaşlık görevleri arasında sayılan ve hiçbir ikili insan ilişkisini özellikle gerektirmeyen, yalnız olarak yapılabilen siyasal

²⁷⁶ Arat, Necla, *Aydınlanmanın Kadınları*, Cumhuriyet Kitapları Yayınları, İstanbul, 1998, s.23

²⁷⁷ Arat, Necla, *Aydınlanmanın Kadınları*, s.24.

²⁷⁸ Çaha, Ömer, *Sivil Kadın*, s.142.

²⁷⁹ Çaha, Ömer, *Sivil Kadın*, s.143.

katılım türüdür ki en belirgin özelliği oy verme davranışıdır. Toplumsal siyasi katılım ise bunun tersine açıkça insan ilişkisi grup davranışı ve sosyal faaliyet gerektirir şekilde yapılmaktadır.

1934 yılında kadına seçme ve seçilme hakkı verildiğinden beri, kadınlar, bireysel davranışa giren seçme hakkını kullanmada teşvik görmekte, desteklenmekte ve kanalize edilmekte iken, ikinci tür katılımı gerektiren seçilme hakkına ilişkin olarak bu yardımı bulamamaktadırlar.²⁸⁰

4.3. Kadınların Oy Hakkı Mücadelesi

Kadınlar ikinci Meşrutiyet'ten beri oy hakkı için sürdürdükleri faaliyetlerini Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren daha da hızlandırdılar. Kadınlar bu konuda Batı Avrupa'daki oy hakkı mücadelesiyle aynı paralel de bir mücadele vermişlerdir. Osmanlı döneminde siyasi bilinci hayli yüksek olan feminist kadınlar, Kurtuluş Savaşı'ndan hemen sonra bir araya gelerek Cumhuriyet Döneminin ilk siyasi partisini kurdular.²⁸¹

Cumhuriyet Halk Fırkası kurulmadan önce feminist kadınlar 16 Haziran 1923 tarihinde Kadınlar Halk Fıkrasını kurarak Cumhuriyet döneminin ilk siyasi partisini meydana getirdiler. Fırka temelde sosyal, ekonomik ve politik alanda kadın hakları için mücadele etmeyi hedef olarak seçti. Tüzüğü çok sert bulunan fırkaya resmi olarak izin verilmedi. Böyle olunca parti kurucuları daha ılımlı bir tüzükle partiyi ikame etmek üzere 7 Şubat 1924 tarihinde, Türk Kadınlar Birliği adında bir dernek kurdular.²⁸² Kadınlar Halk Fırkası'nın kurucularından ve Kadınlar Birliği'nin başkanı Nezihe Muhittin ve arkadaşları birliği kurar kurmaz kadına oy hakkı vermediği için yeni hükümeti top ateşine tuttular.

Nezihe Muhittin şöyle diyordu: 'Kahvehane köşelerinde miskinane esrar çeken birine verilen bu hak kendini müdrik, tahsili mükemmel bir kadından esirgene bilir mi?' Kadınlar Birliği, oy hakkı konusunu değişik yerlerde düzenlediği panel, miting ve kongrelerde mücadelesinin odak noktası haline getirdi.²⁸³ Kadınların siyasi haklarını

²⁸⁰ Ayata , Ayşe Güneş, *1980'ler Türkiye'sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar, Türkiye'de Kadının Siyasete Katılımı*, Hazırlayan: Şirin Tekeli, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011, s.261-262.

²⁸¹ Çaha, Ömer, *Sivil Kadın*, s.148.

²⁸² Çaha, Ömer, *Sivil Kadın*, s.148-149.

²⁸³ Çaha, Ömer, *Sivil Kadın*, s.148.

kazanmaları, seçim yasasının değiştirilmesinin tartışıldığı Büyük Millet Meclisinin 3 Nisan 1923 günü oturumunun da tanıklık ettiği gibi, büyük çaplı bir girişimdi.

Seçimler, 1909 yasasının getirdiği düzenlemelere göre yapılıyordu. Oylama biçimi toprak temeline dayanıyordu. Her il bir seçim bölgesi sayılıyor ve her vilayet, her 50.000 erkek nüfus için bir milletvekili seçiliyordu. Yasada yapılmak istenen değişikliğin hedefi, ulusal kurtuluş savaşı sırasında çok sayıda erkeğin ölmüş olması nedeniyle bu sayının 50.000'den 20.000'e indirilmesinden ibarettir.²⁸⁴

Bolu Milletvekili Tunalı Hilmi Bey gibi milletvekilleri, bu değişikten yararlanarak, özellikle kurtuluş savaşında oynadıkları büyük tol nedeniyle kadınların da hesaba katılmasını sağlamak istediler. Çoğunluğun tepkisi çok sert oldu. Milletvekilleri Tunalı Hilmi Bey'in konuşmasını yüksek sesler ve gürültülerle kestiler. Büyük Millet Meclisinin çoğunluğunun duyguları buna hiç hazır değildi.²⁸⁵

Mecliste kadınlarla ilgili yaşanan tartışmalara rağmen, basında kadınların siyasi hakları konusu ele alınmaya başlanmıştır. 18 Nisan günü Vakit Gazetesi'nde 'Kadınları İntihab' başlıklı bir anket başlatıldı. Ankete katılanların büyük bir çoğunluğu kadınlara seçme ve seçilme hakkının verilmesini istiyordu. Kısa bir süre sonra ankete 'Kadınların Mebus Namzedi Kim Olabilir?' sorusu eklendi. Basında yapılan bu tartışma, kadınların siyasi hak talepleri için hareket etmeye başlamalarını da beraberinde getirdi. Nezihe Muhittin, KHF'nin kurulduğunu açıkladığı basın toplantısında, Vakit'te yapılan anketin kadınların buluşmasında etkili olduğu belirtilmişti.²⁸⁶

30 Mayıs 1923 günü Nezihe Muhittin Hanım'ın başında olduğu 13 kadın, siyasal hakları için bir kadınlar kongresi toplamaya karar verdiler. Hareketin başını çeken grupta, Nezihe Muhittin, Latife Bekir, Naciye, Saniye, Nimet Rumeyde, Nesime İbrahim, Matlube, Naciye Naim, Faize, Atıf ve Zeliha Hanımlar yer alıyordu.²⁸⁷

Darülfünun konferans salonunda 15 Haziran'da gerçekleştirilen kadınlar şurasından Kadınlar Halk Fırkası'nın kuruluş kararı çıktı. KHF'nin nizamname ve programı yayımlandı. Nezihe Muhittin'e göre Kadınlar Halk Fırkası, kadınların siyasi

²⁸⁴ Caporal, Bernard, a.g.e, s.687.

²⁸⁵ Caporal, Bernard, a.g.e., s. 688.

²⁸⁶ Cemile , Burcu Kartal, *Türkiye'de Kadınların Siyasal Haklarını Kazanma Süreci ve 1930 Belediye Seçimleri*, İstanbul Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, s.91.

²⁸⁷ Cemile , Burcu Kartal, a.g.t., s.91.

ve içtimai haklarını kazanmak, Cumhuriyet rejimi altında Meclis kürsüsünden bu haklarını kazanmak ve kadınlığın statüsünü yükseltmeyi hedefliyordu.²⁸⁸

Kadınlar Halk Fırkası'nın nizamnamesi 27 maddeden oluşuyordu. 15 Haziran 1939 tarihinde Kadınlar Halk Fırkası namıyla, merkezi İstanbul'da şubeleri Anadolu'da olmak üzere bir parti kurulduğu belirtiliyor ve partinin amaçları ilk dokuz maddede açıklanıyordu. Bu maddeler kapsamlı bir kadın hakları programı içeriyordu.

Nizamnamenin;

Birinci maddesinde, Kadınlar Halk Fırkası'nın kadınları dokuz ilke etrafında yalnız fikren değil bilfiil toplayarak örgütleyeceği bildiriliyordu.

İkinci madde siyasi haklar maddesiydi. Siyasi haklar hak etme ve liyakatı gerektirdiği için, kadınlar memleketin siyasi, toplumsal ve iktisadi meselelerinde etkin olarak kendilerini kanıtladıktan sonra siyasi haklar için nizamname bir ilke eklenecekti.

Üçüncü madde de kadınların belediye seçimlerine katılımları için çalışılacağı belirtiliyordu.

Dördüncü madde Milli İktisat düşüncesinin kadın yönünden uyarlanması, bir 'iktisadi kadın' yaratma programıydı.

Beşinci maddede yetimler ve şehit çocukların durumunu iyileştirmek için yeni düzenlemelere gidileceği belirtiliyordu.

Altınca maddesi kadınların eğitime ayrılmıştı. KHF kız çocukların eğitiminin yeni toplumsal koşulların gereğine göre düzenlenmesi, yani modernleşmesi için çalışacaktı.

Yedinci maddede 'dul ve bi-kes kadınların' ve şehit ailelerinin desteklenmesi hedefleniyordu.

Sekizinci madde savaş durumunda kadınların askerlik yapabileceğini belirtiyordu.

Dokuzuncu madde aile ve izdivaç kanunlarının kadınlar yararına en mükemmel hale getirilmesi hedefleniyordu.

²⁸⁸ Zihnioğlu, Yaprak, *Kadınsız İnkılap*, Metris Yayınları, İstanbul, 2003, s.127.

Onuncu madde de ise bütün hedeflere ulaşmak için Türk kadınlarının aydınlatılması ve eğitimi hedefi açıklanıyordu.²⁸⁹

Kadınlar Halk Fırkası kurucularının hükümetten beklediği yanıt, başvurudan tam sekiz ay sonra geldi. KHF programı ‘Bazı Düşünceler nedeniyle hükümetçe onaylanmamış ve firkanın kuruluşuna izin verilmemiştir. İzin alamayan KHP kurucuları ‘uygun bulunmayan’ program maddelerini değiştirerek Kadın Birliğini kurdu.

Hükümet Kadınlar Halk Fırkası’nın kuruluşuna neden izin vermemiştir? Bu konuda doğru yorumu Nezihe Muhittin yapıyor. Hükümet, henüz siyasi haklarını kazanmamış olan kadınların bir parti kurmasına izin verilmeyeceğini öne sürmüştür. Bu görünürdeki nedenidir. Muhittin, 1931 de KHF tüzüğündeki ‘taşkın’ maddeleri nedeniyle kuruluşunun önlendiğini ima ediyor.

Tetkik ettik henüz siyasi haklarını almamış olan kadınların fırka teşkiline kanunen müsaade edilemeyeceği cevabını aldık. Aramızda bazı hanımlar nizamnamenin çok taşkın olduğunu ileri sürdüler. Çünkü bu nizamnamede ‘kadınlarımızın vazifesi askeriyelerini ifa edeceklerine’ dair bir madde bile mevcuttu.

Nizamnameyi mümkün olduğu kadar tadil ettik ve cemiyetin ismine de ‘Türk Kadın Birliği’ unvanını vererek tekrar vilayete takdim eyledik.

Bu sefer bir hafta sonra vilayet mevcudiyetimizi tasdik ve nizamnameyi kabul etti.²⁹⁰

Kadınlar Birliği, 1927 yılında yapılacak seçimler öncesinde tüzüğünü değiştirerek oy hakkı için mücadele konusunda daha sert maddeler içeren bir tavır takınmak amacıyla Mart 1927’de İstanbul’da bir kongre düzenler. Birlik başkanı çok sert bir konuşma yaparak kadınları bu konuda harekete geçirmeye çalışır. ‘Devrimleri doğuran, çabalar ve savaşımdır. Biz de seçimden seçime her yurttaş gibi hakkımızı alacağımız güne değin savaşımayı sürdüreceğiz. Yasalar er geç toplumsal yaşamın gereklerine uymak zorundadırlar. Kongre sonucunda toplanan kadınlar, ortak bir bildiri hazırlayarak Meclis’e gönderirler. Bildiride erkekler gibi oy hakkına sahip olmak ve

²⁸⁹ Zihnioğlu, Yaprak, a.g.e., s.132-133.

²⁹⁰ Zihnioğlu, Yaprak, a.g.e., s.147-148.

1927 seçiminde oy kullanmak istediklerini beyan ederken ancak hükümet tarafından reddedilir.²⁹¹

Bunun üzerine dernek üyeleri şu açıklamayı yaparlar:

*Biz seçim haklarımızı elde etmeye dayalı olan idealimizden vazgeçmiş değiliz. Zira bundan vazgeçersek derneğimizin hiçbir var oluş nedeni kalmaz. Davamızın zaferi için ölünceye kadar çalışacağız. Bizim yaşamımız buna yetmezse hiç olmazsa bizden sonra gelenler için ortalığı temizlemiş oluruz.*²⁹²

Tekeli, 1988'den beri 'Cumhuriyet'in ilk yıllarında, tek parti yönetiminin tepeden gerçekleştirdiği yasal kadın devrimi, bir bakıma feminizme söylenecek söz bırakmamıştır' yakınması içindedir. Tekeli'ye göre 'Mustafa Kemal'in kadın hakları devrimi, Osmanlı'nın son demlerinde oluşan kadın hareketini söndürmüş, feminizmi kadınların elinden alıp kullanmış, anti feminist bir devlet feminizmine dönüştürmüş ve sonunda da unutturmuştur. Bunların gerekçelerini de şöyle öne sürmektedir.²⁹³

“Yeni rejim, kadın hareketini denetime almak istiyor ve kadın haklarını kendi amaçları için araçsallaştırmaya çalışıyordu. Türk Kadın Birliği'nin kapatılması olayı ise, kadın hareketinin paternalist devlet tarafından araçsallaştırmasının en iyi göstergesidir”.

Zafer Toprak ise Türk Kadın Birliği'nin 18-24 Nisan 1935'te İstanbul'da toplanan Uluslararası Kadınlar Birliği'nin 12. kongresinde “kadından çok barıştan etkilenmiş ve müttefiklerin propagandasına alet olmuş olması, yönetimi rahatsız etmiştir.” görüşünü savunmaktadır. O'na göre 'Tüm Avrupa'nın silahlandığı bir dönemde pasifist tavır almak, barışı savunmak, silahsızlanmadan yana olmak ulusal çıkarlarla bağdaşmayabilirdi.²⁹⁴

Kadınlar Birliği'nin giriştiği oy hakkı mücadelesi başka kuruluşları da bu yönde harekete geçirmiştir. 1930'lu yılların başında Türkiye'de ayakta kalabilen iki üç dernek vardı. Geriye kalanlar hükümet tarafından kapatılmıştır. Masonlar Locası ile Türk Ocağı ayakta kalabilen iki dernektir. Türk Ocakları'nın Trabzon Şubesi üyesi olan Süreyya

²⁹¹ Çaha, Ömer, *Sivil Kadın*, s.149.

²⁹² Çaha, Ömer, *Sivil Kadın*, s.149-150.

²⁹³ Arat, Necla, *Cumhuriyet'in 75. Yılında “Türkiye’de Kadın” Tartışmaları*, Cumhuriyet Kitap Kulübü Yayınları, İstanbul, s.29

²⁹⁴ Arat, Necla, *Cumhuriyet'in 75 Yılında Türkiye de Kadın*, s.30.

Hulusi, 1926 yılında verdiği bir konferansta kadınlara oy hakkının gereğini vurgulayıp konuşmasında şöyle der:

“Türk kadını tarihte siyasal bir rol oynamıştır. O kendi olanaklarını tanımaktadır. Ekonomik yaşamda bir yer almaya yeteneği olduğuna göre, ülkenin işleriyle uğraşmaya yetenekli olduğu niçin kabul edilmiyor? Herkes ondan yurttaşlık dersleri alırken, ulusun kaderi ve yönetimi söz konusu olduğunda onu neden ihmal ediyoruz?”.²⁹⁵

Affet İnan 3 Nisan 1930 tarihinde Türk Ocağı’nda verdiği bir konferansta hem hükümetin kaygılarının yersizliğini, hem de oy hakkının gerekliliğini vurgular. Kadınlara seçim hakkı verilmekle bütün kadınların evini barkını bırakıp siyasal parti uğraşlarına başlayacağını düşünmek doğru değildir. Kadınlar ancak siyasal eğitimi aldıkları zaman, gerçekten hür olduklarını hissedebilirler. İşte bu takdirde çocuklarına hürriyetin kutsallığını telkin edebilirler.²⁹⁶

Türk kadınına çoktan layık olduğu bu siyasal hakkını vermek geçmişin monarşi idaresinden beklenemezdi. Fakat Demokratik Türk Cumhuriyeti’nin bu konuda da faziletli şiarını, yüksek eserini görmek elbette gereğinden fazla gecikmeyecektir.²⁹⁷ Kadınların onca çabasına rağmen, 1930 seçimleri de kadınların katılmadığı bir biçimde yapılır. 1935 yılında yapılacak seçimlerde kadınlar oy hakkını mutlaka kazanmak isterler. Bunun için sokak gösterilerine başvurmaya karar verirler.

1934 yılında Ankara Türk Ocağı Şubesinde dönemin seçkin kadınlarının hemen hepsinin bir araya geldiği büyük bir toplantı yapılır. Toplantıda kadınlara milletvekili seçme ve seçilme hakkının verilmesini isteyen hararetli konuşmalar yapılır. Toplantı sonunda kadınlar Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne kadar yürürler. Meclis önünde slogan atarak gösteri yapan kadınlar Atatürk’ün gelip kendilerini dinlemelerini isterler. Atatürk gelir, kadınları dinler ve bu taleplerinde haklı olduklarını ifade ederek kendilerine bu yöndeki haklarını vereceğine dair söz verir. Bu olaydan sonra Atatürk, arkadaşlarına bu yönde çalışmalar yapmaları direktifini verir ve 5 Aralık 1934 tarihinde

²⁹⁵ Çaha, Ömer, *Sivil Kadın*, s.151.

²⁹⁶ İnan, Afet, *Atatürk ve Türk Kadın Haklarının Kazanılması: Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1975, s.200-201.

²⁹⁷ Çaha, Ömer, *Sivil Kadın*, s.152.

kadınlara seçme ve seçilme hakkı verilerek 1935 seçimlerine katılmalarına imkân verilir.²⁹⁸

Seçme ve seçilme hakkını elde ettikten sonra Türk Kadınlar Birliği'nin rejim yanlısı kanadı, Birliğin var oluş sebebinin ortadan kalktığı gerekçesiyle Birliğe gerek kalmadığını ve Birliği kapatmaları gerektiğini savunmaya başlar. Kadınlar Birliğinin kendisini feshettiği 1935 yılında o güne kadar ayakta kalmayı başarmış olan Masonlar Locası'yla, Türk Ocağı da hükümet tarafından kapatılmıştır.

Kadınlar Birliği'nin kapanması, Türk kadınlarının feminizm yönündeki serüveninde bir dönüm noktası oluşturmuş. Sivil toplum potansiyeli yok olmuştur. Resmi ideoloji ve söylemler varlık gösterebilmiştir.²⁹⁹

4.4. Cumhuriyet'in İlanından Sonra Kadın Haklarındaki Gelişmeler ve Cemiyetler

II. Meşrutiyet Dönem'inde kadın hakları konusunda başlayan istekler uzun yıllar devam etmiş kadınlar için istenen birçok hak Cumhuriyet'in ilanından sonra gerçekleştirilmiştir. I. Dünya Savaşı sırasında çalışmaya başlayan Müslüman kadınların çalışma hayatına katılması Cumhuriyet'in ilanı ile desteklenmiş, Batılı kadınlara tanınan hak ve hürriyetler bu dönemde Türk kadınlarına da tanınmıştır.³⁰⁰

4.4.1. Kadınlara Siyasi Hakların Tanınması Faaliyetlerinde Rol Oynayan Cemiyetler

Cumhuriyet öncesi kadınların siyasi hak istekleri çok fazla gündeme gelmemiş, bu konuda ilk ciddi faaliyetler Cumhuriyet'in ilanından sonra gerçekleşmiştir. Bu dönemde kadın hakları ile ilgili konularda mücadele eden kişiler ve cemiyetler sesiz fakat kararlı bir tutum içerisindedir.

Türkiye'de kadın hakları için mücadele eden aktif kadın grupları yoktur. Kadınların bu konuda pasif olmasının sebebi eğitimsiz ve bilinçsiz olmalarından kaynaklanmaktadır. Kadınların toplumdaki mevcut sisteme kitlesel hareketlerle karşı çıkmayışı yüzünden kadınlarla ilgili meselelerle çalışmalarda bulunan cemiyetler yönetimle işbirliği yaparak kadınlara verilen hakların topluma benimsetilmesinde öncü çalışmalarda bulunmuşlardır. Yaptığı çalışmalarla kadın haklarını savunan

²⁹⁸ Çaha, Ömer, *Sivil Kadın*, s.152-153.

²⁹⁹ Çaha, Ömer, *Sivil Kadın*, s.153-154.

³⁰⁰ Kaplan, Leyla, a.g.e., s.140.

Cumhuriyet'in ilk kadın cemiyeti Türk Kadın Birliğidir. Cemiyet Cumhuriyet'in ilk yıllarında (1923-1935) inkılâp hareketlerini destekleyen faaliyetlerde bulunmuş, ülkede mevcut gelişmeler üzerine yönetmeliğini değiştirerek siyasi haklar için çalışan ilk kadın derneği haline dönüştürülmüştür.³⁰¹

Cumhuriyet'in ilk yıllarında kadın hakları meselelerinde önemli rol oynayan, diğer bir cemiyet Türk Ocakları'dır. Bu cemiyet yaptığı çalışmalarla Cumhuriyet öncesinde kadın haklarının topluma benimsetilmesinde önemli yeri olup, Cumhuriyet'in ilanından sonra kadınlarla ilgili meselelerde aktif rolünü sürdürmüş medeni haklar ile siyasi hakların tanınmasında öncü faaliyetlerde bulunmuştur.

4.4.2. Türk Kadın Birliğinin Kuruluşu ve Faaliyetleri

Cumhuriyet'in ilanından önce Türkiye'de ilk büyük sosyal ve siyasi kadın teşkilatı olarak 'Anadolu ve Rumeli Kadınları Müdafaa-i Hukuku Vatan Cemiyeti'ni kabul etmekle birlikte kadınlar arasında ilk siyasi teşkilatlanma Haziran 1923 yılında gerçekleştirilmiştir. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk grubu bir parti haline getirilirken Müdafaa-i Vatan Cemiyetlerinde önemli roller oynayan kadınlar, Darülfünun'da bir kadın şurası toplayarak siyasi teşkilatlanma fikrini savunmuşlar. Nezihe Muhittin Hanım başkanlığında 'Kadınlar Halk Fırkası' adıyla bir siyasi teşkilat kurmuşlardır. Kurulan bu teşkilatın ikinci başkanı; Nimet Ramide, mes'ul muahhası, Latife Bekir, katib-i umumisi; Şüküfe Nihal, veznedar, Matlube Ömer (Vahab), muhasebeci; Nesime İbrahim, üyeleri ise Zaliha Tuğrul ve Faize Hanımlardı.³⁰²Kadınlar Halk Fırkasının amacı;

“ Memleketin her noktasında siyasi, sosyal, iktisadi ve bütün meselelerde geri durumda bulunan kadınlara yardım etmek” olarak açıklanmıştır. Kadının bir ülkenin hayatındaki en etkili güç olduğunu anlatmayı gaye edinen fırka, kadınların en önemli meselesinin eğitim ve sosyalleşme olduğunu savunmaktadır.

Kadınlar Halk Fırkası Heyeti'nin siyasi çalışmaları bazı çevrelerin tepkisine sebep olmuş, kadın erkek eşitliğini hazmedemeyecek bir durumda olan bu çevrelerin baskısı üzerine kadın heyeti Fethi Bey'in başkanlığında müşavirlik oluşturmuştur. Eleştirilerin önü alınmayınca Kadınlar Halk Fırkası adıyla teşkilat kuran kadınların bir kısmı daha

³⁰¹ Kaplan, Leyla, a.g.e., s.140.

³⁰² Kaplan, Leyla, a.g.e., s.140.

sonra siyasi teşkilat özelliğine sahip olmayan Türk Kadın Birliği Cemiyetini kurmuşlardı.

Yazar Nezihe Muhittin başkanlığında kurulan cemiyetin yönetim kurulu, Şüküfe Nihal, Matlube Ömer, Muhsine Salih Hanımlardan oluşturmuştur.

Cemiyetin kuruluş amacı, “siyasi nitelik taşımayan her türlü etkinliği yapmak, kadınlarla ilgili meselelerde, aile ve toplum hayatında, çalışma hayatında, fikir alanında, kadınların ilerlemesi ve yükselmesi için faaliyet göstermek. Medeniyet içerisinde kadının yer almasını sağlamak, kadınları ve genç nesilleri ilerleme anlayışı içerisinde eğitmek.”³⁰³

Türk Kadınlar Birliği bu amaçlarını gerçekleştirmek için kurslar ve konferanslar düzenlemiştir.

4.4.3. Türk Kadın Birliği Cemiyetinin Siyasi Hakların Kazanılmasındaki Rolü

Türk Kadın Birliği yardım amaçlı sosyal faaliyetlerinden başka, kadınların siyasi haklarının kazanılmasında öncü faaliyetlerde bulunmuştur. 1927 yılında kuruluş tüzüğü değiştirilerek siyasi hakların kazanılması için propaganda yapan ve bu faaliyeti ile diğer kadın cemiyetlerinden ayrılan Türk Kadın Birliğinin amaçları arasında: ‘Siyasi hakların kazanılması için kadınlar lehinde kamuoyunu hazırlamak, uluslararası kadın kongrelerine katılmak, seçme ve seçilme hakkı isteyen kadın cemiyetlerini desteklemek, diğer kadın teşkilatlarıyla ilişkiler kurup, Türkiye’de kadın kongreleri düzenlemek Kadın Birliği’nin çalışmaları arasında yer almıştır.³⁰⁴

Kadınlara çeşitli hakların tanındığı sırada seçme ve seçilme hakkının verilmeyeceği üzerinde çok tartışılan bir konuydu. O zamanlar yaygın görüş, kadına siyasi hakların tanınması için “zamanın erken olduğu” idi. Birçok kişi ve kuruluş kadına Medeni Kanun ile tanınan haklardan yana olmuştu. Muhafazakâr çevreler bu tür hakların şeriata aykırı olduğunu savunarak karşı çıkmaktaydı.

Türk Kadın Birliği bütün olumsuz görüşlere rağmen, başta kadın hakları olmak üzere kadınlara siyasi alanda hak tanınması için faaliyetlere başlamış, kamuoyunu hazırlayıp, halkı bilinçlendirmeyi hedefleyen çalışmalar yaparak siyasi hak isteklerinde bulunmuştu. Düzenledikleri toplantı da: “kadınların hayatın bütün alanlarında büyük

³⁰³ Kaplan, Leyla, a.g.e., s.141.

³⁰⁴ Kaplan, Leyla, a.g.e., s.142.

uzmanlık ve beceri gerektiren mesleklerde yetenekleri ispatladığını, kadının seçme ve seçilme haklarını elde etmesiyle siyasal hayata katılmasının kabul edilmesi gerektiğini” anlatan cemiyet başkanı Nezihe Muhittin Hanım konuşmasıyla ülke çapında bir “siyasi hak” isteği kampanyası başlatmıştı.³⁰⁵

İstanbul ve Anadolu’nun birçok şehrinde propaganda amaçlı toplantılar düzenleniyordu. 26 Mart 1927 tarihli Cumhuriyet Gazetesi’nde Türk Kadın Birliği’nin İstanbul’da bir kongre düzenleyerek, kadınlara oy hakkı ve yerel seçimlere katılma hakkı istediği yazılmaktaydı. Toplantı sonunda cemiyet tarafından alınan karar ile “Kadın Birliği Cemiyeti, kadınların siyasi hakları için çalışacaktır” maddesi tüzüğüne ilave edilecekti. Bu değişiklikle siyasi faaliyetlerde bulunacak kadın cemiyeti haline getirilen Kadın Birliği ilk defa siyasi amaç için çalışan cemiyet unvanını da kazanacaktır.³⁰⁶

Seçimlere katılmayı hedefleyen cemiyet, tüzüğünün değiştirilmesinden sonra seçimlere katılma faaliyetlerine hız verirken, siyasi hak isteklerini hemen her fırsatta dile getirerek, bazı çözüm yolları da teklif etmektedir. Gelişmelere rağmen, kadınların seçime katılmasını erken bulanlar hatta onların kamu görevlerini yapmalarına karşı çıkanlarda bulunuyordu. Kadınların seçime katılmasını erken bulan, fakat onların siyasi isteklerini destekleyenler, ‘seçilme’ hakkından önce ilk adım olarak “seçme” hakkının tanınmasını oy verme hakkının kazanılması gerektiğini ileri sürmekteydiler. Bunların yanı sıra kadınların isteklerinden rahatsız olan bu isteklere karşı çıkanlarda bulunmaktadır.

Türk Kadın Birliği başkanı Nezihe Muhittin Hakkı kadınların isteklerini aşırı bulan ve bu hakların verilme zamanının uygun olmadığını ileri sürenlere şunları söylüyordu:

İnkıpları doğuran, çabalar ve savaşımdır. Biz de seçimden seçime her yurттаş gibi haklarımızı alacağımız güne değin savaşımayı sürdüreceğiz, konular, er geç toplumsal yaşamın gereklerine uymak zorundadırlar.³⁰⁷

³⁰⁵ Caporal, Bernard, a.g.e.,s.690.

³⁰⁶ Caporal, Bernard, a.g.e., s.690.

³⁰⁷ Taşkiran, Tezer, a.g.e, s.124.

Kadın Birliği'nin hayalci olduğu, Türk kadınlarının gerçek durumunu ve ihtiyaçlarını bilmediği ileri sürülerek Kadın Birliği başkanı ile yönetim kurulunun uygun düşünce ve duygulara sahip olmaları istenmiştir.³⁰⁸

Bu tartişmaların yanı sıra Kadın Birliği içerisindeki anlaşmazlıklar da cemiyetin bölünmesine sebep olmuştur. Bu durum seçimlerde Kadın Birliği tarafından desteklenen erkek adaylarının seçimlere katılıp katılmayacağı tartişmaları ile su yüzüne çıkmıştır. Kadın Birliği'nin kadın aday göstereceği söylentileri de çeşitli tartişmalara sebep olmuştur. Anayasanın böyle bir aday göstermeye uygun olmadığını söyleyerek: “o halde bizim henüz vaktimiz gelmemiştir. Hkmetimiz şimdiye kadar kadınlığımızın layık olduğu her türlü hakkı vermiştir. Diyen Nakiye Hanım hükümetin seçimlere katılmaması politikasını destekliyordu.³⁰⁹

Cemiyetteki bu bölünme sonunda N.Muhittin Hanımla birlikte yönetim kurulu yeleri dernekten uzaklaştırıldı.

Türk Kadın Birliği'nin seçimlere katılma isteklerini aşırı bulan ve bunları hoş karşılamayan birçok kişi, kuruluş ve gazete bu müdahaleyi destekleyerek çıkması muhtemel bazı olayların önüne geçmek amacıyla bu müdahalelerin yapıldığını, buna cemiyetin aşırı isteklerinin ve anlaşmazlıkların sebep olduğunu ileri sürmüşlerdir.³¹⁰

4.4.4. Türk Kadın Birliğinin Uluslararası Kadın Cemiyetleri İle İlişkileri

1930 Tarihinde Türk kadınlarına belediye seçimlerine katılma hakkının tanınması yurt dışında olumlu karşılanmıştır. Cumhuriyet Türkiye'sinde kadın haklarında sağlanan gelişmeler Dünyadaki kadın cemiyetlerinin de ilgisini çekmekte ve dikkatle izlemekteydi.

Türk Kadın Birliği, Batıdaki kadın cemiyetleriyle yazışmalar yaparak Türkiye'deki gelişmeler hakkında bilgi vermekte ve çeşitli konularda görüş alişverişinde bulunmaktadır. Batılı ülkelerde düzenlenen konferanslara, uluslararası kadın kongrelerine katılan Türk Kadın Birliği Batılı kadın cemiyetlerinin faaliyetleriyle de yakından ilgilenmiştir.³¹¹

³⁰⁸ Kaplan, Leyla, a.g.e., s.144.

³⁰⁹ Kaplan, Leyla, a.g.e.,s.144-145.

³¹⁰ Caporal, Bernard, a.g.e.,s.694.

³¹¹ Kaplan, Leyla, a.g.e.,s.142.

4.4.5. Batılı Kadın Cemiyetleri ve Türk Kadın Birliği

Doğulu kadın cemiyetlerinin Türk kadınına kendilerine örnek aldıklarını bildiren mektup ve davetlere rağmen Türk Kadın Cemiyetlerinin fazlaca ilgi göstermedikleri görülmektedir. Daha çok Batılı Kadın Cemiyetleri'nin davetlerine katılarak düzenledikleri toplantılarla ilgilenilmektedir. Kadınlara oy hakkının sağlanmasından sonra Batılı Kadın Cemiyetleri Türk Kadın Cemiyetleri' ne ilgilerini artırarak onları düzenledikleri konferanslara davet etmişlerdir. Türk Kadın Birliği Avrupa'daki kadın kongrelerine katılarak Türk kadınına temsil etmiştir.³¹²

Türk Kadın Birliği 18 Nisan 1935 yılında Arısı Ulusal Kadınlar Birliği XII. Feminizm Kongresini İstanbul da Yıldız Sarayın da düzenlenmiştir.

Yapılacak kongrenin amacının yalnızca kadınların durumlarının düzeltilmesi ve geliştirilmesiyle ilgili olmadığı, dünyada hızla artan silahlanmanın önlenmesi ve barışın sağlanması gibi meselelerle diğer bazı uluslararası meselelerinde bu kongre de görüşüleceği bilgisi verilmektedir.³¹³

4.4.6. Türk Kadın Birliğinin Kapatılması

1935'de İstanbul'da toplanan XII.Uluslararası Kadın Birliği Kongresi hakkında "Türk feminizminin doruk noktası, aynı zamanda sonu oldu" diyen Toprak kapatılma kararının arkasında CHP'yi görüyor ve şöyle devam ediyordu: "Emir yüksek yerden gelmişti, CHP, Türk Kadınlar Birliği'nin kendini fesh etmesini istiyordu."³¹⁴

2 Mayıs 1935'de Türk Kadın Birliği Genel Başkanı Latife Bekir'in yayınlanan demeci ile Kadın Birliği 'nin dağılma hazırlıklarının başladığı bildirilir: "Teşkilatı Esasiye Kanununun tadili ile Türk Kadınına verilen müsavi (eşit) haktan dolayı birliğimizin lağvı (kaldırılması) düşünülmüşse de bundan bir sene evvel Uluslararası Kadın Birliğinin 12. Uluslararası Kadın Kongresi'nin hükümetimizin müsaadesi ile şehrimizde toplanması kararlaştırılmıştı. Haddi zatında Birliğimiz Uluslararası Kadın Cemiyeti'nin tabii bir azası olduğu binen aleyh onun lağvı demek Uluslararası kadınlar kurumunun ilgası olacağından bu hareketten vazgeçilmişti. Uluslararası Kongre'nin iyi suretle bitmesinden sonra bu mesele birliğimizin en yakın tarihte yapacağı toplantıda

³¹² Kaplan, Leyla, a.g.e.,s.149.

³¹³ Kaplan, Leyla, a.g.e.,s.151-152.

³¹⁴ Toprak, Zafer, Türkiye'de Siyaset ve Kadın: Kadınlar Halk Fırkası'ndan Arşı Ulusal Kadınlar Birliği Kongresine (1923-1935), *Kadın Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 2, 1994, s.29.

görüşülecektir.”³¹⁵Demeci basında yer alır ülke geneline hâkim olan kadınlarla erkeklerin siyasi alanda eşitliğinin sağlandığı, bundan dolayı da kadın ayrı erkek ayrı örgütlenme gereğinin ortadan kalktığına ilişkin düşünceler kapatılma kararında etkili olmuştur. Açıkça söylemek gerekir ki kamuoyu bu konuda Birliği zorlamıştır da. Bu şekilde bir ortamda daha fazla gidilemeyeceği görüldüğünden Birlik olağanüstü kongre kararı almıştır.

Latife Bekir’in demecinin ardında basında bu demeçle ilgili artık Türk Kadın Birliğine gerek olmadığı yolunda yoğun bir kampanya başlatılır. Bu kampanya sırasında öne sürülen görüşler şöyle özetlenebilir: “Cumhuriyet inkılâbıyla Türk kadınları her türlü haklarını elde etmiş, erkeklerle eşit olmuşlardır. Kadın Birliği’nin amacı da bundan başka bir şey değildir. Bu amaç gerçekleştirildiğine göre, Türk Kadın Birliği’nin varlık nedeni ortadan kalkmış demektir. Bu birlik siyasal bir kuruluş da değildir. Böyle bir nitelik taşımadığı içinde çalışmalarını sürdürmesinin bir anlamı kalmamıştır. Yılda birkaç kez bir, iki çocuğu giydirmek, böyle bir birliğin yaşamasını gerektirecek bir çalışma sayılmaz. Kaldı ki eğer ortada hala bir sorun kalmışsa bu, kadın-erkek kavgasıyla değil, elbirliği ile çözülebilir”.³¹⁶

Nitekim dağılma kararının alınmasından çok önce 13 Ağustos 1934 tarihli Cumhuriyet Gazetesi ‘in de yer alan haberle Ayın Tarihindeki diğer bir habere göre, Kadınlar Birliği üyeleri arasında yapılan bir toplantıda İffet Halim Hanım “Kadın Birliği” adının değiştirilerek “Türk Kadın Varlığı” olmasını teklif etmiştir. Bu ismin amaçlarına daha uygun olduğunu söyleyerek, “Şimdi yalnız, kadınların toplandığı bir hayır cemiyeti, bir yardım kurumu olarak çalışıyoruz. Faaliyet programında esaslı değişiklikler yapılmalıdır. Biz bu yeni Türk kadınının yükselmesi için çalışmalıyız. Kadın Birliği anlamsız oluyor. Bence bir de erkek birliği yoktur? ... Belediye’de beraber, salonda beraber, sokakta beraber, her yerde erkeklerle beraberiz. İnkılâbımızın her sahadaki prensiplerini tahakkuk ettirmek için niçin erkeklerden ayrılıyoruz”. demiştir Bu teklif diğer üyelerce reddedilmiş ve cemiyetin bir haremlik selamlık diye ayırım yapmadığı, isim değiştirilince tanınması zor olacağı üzerinde durulmuştur.³¹⁷

³¹⁵ Yetkin, Çetin, *Türkiye’de Tek Parti Yönetimi* (1930-1945), Altın Yayınları, İstanbul, 1984, s.84.

³¹⁶ Yetkin, Çetin, a.g.e., s.85.

³¹⁷ Kaplan, Leyla, a.g.e., s.157.

Benzeri tartışmalar bir süre daha devam etmiş ama Asrı Ulusal Kadın Kongresi 'ne ev sahipliği yapılacağından birlik bu tartışmalardan bir süre uzaklaşmış, Kongreye ev sahipliği görevini üstlenmiştir. Kongrenin bitiminden itibaren ise Kadın Birliği'nin dağılması tekrar gündeme gelmiş ve Latife Bekir Hanım'ın konuşmalarında birliğin dağıtılacağı anlaşılmıştır.

10 Mayıs 1935 tarihli haberde Türk Kadınlar Birliği 'nin olağanüstü bir toplantı yaptığı belirtilerek üye çoğunluğunun bulunmamasına rağmen bunun ikinci çağrılış olduğu için toplantının gerçekleştirildiği ve birliğin yaptığı işler hakkında rapor okunduğu yazılmaktadır. Genel sekreter Aliye Esad Hanım'ın okuduğu raporda: "Bütün hakların eksiksiz olarak verilmiş olduğundan dolayı Türk kadınının duyduğu kıvanç anlatılarak, birliğin bu zamana kadar geçen çalışma hayatında başardığı işler sayılıyordu ve bunlar arasında bilhassa kadın hakkını müdafaa eden "Kadın Sesi" adlı derginin çıkarıldığını, Anadolu'dan gelen kız öğrencilere yardım edildiği, fakir ve kimsesiz öğrencilere yemek temin edildiği, yabancı dil öğrenmek isteğinde olan bayanlara da kurslar açıldığını anlatıyordu". Üye Necile Tefik, İstanbul'da toplanan Asrı Ulusal Kadın Kongresi için hazırladığı bir raporu okuyor, Saadet Rifat Hanım ise hesapların kontrol raporunu okuduktan sonra onaylatıyordu. Yapılan bu olağanüstü kongrede Birlik başkanı Latife Bekir Birliğin görevini tamamladığını şu şekilde belirtmiştir: " 12 Seneden beri çalışıyoruz. Bu müddet zarfında kadınlarımızı yükseltecek birçok işler yaptık. Artık Türk kadınlığı bütün haklarına eksiksiz olarak kavuşmuştur. Yeni Anayasamız bir birlik yaparak bu uğurda çalışmamıza sebep bırakmamıştır. Bu münasebetle Birliğimizin kapatılmasını teklif ediyorum" demeci basında yer alır. Sonuçta; ittifakla birliğin feshine, eşyaların Halk Partisi'ne, birlik kasasında kalan 184 lira 5 kuruşun Çocuk Esirgeme Kurumu ve Hastabakıcı-Hemşireler Kurumu'na bağışlanması kabul edildi.³¹⁸

Türk Kadın Birliği gerçekten, Latife Bekir'in belirttiği gibi Teşkilat-ı Esasiye Kanununun bu nitelikte bir birliğin varlığına gereksinim bırakmadığı, kadınlar için bir örgütün elde edebileceği tüm haklar kazanıldığı için mi kendini fesh etmişti? Yoksa Toprak'ın belirttiği gibi CHP'nin isteği miydi? Toprağa göre: "Tek parti döneminin parti hükümet- devlet bütünlüğü, derneklerle parti arasında yakın teması, ya da organik bağı gerektiriyordu. Türk Kadın Birliği, doğudan organik bağı olmasa da partinin

³¹⁸ Kaplan, Leyla, a.g.e., s.158.

sözünden çıkmamıştı. Ancak XII. Uluslararası Kadınlar Birliği Kongresi parti çevrelerince öngörülmeleyen bir politik arenaya dönüşmüştü... Almanya ve İtalya kongreye katılmamıştı. İngiltere, Amerika ve Fransa ise bu kongreye ağırlıklarını koymuşlardı. Türkiye farkında olmaksızın müttefiklerin propagandasına alet olmuştu.”³¹⁹

Uluslararası Kadınlar Birliği'nin XII. Kongresi için ev sahipliği yapan Türk Kadın Birliği önemli bir kazanım elde etmişti. Bu kazanım daha önce de değinildiği gibi bir ay boyunca basının “Feminizm”den, “Kadın Sorunları”ndan, Kadın Birliği'nden söz etmesi idi. Birlik, tarihi boyunca hiç yapamadığı kadar basın ilgi odağı olmayı başarmıştı. Ancak basın bunlardan söz ettiği kadar, kadınların “barış” konusundaki düşüncelerinden de söz etmekteydi. Bu nedenle barış konusu da hiç olmadığı kadar basının gündemini oluşturmaktaydı. Bu konuda da örneğin, 3 Nisan 1935 ile 28 Nisan 1935 tarihli Cumhuriyet gazeteleri bizi aydınlatır. Barış konusu her gün kongre ile birlikte bu gazetenin hatta birçok gazetenin ilk sayfasında yer almıştır. Batı basını da bu toplantıya büyük önem vermiş ve oturumları birçok muhabirle izlemiştir. Ancak bu başarı Toprak'ın da belirttiği gibi belki de derneğin sonunu hazırlamıştır. Birliğin, kongrede barış konusunun işlenmesine ortam hazırlayarak Türkiye'nin müttefiklerin politik yandaşlığını yaptığı izlenimini vermesi hükümetin hoşuna gitmemiştir. Tarafsızlık politikası izleme amacındaki hükümetle, bu nedenle ve istenmeden düşülen çelişki kapatılma kararının iki önemli nedeninden biridir. Diğer neden hükümetin, devrimin getirdiği düzenlemeleri topluma yerleştirme sürecinde parti-hükümet-devlet bütünlüğüne gereksinme duymasıdır. Bu bütünlük için parti dışında, çeşitli örgütlerin bulunduğu bir politik ortam istenmemektedir. Bu örgüt, Türk Kadın Birliği gibi hükümete ve onun ilkelerine son derece bağlı bir örgüt olsa da, bu düşünce değişmemektedir. Hükümet, parti dışında tek bir örgüt olmasını amaçlamaktadır. Bu örgüt, kadın-erkek tüm toplumun birlikte “parti ideolojisine hizmet edeceği bir örgüt olacaktır”. Parti-devlet bütünlüğünü sağlayacak tek örgüt olarak da “Halkevlerinin “kurulması öngörülmektedir. İşte bunun için Türk Kadın Birliği ve diğer tüm derneklerin kapatılması istenmiştir. Ayrıca, Oruz'a göre, Atatürk bu aşamada kadınların

---

³¹⁹ Yetkin, Çetin, a.g.e., s.29.

dernekte oturarak değil, yer yer, köy köy dolaşarak, misyonerler gibi kadın kalkınması için çalışmalarını istemektedir.³²⁰

Derneğin kapatılmasının ardından doğacak boşluğu önlemek için Halkevleri'nin yanı sıra uluslararası kadın teşkilatlarının haberleşecekleri yeni bir kadın cemiyeti istekleri, M. Kemal Atatürk tarafından değerlendirilmiş. Türk Kadınlar Birliği'nin üstlendiği ilişkileri devam ettirmek ve kadınlarla ilgili çalışmaları yönlendirmek amacıyla Cumhuriyet Halk Fırkası'nın kadın şubesinin kurularak benzeri ilişkileri üstlenmesine karar verilmiştir.

Cumhuriyet dönemi kadın hareketinin önemli temsilcilerinden olan Türk Kadınlar Birliği 1935 yılında çalışmalarını sona erdirdi. Tek parti yönetiminin hâkim olduğu bu erkek egemen döneme “Haklarımızı vermezlerse de biz onları alacağız” diye karşı çıkan Nezihe Muhiddin önderliğinde önemli atılımlara öncü oldular. Türkiye'deki feminizm hareketinin öncülerinden olan Nezihe Muhiddin'in büyük emekleri olan dernek artık yapacak işimiz kalmadı gerekçesiyle kapanması oldukça acıdır. Yapılan devrimlerin yayılmasını ve geliştirilmesinin sağlanması gibi çok önemli bir görevi yok sayarak kapanması daha önce bahsettim spekülasyonları kanıtlar niteliktedir. Cumhuriyetle birlikte yaşanan modernleşme ve reformların, kadınların mücadelesi sonucu değil yönetimin siyasaları sonucu gerçekleştiği iddialarının Türk Kadınlar Birliği çalışmaları incelendiğinde doğru olmadığı kanıtlanmaktadır. Bunun yanı sıra Kadın Birliği tabandan gelen ve geniş kitlelerle kucaklaşan bir kadın örgütü değildi. Zaman zaman örgüt üyelerinin çoğunluğunun erkekler olduğu da iddia edilmiştir. Yine kongrelerine göz attığımızda birçok kongrede ilk toplantılarda yeterli sayıya ulaşamadığından ikinci toplantılarda ve az katılım kongreler yapıldığı görülmektedir. Kadın Birliği üyesi olan kadınların büyük bölümü toplumun üst gelir gruplarında yaşayan insanların kızları ve eşlerinden oluşuyordu. Birçoğu birkaç dil bilen Avrupa ülkelerinde eğitim görmüş ve buraları gezmiş olan kadınlardan oluşmaktaydı. Yine pek çoğu devlet içinde öğretmen (Okul Müdürü), doktor gibi görevlerde bulunan kadınlardı. Ekonomik olarak da zamanın sıkıntılarından uzak bir yaşamları vardı.³²¹

³²⁰ Kaplan, Leyla, a.g.e, s.159.

³²¹ Bozkır, Gürcan, Türk Kadınlar Birliği, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, S: 9-10, 1999-2000, s.114.

Evet, bütün bunlar doğrudur. Ancak Kadın Birliği, yaptığı çalışmalarla Türk kadınının siyasi ve toplumsal haklarını savunmuş ve bu konuların gündeme alınmasını ve bu hakların verilmesi konusunda erkek kamuoyunun düşüncelerini değiştirmede önemli başarılar elde etmiştir. 1923 Yılında mecliste saygın milletvekillerinin bile kadınlarla ilgili konularda “Şeriatı uyunuz” diyerek engellendiği bir Türkiye'den kadın haklarının konuşulduğu, doğrulandığı ve onaylandığı bir sürece gelinmesinde Kadın Birliği çok önemli işlevlerde bulunmuştur. Kadınların en ufak devlet görevlerine bile giremedikleri bir süreçten, kadınların adalet boyutunda avukat, mahkeme memuru ve hâkim olabildiği, sağlık alanında doktor, hemşire olabildiği, eğitim alanında öğretmenlikten başka müdür, müfettiş olabildiği, asayiş açısından zabıta memuru, polis olabildiği bir sürece gelinmesinde Birlik çok önemli işlevler üstlenmiştir. Birlik yukarıdaki mesleklere kadınların katılmasını önerdiğinde bunlar sanki birer ütopyaymış gibi karşılanmıştır. Hatta çok ciddi insanlar bile Birlik yöneticilerini hayalcilikle suçlamıştır.. Özellikle siyasi haklar konusunda Birlik tüm hayatı boyunca eleştirilmiştir. Kadınların en küçük siyasi hak istemleri gazete sütunlarında alaycı karikatürlere malzeme olmuştur. Ancak Kadın Birliği, idealinden ödün vermeden yaptığı çalışmalarla zamanı iyi kullanarak Türkiye'ye isteklerinin hiç de ütopya olmadığını kanıtlamıştır. 1924 yılında kurulduğu sırada sadece fakirlere yardım derneği görüntüsünde bir örgüt boyutunda olan Kadın Birliği; yaptığı çalışmalarla kadınların siyasi haklarını dernek tüzüğü ne geçirebilmiş ve adım adım Türk kadınının siyasi haklarına kavuşmasında etkili olmuştur. Açıkça söylemek gerekirse Kadın Birliği, Cumhuriyet Döneminde Türk kadınının sosyal, ekonomik ve siyasi hayatta bir parça bile olsa yerini almasında etkili olmuş önemli bir kadın örgütü olarak tarihteki yerini almıştır.³²²

Birliğin yaygın hayatına da önemli katkıları olmuştur. Bu dönemde iki yayın organı olmuştu. İlki Nezihe Muhittin tarafından, kendi başkanlığı döneminde çıkartılan "Kadın Yolu" (1925) dergisi, ikincisi de Latife Bekir'in başkanlığı döneminde yayınlanan "Kadın Sesi" dergisidir.³²³

---

³²² Toprak, Zafer, a.g.e, s. 30.

³²¹ Toprak, Zafer, a.g.e, s. 30.

4.5. Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türk Ocaklarında Kadın Hakları Meselesi

Cumhuriyetin ilk yıllarında gerçekleştirilen inkılâplarda önemli rol oynayan Türk Ocakları kadın haklarının tanıtılması ve halka benimsetilmesi faaliyetlerinde bulunan önemli cemiyetler arasında yer almıştır.³²⁴

1924 yılı Ocak ayında İstanbul Türk Ocağında toplantı düzenleyerek Aile Yasa Tasarısına ilişkin görüşlerini dile getiren kadınlar, bu toplantıda ‘Kadınların durumu ve bunda erkeklerin rolü, kadınların eğitimsizliği ve bilgisi, uğradıkları baskılar ve bunların sebepleri, kadın haklarının savunulması’ gibi konularda konuşmalar yapmışlardı. Aile tasarısını daha derin bir biçimde incelemek üzere teşkilatlanarak eylemlerini birleştirmeye karar veren kadınlar, bir komisyon kurmuşlar, komisyonda tanınmış birçok kadın görev almıştı. ‘Nezihe Muhittin, Halide Edip, Nakiye, Azize Sabiha Zekeriya, Rezzan Emin, Selma, Aliye Esat, Nigar Şevki, Naciye Faham’ hanımların bulunduğu komisyon kadınların haklarını savunmayı üstleniyordu. Kadınların ülke düzeyinde katılımını yetersiz bulan ve kendileri ile ilgili meselelerde pasif kalmakla suçlayan basın, Ocakta düzenlenen toplantıya katılan kadınlardan övgüyle söz etmekteydi.³²⁵

Türk Ocakları, kadınlara siyasi hakların verilmesi sırasında yapılan çalışmalarda yer alırken ülke çapında bir propaganda da başlatmaktaydı. 1926 yılında “Artık kadına siyasi hakların verilmesi zamanı gelmiştir” fikrinin savunulduğu toplantılar düzenlenmekteydi.³²⁶

Kadınlara siyasi haklarının tanıtılması faaliyetlerinde Türk Ocakları merkez durumundadır.1930 yılında kadınlara ilk kez belediye seçimlerinde oy kullanma hakkı tanındığı zaman yapılan toplantılar Türk Ocaklarında düzenlenmiştir.

Türk Ocaklarının üzerinde durduğu konulardan biri de, kadının toplumda temsil edilme meselesidir. Kadın ve erkeğin eşit olmasının işlerken, kadınların aile içindeki önemini ön plana çıkaran fikirlere ağırlık vermektedirler.³²⁷

Türk Ocakları Batılılaşma hareketlerinde inkılâpları desteklemiş, çarşaf ve peçe kullanılmasına karşı çalışmalarda da önemli roller üstlenmiştir. Kadınların toplumdaki

³²⁴ Kaplan, Leyla, a.g.e., s.162.

³²⁵ Caporal, Bernard, a.g.e., s.361.

³²⁶ Kaplan, Leyla, a.g.e.,s.163.

³²⁷ Kaplan, Leyla, a.g.e.,s.164.

rolünü dile getiren onların eğitilmesine, çalışmasına, sosyal hayatta rol almasına gayret gösteren Türk Ocakları, inançta ve ruhta Atatürk'ün icraatlarına sıkı bir bağlılıkla sarılmıştır.

Türk Ocakları, Cumhuriyetin ilanı ile ümmetçi, İslami bir imparatorluktan milli ve batılı bir devlete geçildiği izlenen millileşme siyasetinin en büyük temel taşlarından biri olmuştur. Daha sonraki yıllarda devletin resmi ideolojisinin daha çok batılılaşma olarak belirlenmesi üzerine iktidar ile ters düşen Türk Ocakları 1931 yılında kapatılmıştır.³²⁸

4.6. 1923-1960 Yılları Arasında Kurulan Kadın Cemiyetleri

Cumhuriyet'in ilanından sonra kurulan cemiyetlerin büyük bir kısmı sosyal yardım amaçlı kadın cemiyetleridir. Bununla birlikte, kadın haklarını savunan kültür ve eğitim faaliyetleri yapan kadın cemiyetleri de kurulmuştur.

Cumhuriyetin ilk cemiyetleri arasında Türk Kadın Birliği gibi kurucu ve üyelerin sadece kadınlardan oluştuğu kadın cemiyetlerinden başka yönetim kurullarında ve üyeleri arasında kadınlarla erkeklerin birlikte görev yaptığı birçok cemiyet kurulmuştur. Bunların bazıları:

Veremle Mücadele Cemiyeti:1923 yılında kurulan cemiyet önce Balıkesir ve İzmir'de, daha sonra İstanbul'da faaliyetlere başlamıştır. Prof. Dr. Müfide Kuzey, öncülüğünde çalışmalarını sürdüren cemiyet, birçok kadın ve erkek doktoru bir araya getirerek, veremle mücadelede başarıya ulaşmışlardır. Bu cemiyetin şubeleri bütün il, ilçe ve bucaklara kadar yayılarak sağlıklı toplum prensibine hizmet etmişlerdir.

Çocuk Esirgeme Kurumu: 1928 yılında Ankara'da Himaye-i Etfal Kadın Yardım Cemiyeti olarak kurulmuştur. Cemiyet çalışan kadınların çocukları için kreşler açmak, çocukların ve annelerin sağlık ve sosyal ihtiyaçlarını gidermek, ücretsiz muayene imkânları sağlamak, iş evleri ve kütüphane kurmak gibi faaliyetlerinde bulunmuştur.³²⁹

Yardım Sevenler Cemiyeti (Himaye-i Etfal Kadın Yardım Cemiyeti): 9 Şubat 1928 tarihinde dokuz kişilik bir yönetim kurulunun oluşturulmasıyla kurulmuştur.

³²⁸ Kaplan, Leyla, a.g.e.,s.165-166.

³²⁹ Ardıç, Nimet, *Cumhuriyet'ten Sonra Kurulan Kadın Dernekleri*, Atatürk ve Kadın Hakları, Ankara, 1993, s.194-195.

Fahri başkanı; Mevhibe (İnönü) Hanım, Birinci Başkanı; Fitnat Fevzi (Çakmak), İkinci Başkan; Nevber Sevüktekin, Genel Sekreteri; Tezer Taşkırın Hanımdır. Reşide Bayar, Nimet Uybadın, Melahat Özbudun, Süreyya Aġaoġlu, Belkis Otman Hanım ile Fuat Umay Bey’de kurucu üyeleridir.³³⁰

Cemiyet’in amacı emek karřılıġı yardımdır. ‘Durumları maddi ve manevi bakımdan kötü olan kadınları korumak, çocuklara ve annelere yardım yapmak, çalıştığı için çocuklarına bakacak kimsesi olmayan annelerin çocuklarına yuva sağlamak, ebe tedarik etmek, kadınlara çocuk bakımına dair konferanslar vermek, iş evleri (atölyeler) açmak, faaliyetlerinde bulunan cemiyetin Himaye-i Etfal Kadın Yardım Cemiyeti olan ilk adı 28.1.1938 tarihinde 10’uncu kuruluş yılında ‘Kadının yoksulu olmaz, kadın bizatihi bir varlıktır’ diyen Atatürk tarafından ‘Yardım Sevenler Derneġi’ olarak deġiştirilmiştir.

Yetimler Koruma Cemiyeti: İstanbul’da 1925 tarihinde kurulmuştur. Yetim ve yoksul genç kadın ve kızlara gelir sağlayacak faaliyetlerde bulunmayı amaçlayan cemiyet, kermesler düzenleyip, yoksul kadınları çalıştırarak topladığı yardımlarla faaliyetlerini devam ettirmiştir.

Yoksulları Koruma Cemiyeti: Kimsesizlere ve yoksullara yardım etmek amacıyla 1935 tarihinde Eskişehir’de kurulan cemiyet, Eskişehir ve çevresinde faaliyet göstermiştir.

Meslek Kadınları Derneġi (Soroptimist Kulüpleri): İstanbul’da 1948 yılında yazar Müfide Ferit Tek tarafından kurulmuştur. Üyeleri çalıştıkları iş veya meslek dallarında belirli bir düzeye gelmiş başarılı kadınlardan seçilen derneklerdir. Kadının mevkiinin yükselmesi için gayret gösteren Uluslararası evrensel dostluġa katkıda bulunmayı amaçlamıştır.

Üniversiteli Kadınlar Cemiyeti:1949’ da İstanbul’da kurulmuştur. Kurucu üyeleri arasında, Süreyya Aġaoġlu, Sara Aktik, Şevket Fazıla Giz, Nüzhet Gökdoġan, Remziye Hisar, Türkan Rado, Müfide Küley bulunmaktadır. Yüksekokulu bitiren

³³⁰ Dernek İkinci Başkanları: Nevbet Sevüktekin, Reşide Bayar Nüveyra, Makbule Eldeniz, Nihal Akkaya Aġaoġlu,Zeynep Menemenci, Dr. Mediha Eldem, Sevim Ögel, Mebrure Aksoley,Belkis Baykan, Melahat Tüzel,Türkan Ayrıl,Şaziye Kiper; Genel Sekreterleri: Tezer Taikiran, Mahfuze İbrahim, Fahrinnüsa Fahir,İ.Halim Oġuz,Türkan Berber,Sabiha Erbay, Mubrure Aksoley, Müjgan Melahat Tüzel, Kebatur San, Türkan Aytuna, Fahrinnüsa Tanaçan, Birsen Eldem

kadınlar arasında dayanışma ve yardımlaşmayı sağlamak, kültür hareketlerinin gelişmesine çalışmak ve çeşitli faaliyetlerde bulunmak amacına hizmet etmektedir.

Kadının Sosyal Hayatını Araştırma ve İnceleme Derneği:1953 yılında Vahide Baha Pars tarafından kurulmuştur. Halka açık eğitici faaliyetlerde bulunan cemiyet kadınlarla ilgili araştırma ve konferanslar düzenlemektedir. Prof. Afet İnan, Hamide Topçuoğlu, Müfide İlhan, Müjgân Nilon gibi tanınmış kadınlar bu dernekte görev yapmışlardır. Dönemin önemli cemiyetleri arasında.³³¹

Yoksullara Yardım Derneği (1952), Kadınları Koruma Derneği (1954), Kadınları Kalkındırma Derneği (1955), Ankara Çocuk Sağlığı Derneği (1955), Ankara Çocuk Dostları Derneği (1957), Çocuk Haklarını Müdafaa Derneği (1958), Çocuk Zekâsını Koruma ve Geliştirme Derneği (1958), Türk El Sanatları Tanıtma Derneği (1959), Türk Kadınlar Konseyi Derneği (1959), Türk Anneler Derneği (1959), Köy Öğretmenleri ile Haberleşme ve Yardımlaşma Derneği (1960), Türk Kadınları Kültür Derneği (1966), Okul Önce Eğitimini Geliştirme Derneği (1966), Çamlıca Kız Liseliler Derneği; Ankara Kadın Ressamlar Derneği (1970), Türk-Amerikan Kadınları Kültür Derneği (1950), Çocuk Sevenler Derneği (1958), Türk-Pakistan Kadınlar Derneği (1969), Türk-Japon Dostluk Derneği (1969) vd.³³² bulunmaktadır.

Bu cemiyetler 1923-1970 yılları arasında kurulmuş başlıca kadın cemiyetleri arasında yer almıştır. Çeşitli amaçlarla kurulan bu cemiyetler daha çok, kadınlara ve çocuklara yardımcı olmak, kültürel ve sosyal ihtiyaçları karşılamak, kadınların Batılılaşmasını sağlamak, yardım toplamak faaliyetlerinde bulunmuşlardır.

Kadın cemiyetlerinin bu durumu çok partili siyasi hayata geçiş dönemiyle birlikte değişmelere uğramış sosyal yardım faaliyetlerinin yanında siyasi özelliklere sahip cemiyetler kurulmuştur. Günümüzde başta kadın olmak üzere çeşitli alanlarda faaliyetlerde bulunan kadın cemiyetlerinden esinlenerek kurulan bu cemiyetlerin çoğu kadının eğitimi ve bilinçlendirilmesi için yaptıkları çalışmalarda amaçladıkları başarıya ulaşamamıştır. Daha çok kadının kılık kıyafeti, batılı yaşam şartlarına uyması faaliyetlerine ağırlık veren kadın cemiyetlerinin kadının toplumdaki durumu, sosyal ve siyasal haklarını kullanması, ülkenin kalkınmasında ve çalışma hayatındaki rolünün

³³¹ Ardic, Nimet, a.g.e.,s.168

³³² Ardic, Nimet, a.g.e.,s.194-196.

artırılması konularında halkı yönlendirecek ve kadınları etkileyecek çalışmaları yeterinde yapamadıkları görülmektedir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında kurulan ve başarılı faaliyetler yapan cemiyetlerle günümüzdeki kadın cemiyetlerini karşılaştırdığımızda bugünün cemiyetler sosyal, siyasi ve ekonomik hayatın her cephesinde yer alacak kültürlü, eğitilmiş, ülkeyi kalkındırma çalışmalarının her dalında görev yapabilecek vatansever, Aydın Milli Türk Kadın kimliği oluşturma gayretlerinden çok, belirli çıkar çevrelerine hizmet eden, otoriter ve sadece belirli görüşlere ve ideolojilere, gruplara hizmet eden aile şirketleri haline gelmişlerdir.³³³ Aileyi, ekonomiyi, toplumu, ülkeyi ayakta tutan çocukları eğiten kadındır.”Kadının toplumdaki yeri göz önüne alınarak, onları eğitecek ve bilinçlendirecek, siyasete ve toplumsal meselelerde görev alacak programlar yapılmalıdır. Kadın sürekli ihmal edilmiştir. Özellikle Müslüman Dünyası yüzyıllarca kadının gücünü değerlendirememiş, onları ihmal etmiştir. Bu yüzden kadın cahil, dünyadan habersiz, ülke meselelerini bilmeyen, hiçbir şeyden haberi olmayan bir duruma gelmiştir.

Aile içinde, toplumda ezilen, üretimden uzaklaştırılan kadının sorunlarını azaltacak eğitim programları hazırlanmalı, kadını eğitecek ve bilinçlendirecek teşkilatlar kurulmalıdır. Kadınlarımız bugün çeşitli olaylar karşısında seslerini duyuracak, güçlerini ortaya koyacak teşkilatlardan yoksundurlar. Kadınlar arasında güç birliği sağlayacak milli amaçlı kadın cemiyetleri oluşturulmalıdır. Bu teşkilatlar aracılığıyla bir araya getirilen kadınlar, belirli merkezlerde toplumu yönlendirecek, kadının değerini arttıracak plan ve programlar hazırlamalıdır. Kadınların tepkisini dile getirecek toplantılar düzenlenirken her türlü yayından istifade edilerek kadınlara ve kadın haklarıyla ilgili yayınlar yapılmalıdır.

4.7. Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Gelişimi ve Günümüzdeki Durumu

Toplumsal Cinsiyet Eşitliği kavramı, iki farklı anlamı taşıyan kavramın birleşimiyle oluşmuş evrensel bir anlam taşımaktadır. Cinsiyet tek başına kullanıldığında “kadın ve erkek arasındaki biyolojik farklılık” anlamını taşıırken, toplumsal cinsiyet kavramı sosyal yapıda kadın ve erkeğin belli bir sistematik içinde ayrılması” anlamını taşımaktadır. Kadın ile erkeğin, kız ve erkek çocukların aralarındaki ilişkilerin nasıl olduğu ve nasıl olacağının toplumsal normlara göre işleyişi konusu

³³³ Ardic, Nimet, a.g.e, s. 196.

toplumsal cinsiyet kavramı dâhilindedir. Toplumsal cinsiyet kavramının kişilere yüklediği anlam, bulunulan sosyal çevreye göre değişiklik göstermektedir. Toplumsal cinsiyet ilişkileri, yaşamın her bölümünde erkeği üste çeken, kadını aşağıya iten bir diyalektik içerisindedir. Kadına yüklenen işler ile erkeğe yüklenen işler karşılaştırıldığında adaletsiz ve dengesizdir.³³⁴

4.7.1. Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Gelişimi

Türkiye’de Anayasa ilk sırada olmakla birlikte, bütün yasalarda ve yasal düzenlemelerde kadın ve erkek eşitliği korunmuştur. Cumhuriyetin ilanından itibaren yapılan reformlar, yurttaşlık hakkının kadın tarafından kazanılmasını ve sosyal değişimi gerçekleştirmiştir. Bu reformlar:³³⁵

- “1924 Tevhidi Tedrisat Kanunu ile eğitim tek sistem altında toplanarak kadınlara erkeklerle eşit eğitim imkânları sağlamıştır.
- 1926 Türk Medeni Kanunu ile kadının sosyal hayatı çağa uygun olarak yeniden düzenlenmiş ve kadına temel haklar verilmiştir.
- 1930 Yerel yönetimlerde kadınlar seçme ve seçilme hakkına sahip olmuştur.
- 1934 Milletvekili seçme ve seçilme hakkına sahip olmuştur.
- 1935 yılında yapılan genel seçimlerde TBMM’ne 18 kadın milletvekili seçilmiştir.
- 1938’de 1926 yılında çıkarılan Türk Medeni Kanunu’nda kadınlar için 17, erkekler için 18 olan yasal evlenme yaşı, 1938 yılında kadınlar için 15, erkekler için 17’ye düşürülmüştür.
- 1983 Kürtaj büyük ölçüde serbest bırakılmıştır
- 2003 Ülkemizde çalışma hayatını düzenleyen Yeni İş Kanunu’nda 2003 yılında yapılan düzenlemeler ile çalışma yaşamında kadın erkek eşitliğinin sağlanması yönünde önemli gelişmeler kaydedilmiştir.

³³⁴ Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, *Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı 2008-2013*, Fersa Ofset, Ankara.

³³⁵ www.kadininstatusu.gov.tr/tr/28222/Turkiyede-Kadin, Erişim: 21.09.2014.

- 2004 Anayasanın 10. maddesine “kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür” hükmü eklenmiştir.”

Yapılmış olan bu reformlar, yasalar önünde, cinsiyete dayalı ayrımcılığın önüne geçerek, kadın ile erkeğe eşit haklar vermiş; çıkabilecek sorunları önlemeyi de hedeflemiştir. Ama süreç irdelendiğinde kazanılmış hakların var olduğu kabul edilir olsa da tam olarak bir eşitlikten söz etmek mümkün değildir. Yapılmış olan yasal düzenlemeler halk tabanına doğru bir şekilde ulaşamamıştır.

*“1 Haziran 2005’te yürürlüğe giren Yeni Türk Ceza Kanunu’nda kadının mağdur olduğu birçok suç topluma karşı işlenen suçlar kapsamında çıkarılıp, kişilere karşı işlenen suçlar kapsamına alınarak cezaları ağırlaştırılmıştır. 2006 2006/17 sayılı “Çocuk ve Kadınlara Yönelik Şiddet Hareketleri ile Töre ve Namus Cinayetlerinin Önlenmesi için Alınacak Tedbirler” konulu Başbakanlık Genelgesi 4 Temmuz 2006 tarihinde Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.”*³³⁶

4.7.2. Türkiye’de Kadının Durumu (1990-2014)

1980 yılında dünya konjektöründe hız kazanan değişimlerden Türkiye’de etkilenmiştir. Politik-sosyal ve çevresel hareketlerin yanında kadın hareketleri de yükselen bir ivme göstermiştir. Kadın hareketleri ulusal ve uluslararası arenada yoğun bir çalışma dönemine girmiştir. Bu dönemi Güneş Ayata, 1980 sonrası kadınların siyasal yaşama katılımında önemli değişiklikler olduğunu belirterek bunları dört ana etkene bağlamaktadır³³⁷:

- “Birincisi, 12 Eylül rejiminin etkileridir. Kemalist bir perspektifle “kadının simgesel özelliği” savı ile oluşturulan Danışma Meclisi’ne nispeten- yüksek oranda kadın üye atanmıştır. Ayrıca 12 Eylül ile birlikte siyasi partiler bünyesindeki kadın kollarının yasaklanmasının, kadınları “erkekçe” siyaset yapmaya teşvik anlamına geldiği söylenebilir.

³³⁶ TÜİK, İstatistiklerle Kadın, 2012.

http://www.tuik.gov.tr/Kitap.do?metod=KitapDetay&KT_ID=11&KITAP_ID=238

³³⁷ Çadır, Mustafa, *Kadının Siyasal Yaşama Katılımında Siyasi Parti Kadın Kollarının Rolü (TBMM’de Grubu Bulunan Siyasi Partiler Bağlamında Ankara İli Örneği)*, Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Uzmanlık Tezi, Ankara, 2011, s. 37-38.

- İkinci olarak, 1980’lerle birlikte yükselen ve güç kazanan kadın hareketinin etkisiyle “kadın sorunu” ülke gündeminin önemli maddelerinden biri halini almıştır. Kadın hareketi, gerçekleştirdiği çalışma ve faaliyetlerle “kadın sorunu”na dikkat çekilmesinde önemli rol oynamıştır.
- Üçüncü etken ise “değişen kadın imajlarına” ilişkindir. 1980’lerle birlikte “fedakâr anne, iyi eş” imajı yerini liberal söylemle çizilmiş ekonomik olarak özgür, kariyer sahibi, feminist söylemden haberdar, kadın cinselliğine sahip çıkan “modern kadın” imajına bırakmaya başlamış-tır. Bu yeni model, kadının toplumda başarılı ve yarışmacı olmasını talep ederken aynı zamanda kadınlara “kadın kimliklerini” reddetmemeyi de önermiştir.”³³⁸

Kadınların seçme ve seçilme hakkına birçok Batılı ülkelerinden önce kavuşan Türkiye’de yaşayan kadınlar olmuştur. Buna rağmen kadınlarımızın siyasi alanda varlığı birçok ülkenin gerisinde kalmaktadır. Cumhuriyet Döneminden bu güne sosyal ve kamusal alanda varlığı yoğun olarak hissedilen, statü olarak belli bir yere sahip olan kadınlarımız siyasi hayatta temsil edilme konusunda başarısız olmuştur.³³⁹ Türkiye’de son dönemde kadınlar ile ilgi başlıca göstergeler iş gücü, siyasi alan, statü ve eğitim başlıkları altında aşağıda incelenmiştir.

4.7.2.1. İş Gücü

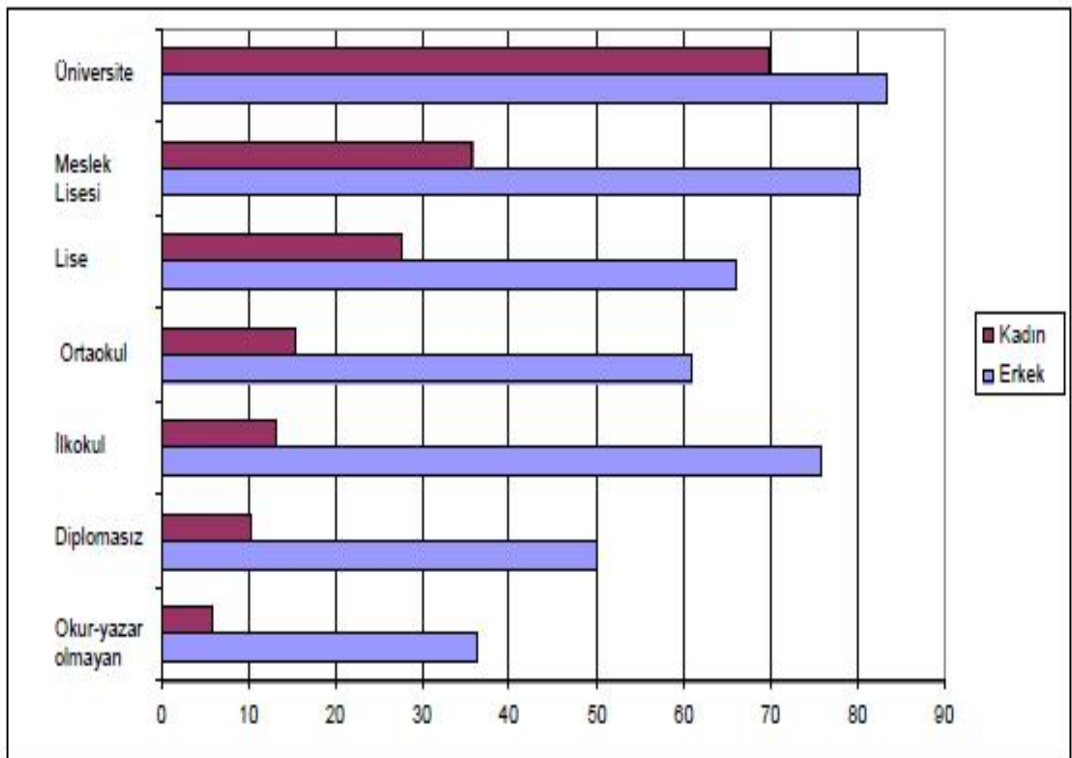
Bir ülke ekonomisi istihdam ve iş gücüne bağlı olarak değerlendirilmektedir. Bu şekilde bir yaklaşım, kadının ekonomik hayata katılımının, gelirin ve istihdamının önemini göstergesidir. Küçükkalay, Türkiye’de kadının işgücüne katılım oranını olumsuz yönde etkileyen değişik kaynaklardan doğan çeşitli nedenlerin olduğunu vurgulayarak bu nedenleri şu şekilde sıralamıştır:³⁴⁰

³³⁸ Ayrıntılı bilgi için: Güneş-Ayata, A. (1998) Laiklik, Güç ve Katılım Üçgeninde Türkiye’de Kadın ve Siyaset, A. Berktaş (Derl.) 75 Yılda Kadınlar ve Erkekler içinde (237-284). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

³³⁹ Tansi, Mahmut Deniz, Kadınların Siyasal Temsili ve Katılımı, *Kadın Çalışmalarında Disiplinler Arası Buluşma Sempozyumu*, İstanbul Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Yayını, C: 3, İstanbul, 2004, s. 113-114.

³⁴⁰ Küçükkalay, Mesud, Türkiye’de Planlı Dönemde Kadın Nüfusu ve Kadın İşgücü İstihdamındaki Gelişmeler, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, S.3, 1998, s.35-44.

- Küçük çocukların bakımı,
  - Kadının eğitim düzeyinin düşüklüğü,
  - Piyasa koşullarının elverişli olmayışı,
  - Kısmi çalışma olanaklarının sağlanamayışı,
  - Çalışmayla ilgili yasal mevzuattaki eksiklikler,
- Sonuçta kadının çalışması ile ilgili gelenek ve göreneklerin değişim hızının kadın lehine yavaş seyretmesi biçiminde belirtilebilir.

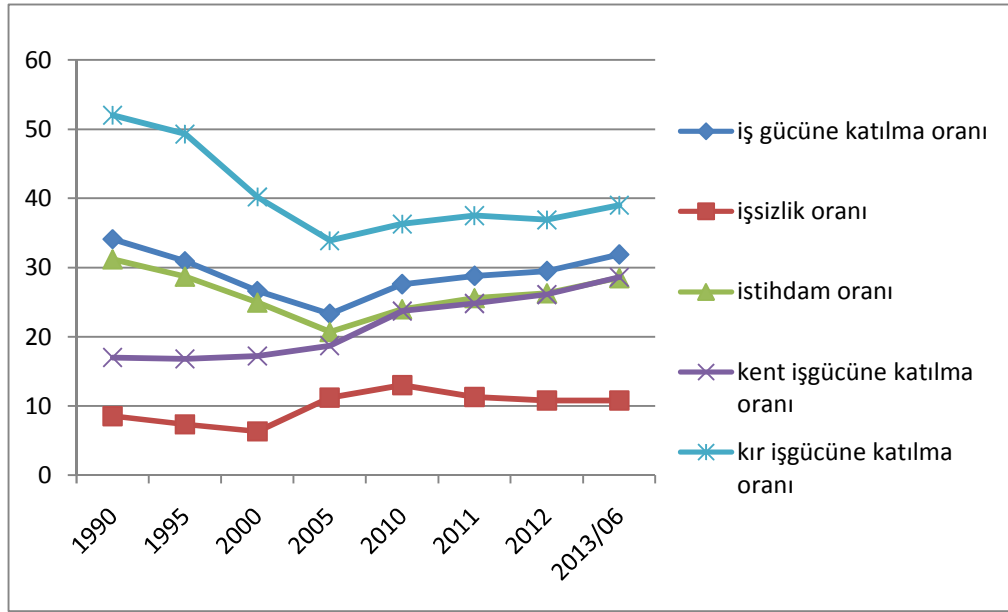

Şekil 4.1. 2006 Yılında Kentsel Yerlerde Eğitime Göre İşgücüne Katılımı

Kaynak: (<http://www.tuik.gov.tr>, 25.09.2014)

Kadınların eğitim düzeyi ile çalışma alanında yer alması doğru orantılıdır (Şekil 5.1). Eğitim düzeyi üniversite olan kadınların işgücüne katılma oranları erkekler ile kıyaslandığında %20'lik (ortalama) bir fark yaratırken, okur-yazar olmayan kadın ve erkek arasında %60 (ortalama) bir fark yaratmaktadır. Cinsiyete bağlı eşitsizlik okur-yazar olmayan kadınlarda daha yüksek seyretmektedir.

Şekil 4.2. Kır ve kent yaşantısına göre kadınların işgücüne katılım oranı (%)

Kaynak:(<http://www.dunya.com>, 29.09.2014).

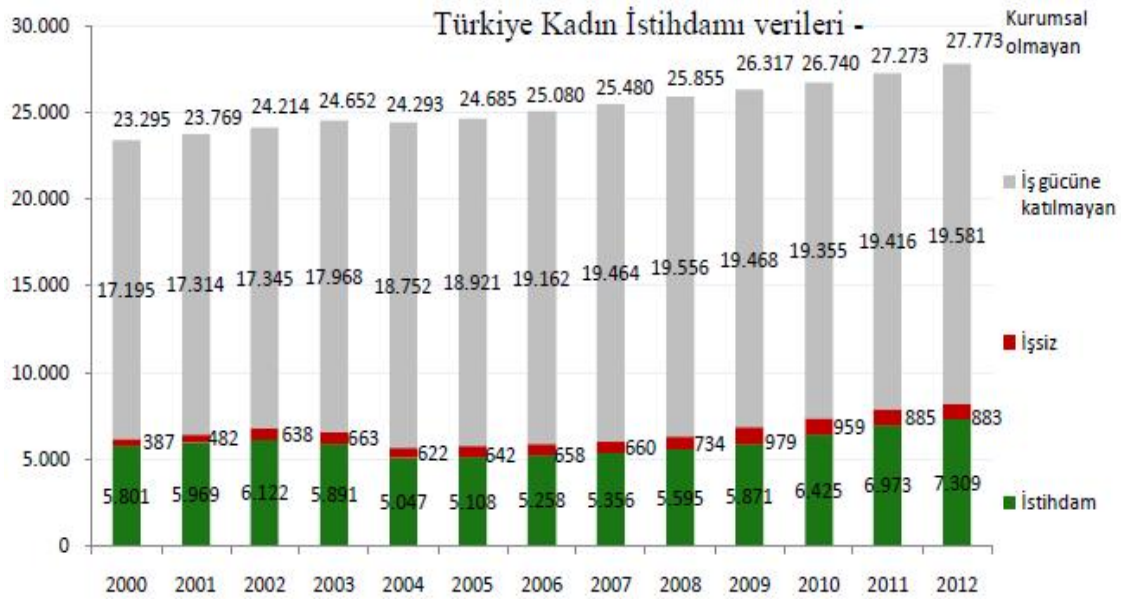
Şekil 5.2'de görüldüğü üzere bazı veriler dikkat çekmektedir. Örneğin kadın istihdamı olgusu kır ve kent ayrımına tabi tutulmaktadır. Bunun yanı sıra;

- 1990 yılından 2013 yılına değin veriler mevcuttur.
- Kentte işgücüne en yüksek katılma oranı 2013 yılında görülmektedir.
- Kentte işgücüne en düşük katılma oranı 1995 yılında görülmektedir.
- Kırdaki işgücüne en yüksek katılma oranı 1990 yılında görülmektedir.
- Kırdaki işgücüne en düşük katılma oranı 2005 yılında görülmektedir.

Kadınların tarım dışında işgücüne katılması kentlere göçün hız kazandığı 1950'li yıllarda olmuştur. Tarımsal alanda çalışan kadınların 2000-2001 krizi ile işgücüne katılımı gerilemiş, göçün sonucunda kentlerde çalışma alanı bulamaması (gerekli vasıfları karşılayamaması) ile de iş gücü dışına itilmiştir.

2000 yılından 2012 yılına değin kadın istihdamında değişimler meydana gelmektedir (Şekil 5.3). Bunlardan bazıları;

- En yüksek istihdam 2012 yılında görülmektedir.
- En düşük istihdam ise 2004 yılında görülmektedir.
- İşsiz sayısının en yüksek olduğu yıl 2009 yılıdır.
- İşgücüne katılmayan kişilerin sayısı ise en çok 2012 yılında görülmektedir.
- Kurumsal olmayan kişilerin sayısı ise en fazla 2012 yılında gözlemlenmektedir.

Şekil 4.3. Türkiye Kadın İstihdam Verileri

Kaynak:(<http://www.turkishstudies.net/Makaleler/2013>)

4.7.2.2. Siyasi Alan

Türkiye'de siyasi partilerde etkin olamayan kadınların, hukukun kendilerine tanıdığı hakların bilincine varmaları yolunda çalışmalar, son yıllarda sivil toplum içinde yer alan çeşitli kadın örgütlerince gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır. Bu çalışmalar toplumda cinsiyete duyarlı bir gündemin oluşmasında etken olmuştur. Siyasi karar

organlarında, kadın kollarının bulunması ve bu kadın kollarının aktif olması temsil eşitliğini de beraberinde getirecektir. Kadının siyasi arenada bulunduğu konum, karar verme gücünü arttıracak ve sorunların çözüm noktasında etkinlik sağlayacaktır. Dünya genelinde birçok partinin kadın kolları benzeri örgütlenmeler kurduğu görülmektedir.

Türkiye’de özellikle geleneksel ataerkil toplum özelliklerini gösteren bölgelerde kadının üst konumda olması erkeklerce hoş karşılanmamaktadır. Bu anlamda etkin bir eğitim kampanyası, özellikle kitle iletişim araçlarının yayınları son derece önemlidir.

Tablo 4.1. TBMM’de yer alan kadın milletvekillerinin sayısı (1935-2011)

Seçim yılı	Toplam milletvekili sayısı		Temsil oranı (%)		Temsil oranı (%)
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	
1935	399	381	95,5	18	4,5
1939	429	413	96,3	16	3,7
1943	455	439	96,5	16	3,5
1946	465	456	98,1	9	1,9
1950	487	484	99,4	3	0,6
1954	541	537	99,3	4	0,7
1957	610	602	98,7	8	1,3
1961	450	447	99,3	3	0,7
1965	450	442	98,2	8	1,8
1969	450	445	98,9	5	1,1
1973	450	444	98,7	6	1,3
1977	450	446	99,1	4	0,9
1983	399	387	97,0	12	3,0
1987	450	444	98,7	6	1,3
1991	450	442	98,2	8	1,8
1995	550	537	97,6	13	2,4
1999	550	527	95,8	23	4,2
2002	550	526	95,6	24	4,4
2007	550	500	90,9	50	9,1
2011	550	471	85,8	79	14,4
2012*	548	469	85,6	79	14,4
2013*	548	469	85,6	79	14,4

Kaynak. Türkiye Büyük Millet Meclisi

* Yıl sonu itibarıyla.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki kadın milletvekili oranı 1935 yılında %4,5 iken, 2013 yılında bu oran %14,4'e yükselmiştir. Türkiye'de 2013 yılında kadın bakan sayısı 1 olup, kabine içindeki kadın bakan oranı olarak %4'e denk gelmektedir. Ülke karşılaştırmalarına bakıldığında, bu oranın en yüksek olduğu ülkelerin %52,6 ile Norveç ve %52,2 ile İsveç olduğu görülmektedir.

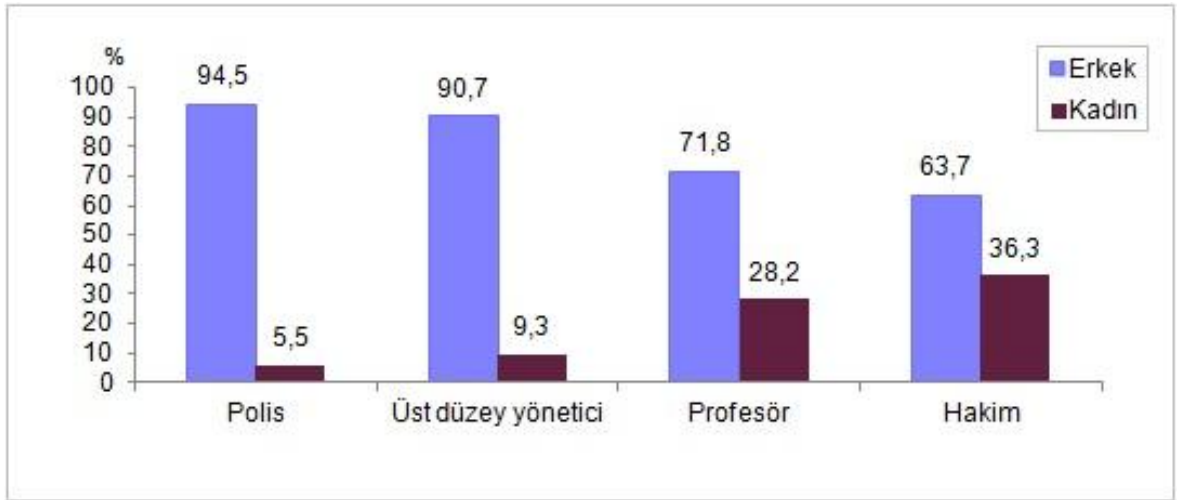
Ülkemizde siyasi partilerin yapısı ve kadın kollarının güçsüzlüğü de kadınların siyasal süreçlere katılımını engelleyen önemli bir etkidir. Partilerin kadın erkek eşitliğine bakışı, kendi ideolojileri doğrultusunda gerçekleşmekte ve iki yaklaşım görülmektedir. Bunlardan ilki, kadını aile kurumu ile özdeşleştiren ve kadın haklarına ailenin gereksinimleri çerçevesinde bakan “aile merkezli” bir anlayıştır ki bu anlayışta siyasette kadına düşen görev, sosyal faaliyetlere gönüllü katılarak siyasete destek olmaktır. İkincisi ise kadın erkek eşitliğine inandığını belirten, kadınların toplumsal yaşama katılımını çağdaşlığın, demokrasinin, gelişmişliğin gereği sayan toplum merkezli anlayıştır.³⁴¹

4.7.2.3. Statü

Kadınların işgücüne katılımı, sürdürülebilir kalkınmanın önemli bir unsuru olarak kabul edilmekle birlikte, işgücüne katılım oranları düşük olup, yıllara göre azalma göstermiştir. Nitekim kadınların işgücüne katılma oranı 1990'da % 34,1 civarındayken, 2002 yılında % 27,9, 2004 yılında % 23,3'e düşmüştür. Son yıllarda kadın istihdamı alanında izlenen politikalar ve yürütülen projeler etkisini göstermiş, kadınların işgücüne katılımında ve istihdamında artışlar gerçekleşmiştir. 2005 yılında kadınların işgücüne katılma oranı 23,3 iken, 2008 yılında %24,5, 2011 yılında ise bu oran yüzde 28,8'e yükselmiştir. Kanunlardaki eşitlikçi yapıya rağmen, kadının niteliksel gelişimini ve işgücü piyasasına girişini sağlayacak gerekli mekanizmaların oluşmaması kadınların işgücüne katılımının düşüklüğünün önemli nedenlerinden biridir ve Türkiye'de kadın istihdamı temel sorun alanlarından biri olarak varlığını

³⁴¹ Kadın Sorunlarına Çözüm Arayışı Kurultayı, Ka-Der Yayını, İstanbul, 2004, s. 86., www.kader.org.tr/tr-TR/Page/Show/415/kader-yayinlari.html, Erişim: 21.09.2014.

sürdürmektedir³⁴².

Şekil 4.4. Cinsiyete Göre Seçilmiş Mesleklerin Oranı

Kaynak: TÜİK, Toplumsal Cinsiyet Göstergeleri Veri Seti, 2013

<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=16056>, Sayı: 16056, 2014. Erişim: 21.09.2014.

Türkiye’de cinsiyete bağlı ayrımcılığın durumu şekil 5.5’de görülmektedir. Eğitim eşitsizliği, toplumsal yargılar, aile bağları gibi nedenlerle kadın iş hayatında istediği statüye ulaşamamaktadır.

4.7.2.4. Eğitim

Türkiye’de kız çocuklar ve erkek çocuklar Cumhuriyetin ilk yıllarından beri eğitimin her düzeyindeki okullara erişim açısından yasalar önünde eşit konuma sahiptirler. Temel Öğretim (ilköğretim eğitimi) zorunlu bir haktır. İlköğretimi takip eden eğitim düzeylerine devam ise, öğrenci ve ailesinin isteğine bırakılmıştır. Ancak uygulamada, kızlar ve erkeklere karşı bu eşitlikçi davranış, etkili olan olumsuz güçleri eğitimin her aşamasında dengeleyebilecek düzeyde bir ‘olumlu ayrımcılık’ uygulanmadığı durumlarda, erkekler lehine bir durum yaratmaktadır. Tercih durumlarında, özellikle de farklı cinsiyete sahip çocuklar arasında seçim yapma zorunluluğunun olduğu hallerde kız çocuk yerine erkek çocuğun okula kaydedilmesi

³⁴² Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2012.

http://www.kadininstatusu.gov.tr/upload/kadininstatusu.gov.tr/mce/2012/trde_kadinin_durumu_2012_ekim.pdf?p=1 (Erişim, 12.09.2014)

uygulamaları dikkat çekici biçimde görülmektedir. Kız çocuklarının okula kaydettirilmemesi veya kayıttan birkaç yıl sonra okula devam ettirilmemesi şeklindeki geleneksel davranış biçimlerinin günümüzde de düşük gelir gruplarında ve/veya kırsal alanlarda devam ettiği görülmektedir.³⁴³

---

³⁴³ http://www.unicef.org/turkey/gr/_ge21jb.html

V. BÖLÜM

AYDIN İLİNDE FAALİYET GÖSTEREN KADIN DERNEKLERİNE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA

Çalışma konusu ile ilgili, Aydın ilinde yapılmış olan araştırmalar sonucunda 12 derneğin tüzük ve faaliyet raporları incelenmiştir. İncelenen dernekler şunlardır:

- Aydın Aktif Emekli Kadınlar Derneği
- Aymelek Derneği
- Aydın Girişimci Kadınlar (AGİKAD) Derneği
- 2000 Yılı Hanımlar Derneği
- Trakya ve Anadolu Aydın Kadınlar Derneği
- Kadın Haklarını Koruma Derneği
- Çağdaş Roman Kadın Derneği
- Polis Eşleri Kaynaşma – Yardımlaşma Derneği
- Gevher Nesibe Sultan Yardımlaşma Derneği
- Aydın Kadın Efeler Derneği
- Türk Kadınlar Konseyi
- Türk Kadınlar Birliği Derneği

5.1. Aydın Aktif Emekli Kadınlar Derneği

Derneğin merkezi Aydın'dır. Derneğin tüzüğünde yurtiçinde ve yurtdışında şube açabilir ibaresine yer verilmiştir. Derneğin amacı ve belirlediği amacı sürdürmek için yapılacak çalışma ve biçimleri olarak "Dernek, Atatürk'ün yurttan sulh cihanda sulh ilkesini tüm beşeriyetin düşüncesi haline getirebilmek, savaşız sevgi dolu bir dünyada tüm emekli kadınlarımıza merhaba diyebilmek için, sanatsal, kültürel ve sosyal çalışmalar yapmak amacıyla kurulmuştur." Cümlesi ile belirlenmiştir. Dernek 13.01.2014 tarihinde ilk genel kurulunu yapmış 7 kişiden oluşan geçici yönetim kurulu üyelerini belirlemiştir. Tüzük toplamda 26 madde ve 1 geçici maddeden oluşmaktadır.

Derneğin sürdürülecek çalışma konuları ve biçimleri tüzükte 16 madde halinde açıklanmıştır. Yapılmış olan bu açıklamalar şu şekilde özetlenebilir:

- Faaliyetlerin uygulanması ve geliştirilmesi için araştırma yapmak, kurs seminer vb. eğitimler düzenlemek.
- Amacın gerçekleştirilmesi için kitlesel iletişim araçlarını hazırlamak ve yayınlamak.
- Gerekli izinlerin alınması koşuluyla, yardım toplama kamu kurum ve kuruluşları ile ortak proje yönetmek, sivil toplum kuruluşları ile ortak platformlar oluşturmak.
- Etkinlikler düzenlemek, yurtiçinde ve yurtdışında vakıf kurmak, federasyon kurmak ve derneklerin kurabileceği tesisleri kurmak.
- Tüzükte yer alan amaçların gerçekleşmesi için gelir sağlamak amacı ile iktisadi, ticari ve sanayi işletmeler kurmak ve işletmek.

Yukarıda özetle açıkladığımız çalışma konuları ve biçimleri belirtilen Aydın Aktif Emekli Kadınlar Derneği genel olarak dernekler kanununa uyduğu görülmektedir.

5.2. Aymelek Derneği

Derneğin merkezi Aydın'dır. Derneğin tüzüğünde Türkiye genelinde şube açabilir ibaresine yer verilmiştir. Derneğin amacı ve belirlediği amacı sürdürmek için yapılacak çalışma ve biçimleri olarak "Üyelerimizin mevcut durum ve problemlerini tespit ederek, onların Evrensel İnsan Hakları, adalet ve hukukun üstünlüğü ilkesi çerçevesinde, siyasi, hukuki, sosyal ve ekonomik varlıklarını geliştirecek teorik ve pratik çözümler üretmek; bireyler ve kültürler arası diyalog, iletişim, dayanışma ve yardımlaşmayı sağlamak, toplumun tüm kesimlerinden her gruptan insanlarla onurlu bir yaşam ortak paydasında bir platform olarak bir araya gelip yasalara uygun her türlü faaliyet ve çalışmalar yapmak, ihtiyaç sahiplerine gıda, giyim, sağlık, eğitim, yakacak, kira, barınma, evlenme, yuva kurma, iş kurma, konut ve sair bütün hususlarda aynı nakdi her türlü maddi ve manevi yardımda bulunmaktır. Toplumun menfaatine olacak her türlü faaliyeti destekleyecek çalışmalar yapmaktır." cümlesi ile belirlenmiştir. Dernek 05.03.2013 tarihinde son genel kurulunu yapmış 7 kişiden oluşan yönetim

kurulu üyelerini belirlemiştir. Tüzük toplamda 29 maddeden oluşmaktadır. Derneğin sürdürülecek çalışma konuları ve biçimleri tüzükte 39 madde halinde açıklanmıştır.

Yapılmış olan bu açıklamalar şu şekilde özetlenebilir:

- Toplumsal cinsiyet eşitliğinin öneminin farkındalığının artırılması, bu alanda mümkün ve uygun olan bütün çalışmaları yapmak, diğer derneklerle işbirliği yapmak, kadın kuruluşlarını tanıtmak, konferans, seminer gibi eğitici etkinlikler düzenlemek; dernek faaliyetlerinin geliştirilmesi ve etkili hale getirilmesi için iletişim araçlarını kullanarak, yapılan çalışmaları duyurmak ve katılımı sağlamak.
- Dernek amacını gerçekleştirebilmek için işletmeler ve ortaklıklar kurarak gelir elde edebilir, Türkiye genelinde ve faaliyet gösterdiği bölgede doğal felaketler sonucunda ortaya çıkan yardım gerektiren durumlarda etkinlik yaparak destek olmak; temel insan hakları konusunda mağdur olmuş kişi ve ailelere maddi, manevi, hukuki yardımda bulunmak.
- Sağlık ve eğitim yardımı vermek; fakir ve kimsesizlere geleneksel törenlerinde yardımcı olmak, sosyal, dini ve eğitim ile ilgili yapılar yaptırabilir ve tamir işlerini üstlenebilir.
- Gerekli görülen yerlerde şube ve temsilcilikler açabilir.

Yukarıda özetle açıkladığımız çalışma konuları ve biçimleri belirtilen Aymelek Derneği genel olarak dernekler kanununa uyduğu görülmektedir.

5.3. Aydın Girişimci Kadınlar (AGİKAD) Derneği

Derneğin merkezi Aydın'dır. Derneğin tüzüğünde yurtiçinde ve yurtdışında şube açabilir ibaresine yer verilmiştir. Derneğin amacı ve belirlediği amacı sürdürmek için yapılacak çalışma ve biçimleri olarak "Mevcut kadın girişimcileri güçlendirmek, işbirliği ve dayanışmanın geliştirilmesine yönelik faaliyetlerde bulunmak, bu çerçevede istihdam yaratacak girişimci kadınlara destek olmak; kadın ve genç girişimci sayısını arttırmak; kadın hakları, toplumsal cinsiyet, kadının toplumdaki ve iş hayatındaki statüsünün korunması için faaliyetler düzenlemek; kadınların sorunlarına çözüm yolları araştırılarak yardımcı olmak, ortak bir kent kültürünün yapılandırılmasına aracılık etmek ve bunların takipçisi olmak; kadının ülke genelinde sosyal hayattaki ve özellikle ülke ekonomisindeki konumunu güçlendirmeye yönelik olarak maddi ve manevi yardım

ve destekte bulunmak; kadınları sosyalleştirerek onların aile bütçesine katkıda bulunmalarına öncelik etmek, el emeklerini değerlendirmelerini, gerektiğinde yasal yollardan satışına aracılık etmek.” cümlesi ile belirlenmiştir. Dernek 20.07.2012 tarihinde son genel kurulunu yapmış 7 kişiden oluşan yönetim kurulu üyelerini belirlemiştir. Tüzük toplamda 26 maddeden oluşmaktadır. Derneğin sürdürülecek çalışma konuları ve biçimleri tüzükte 17 madde halinde açıklanmıştır. Yapılmış olan bu açıklamalar şu şekilde özetlenebilir:

- Kadın girişimcilerin arttırılarak istihdamının sağlanması.
- Kadının konumunun ve statüsünün toplumsal alanda yükseltilmesi, iş dünyasında ihtiyaç duyduğu bilgi ve vasfı kazandırmak.
- Girişimcilik ile ilgili fon yaratacak projeler oluşturmak, ihtiyaç duyulan teknik ve mali desteği sağlamak amacıyla gelir elde edecek yasal çerçevede eylem ve işlemleri yapmak.
- Yasalar çerçevesinde kurum, kuruluş ve diğer sosyal örgütlerle iş birliği sağlamak ve işbirliğinden ayrılmak.
- Gerekli görülen yerlerde şube ve temsilcilik açmak.

Yukarıda özetle açıkladığımız çalışma konuları ve biçimleri belirtilen Aydın Girişimci Kadınlar (AGİKAD) Derneği genel olarak dernekler kanununa uyduğu görülmektedir. Dernekten elde edilen faaliyet raporunda yer alan çalışmalar aşağıdaki gibidir:

- **Geleneksel el işi çarşıları:** Evde üretim yapan Aydın’lı kadınların sürdürülebilir ürünlerinin tespit edilmesi sonucunda çarşı platformunda satışları gerçekleştirilmiş ve katılım sağlayan kadınlara ekonomik gelir sağlanmıştır.
- **Kariyer planlama ve etkin girişimcilik seminerleri:** 07.01.2012/23.01.2013 tarihleri arasında Aydın’da İl Milli Eğitim Müdürlüğü’nün belirlediği 11. ve 12. Sınıf öğrencilerinden oluşan toplam 9 okulda seminerler düzenlenmiştir.
- **Sabancı Vakfı hibe programı:** Proje kapsamında düşük gelirli 40 kadına süs bitkileri yetiştiriciliği eğitimi verilmiş ve hedef grubun kooperatifleştirilmesi için hedef plan oluşturulmuştur.

- **Lavanta Kadın Projesi:** Aydın'da yeni, sürdürülebilir, yurtiçinde ve yurtdışında geniş bir Pazar ağı bulunan lavanta yetiştiriciliğinin göç ile gelen kadınların iş ve sosyal yaşama katılımlarını sağlamak amaçlanmıştır.

5.4. 2000 Yılı Hanımlar Derneği

Derneğin merkezi Aydın'dır. Derneğin tüzüğünde derneğin şubesi açılmayacaktır ibaresine yer verilmiştir. Derneğin amacı ve belirlediği amacı sürdürmek için yapılacak çalışma ve biçimleri olarak "Kadınlarımız arasında yardımlaşmayı ve dayanışmayı sağlamak. Tüm insanlığın sorunlarına sivil toplum çatısı altında etkin çözümler bulmak. Kadınlarımızın daha fazla sosyal hayat içerisinde aktif olmalarını sağlamak. İnsanın barış, huzur kardeşlik, sevgi ve dostluk duygularını geliştirmek için faaliyetlerde bulunmak. İhtiyaç sahibi kesimlere yardım edebilmek için güç birliği oluşturmak." cümlesi ile belirlenmiştir. Dernek 20.07.2012 tarihinde son genel kurulunu yapmış 7 kişiden oluşan yönetim kurulu üyelerini belirlemiştir. Tüzük toplamda 22 maddeden oluşmaktadır. Derneğin sürdürülecek çalışma konuları ve biçimleri tüzükte 26 madde halinde açıklanmıştır. Yapılmış olan bu açıklamalar şu şekilde özetlenebilir:

Faaliyetlerin etkinleştirilmesi ve geliştirilmesi için araştırma yapmak, eğitim çalışmaları düzenlemek, kitle iletişim araçları ile bunu duyurmak ve bu yayınları dernek tarafından dernek bünyesinde çıkarmak yasal çerçevede yardım toplamak, gelir sağlayacak eylemlerde bulunmak.

- Üyelerin kaynaşması için etkinlikler düzenlemek.
- Aile içi dayanışmayı desteklemek için danışma büroları, aile okulları vb. kurmak.
- Korumaya muhtaç ve risk altındaki çocuklar için, problemlerinin çözümü temelli faaliyetlerde bulunmak.
- Halkın ve gençlerin eğitim ihtiyaçlarını karşılayacak yerler açmak; sosyal aktivitelerde bulunmalarını sağlayacak organizasyonlar düzenlemek.
- Sağlık ve barınma amaçlarını karşılayan yerleri işletebilir, açabilir, devir alır veya devredebilir.

- Adil yargılanma hakkını savunarak demokratik bir ortam için çalışmalar yapmak.
- İstihdamın artmasına katkıda bulunmak, bunun için diğer kurum ve kuruluşlarla proje üretmek, uygulamak veya katılımcısı olmak.

Yukarıda özetle açıkladığımız çalışma konuları ve biçimleri belirtilen 2000 Yılı Hanımlar Derneği genel olarak dernekler kanununa uyduğu görülmektedir.

5.5. Trakya ve Anadolu Aydın Kadınlar Derneği (TAAK-DER)

Derneğin merkezi Ankara'dır. Derneğin tüzüğünde derneğin yurtiçinde ve yurtdışında temsilcilikler açabilir ibaresine yer verilmiştir. Derneğin amacı ve belirlediği amacı sürdürmek için yapılacak çalışma ve biçimleri olarak "Türkiye Cumhuriyeti devletinin egemenlik alanında Mustafa Kemal Atatürk'ün başlattığı milletleşme sürecine sahip çıkarak, kardeşliğimizi pekiştirerek, toplumun temelini teşkil eden aile yapısı ile aile içinde sosyal hayatta en mağdur kesim olan, engelliler ve çocuk, yaşlı ve kadınların sosyal statülerini geliştirecek çalışmalar yapmak; bu konuda uluslararası kuruluşlar ile derneğimizce hazırlanacak olan projelerde birlikte çalışmak; amacımıza ulaşmak için yurtiçinde ve yurtdışında açılacak şube ve temsilciler ile birlikte hareket etmek; toplumun temel problemlerine sahip çıkmak ve çözüm üretmektir." cümlesi ile belirlenmiştir. Dernek 20.07.2012 tarihinde son genel kurulunu yapmış 7 kişiden oluşan yönetim kurulu üyelerini belirlemiştir. Tüzük toplamda 39 maddeden oluşmaktadır. Derneğin sürdürülecek çalışma konuları ve biçimleri tüzükte 29 madde halinde açıklanmıştır. Yapılmış olan bu açıklamalar şu şekilde özetlenebilir:

- Türk toplumunda kadının statüsünü ve önemini vurgulayarak, ayrımcılığı ve kadına karşı her türlü şiddeti eğitimsel faaliyetler, kitle iletişim araçları ve etkinliklerle önlemek ve bilinçlendirmek.
- Faaliyetlerin etkinleştirilmesi ve geliştirilmesi için araştırma yapmak, eğitimsel çalışmalar düzenlemek, dokümantasyon merkezi oluşturmak, yazılı araçları dağıtmak.
- Kız çocuklarının ve kadınlarımızı çağdaş koşullar altında eğitilmesini sağlayarak yetişkin eğitiminin projelerle yaygınlaştırılıp desteklenmesi.

- Kadınların karar verme mekanizmasında yer alması için çalışmalar yapmak, yasal çerçevede yer alan kamu kurum ve kuruluşları ile ortak proje yürütmek.
- Derneğin amaçlarını sağlayacak gelirin elde edilmesi için ekonomik alanda faaliyet göstermek; derneklerin izin ile açabileceği tesisleri kurmak.
- Aile içi şiddetin önlenmesine yönelik farkındalık yaratmak ve bu amaçla faaliyetlerde bulunmak.
- Eğitimde fırsat eşitliğine sahip olmayan öğrencilere kurs ve eğitim desteği sağlamak; boşanmış ailelerin çocuklarına ve ailelerine yönelik destek çalışmaları yapmak ve amacı çerçevesinde projelere katılmak ve proje üretmek.
- Kimsesiz ve bakıma muhtaç yaşlıların yardımına yönelik var olan çalışmalara katılmak ve katkıda bulunmak ayrıca bu konu ile ilgili proje hazırlamak ve hayata geçirmek.
- Suça itilmiş çocuklar ve çalıştırılan çocukların statülerinin iyileştirilmesi amacıyla yönelik çalışmalarda bulunmak; engelli vatandaşlara yönelik sivil toplum kuruluşları ile işbirliği yaparak toplumsal farkındalık yaratmak.
- Gerekli görülen yerlerde şube ve temsilcilikler açmak.

Yukarıda özetle açıkladığımız çalışma konuları ve biçimleri belirtilen Trakya ve Anadolu Aydın Kadınlar Derneği (TAAK-DER) genel olarak dernekler kanununa uyduğu görülmektedir.

5.6. Kadın Haklarını Koruma Derneği

Derneğin merkezi İstanbul'dur. Dernek Bakanlar Kurulu'nun 18 Mayıs 1962 günü ve 6/565 sayılı kararı ile kamuya yararlı dernekler arasına alınmıştır ve siyaset ile uğraşamaz ibaresi koyulmuştur. Derneğin amacı ve belirlediği amacı sürdürmek için yapılacak çalışma ve biçimleri olarak "Türkiye Cumhuriyeti yasaları içinde bugüne dek yer almış bulunan kadın haklarını korumak ve geliştirmektir. Kadının, insan olarak, toplumda ve aile içinde hak ettiği saygın ve çağdaş yeri alabilmesi, haklarına sahip çıkabilmesi, yasalarda ve toplumda cinsiyet ayrımının kaldırılması, her alanda hak ve yetki eşitliğinin kabul edilmesi için çalışmalar yapmak ve önerilerde bulunmaktır." cümlesi ile belirlenmiştir. Dernek 1954 tarihinde ilk genel kurulunu yapmış 7 kişiden

oluşan yönetim kurulu üyelerini belirlemiştir. Tüzük toplamda 46 maddeden oluşmaktadır. Derneğin sürdürülecek çalışma konuları ve biçimleri tüzükte 5 madde halinde açıklanmıştır. Yapılmış olan bu açıklamalar şu şekilde özetlenebilir:

Çalışan kadın, ev kadını ve kırsal yöre kadınının ekonomik ve sosyal sorunlarını araştırarak çözüm üretebilecek faaliyetlerde bulunmak, kadının statüsünü güçlendirilmesi ve kadının bilinçlendirilmesi için eğitim çalışmaları yapmak ve kitle iletişim araçlarını kullanmak.

- Amacını gerçekleştirecek diğer kurum ve kuruluşlarla işbirliği yapmak.
- Sanatsal konularda yasal çerçevede yabancı ülkelerde bulunan aynı amacı güttükleri kadın dernekleri ile işbirliği yapmak.
- Yöresel ve kitlesel amaca yönelik çalışma yapamaz, yapılan çalışmalar tüm Türkiye'yi kapsamak zorundadır.
- Çalışmaları ile ilgili olarak üçer aylık raporlar hazırlanıp yönetim kuruluna sunulur.

Yukarıda özetle açıkladığımız çalışma konuları ve biçimleri belirtilen Kadın Haklarını Koruma Derneği'nin genel olarak dernekler kanununa uyduğu görülmektedir.

5.7. Çağdaş Roman Kadın Derneği

Derneğin merkezi Aydın'dır. Derneğin tüzüğünde derneğin şubesi açılmayacaktır ibaresine yer verilmiştir. Derneğin amacı ve belirlediği amacı sürdürmek için yapılacak çalışma ve biçimleri olarak "Atatürk'ün gösterdiği hedef ve ilkeler doğrultusunda çağdaş yaşama uygun olarak Roman Kadın üyelerin ve Roman kadınlarına destek veren üyelerin ve dernek kadınların iş dünyasındaki statülerini sağlamlaştırmak, kadın girişim sayısını arttırmak, mevcut kadın girişimci derneklerinin yürütmekte oldukları faaliyetlerde destek olmak, böylece ülke ekonomisine katkılarını arttırmak, kadın girişimcilerin kendi aralarındaki işbirliği ve dayanışmanın geliştirilmesi amacına yönelik faaliyetlerde bulunmak, yeni işyerleri ve imalathaneler açmak, bu çerçevede kadınlara istihdam yaratacak girişimlere destek olmak, kadın girişimcilerin bölgesel örgütlenmesine bilgi, tecrübe, eğitim gibi destekler sağlamak, girişimci sayısını arttırmak, kadının ülke geneline sosyal, kültürel, ekonomik hayattaki ve karar mekanizmalarında konumunu güçlendirmeye yönelik olarak maddi ve manevi yardım

ve destekte bulunmayı amaçlar ve buna benzer faaliyetler göstermek amacı ile kurulmuştur.” cümlesi ile belirlenmiştir. Dernek 21.01.2014 tarihinde son genel kurulunu yapmış 7 kişiden oluşan yönetim kurulu üyelerini belirlemiştir. Tüzük toplamda 22 madde ve 1 geçici maddeden oluşmaktadır. Derneğin sürdürülecek çalışma konuları ve biçimleri tüzükte 15 madde halinde açıklanmıştır. Yapılmış olan bu açıklamalar şu şekilde özetlenebilir:

- Faaliyetlerinin etkinleştirilmesi ve geliştirilmesi için araştırmalar yapmak, bu amaçlara uygun eğitim çalışmaları düzenlemek, kitle iletişim araçlarını kullanmak ve yayınlar çıkarmak.
- İhtiyaç duyulan gelirlerin sağlanması için ekonomik alanda faaliyet göstermek.
- Amacını gerçekleştirmek için kurum ve kuruluşlarla birlikte hareket etmek.
- Uluslararası alanda faaliyette bulunmak ve yardımlaşmak.
- Dernek üyelerinin zaruri ihtiyaçlarını karşılamak ve ani maddi ihtiyaçlarını temin etmek için sandık kurmak.
- Gerekli görülen yerlerde temsilcilikler kurmak.

Yukarıda özetle açıkladığımız çalışma konuları ve biçimleri belirtilen Çağdaş Roman Kadın Derneği'nin genel olarak dernekler kanununa uyduğu görülmektedir.

5.8. Polis Eşleri Kaynaşma – Yardımlaşma Derneği

Derneğin merkezi Ankara'dır. Derneğin tüzüğünde derneğin yurtiçinde ve yurtdışında şube açabilir ibaresine yer verilmiştir. Derneğin amacı ve belirlediği amacı sürdürmek için yapılacak çalışma ve biçimleri olarak “Dernek her rütbedeki emniyet teşkilatı mensuplarının hanımları ile emekli olan, yurtiçi ve yurtdışı görevlerinin ifası sırasında şehit düşen, gazi veya malul olan teşkilat mensuplarının hanımları arasında birlik, beraberlik ve dayanışmayı sağlamak; toplumsal yaşamda kadınları eğitsel, sosyal ve kültürel sorunlarına ilişkin yol gösterici çalışmalar yapmak; çocuklarımıza ve gençlerimize eğitim desteği vermek; günün şartlarına göre yurtiçi ve yurtdışında kamu yararına her türlü yardım faaliyetlerinde bulunmak amacıyla kurulmuştur. Belli bir yöre veya hizmetle sınırlı değildir.” cümlesi ile belirlenmiştir. Dernek 20.07.2012 tarihinde son genel kurulunu yapmış 7 kişiden oluşan yönetim kurulu üyelerini belirlemiştir.

Tüzük toplamda 31 maddeden oluşmaktadır. Derneğin sürdürülecek çalışma konuları ve biçimleri tüzükte 36 madde halinde açıklanmıştır. Yapılmış olan bu açıklamalar şu şekilde özetlenebilir:

- Şehit, gazi, malul, emekli ve çalışan emniyet teşkilatı mensubu eş ve çocuklarından ihtiyacı olanlara maddi yardımda bulunmak, çocukların öğrenimleri için burs sağlamak, yüksekokullarda okuyan çocukların yurt ve pansiyonlara yerleştirilmesini sağlamak.
- Amacına uygun ilgili kurum ve kuruluşlarla işbirliği yaparak aile yapısını ve sağlıklı iletişimi sağlanmasını etkinleştirmek.
- Terör olayları sonucu şehit olan kişilerin çocuklarına burs vermek.
- Engelli çocukların ihtiyaçlarını karşılayacak faaliyetlerde bulunmak; kimsesiz çocukların, çocuk suçluların topluma kazandırılması için çalışmalarda bulunmak.
- Polis mesleği ile toplum arasında etkin bir bağ oluşturmak.
- İstihdam sağlamak.
- İnsan haklarını korumayı amaçlayan kamu ve özel kurum ve kuruluşları ile işbirliği yapmak.
- Amacını gerçekleştirmek için eğitsel, kültürel ve sanatsal faaliyetlerde bulunmak.
- Gerekli görülen yerlerde şubeler açmak.

Yukarıda özetle açıkladığımız çalışma konuları ve biçimleri belirtilen Polis Eşleri Kaynaşma – Yardımlaşma Derneği'nin genel olarak dernekler kanununa uyduğu görülmektedir.

5.9. Gevher Nesibe Sultan Yardımlaşma Derneği

Derneğin merkezi Aydın'dır. Derneğin tüzüğünde yurtiçinde şube açabilir ibaresine yer verilmiştir. Derneğin amacı ve belirlediği amacı sürdürmek için yapılacak çalışma ve biçimleri olarak "Üyelerimizin sosyal, kültürel, ekonomik, eğitim ve diğer alanlardaki ihtiyaçlarını giderme maksadı ile faaliyetlerde bulunmak ve toplum

kesimleri arasında ekonomik, kültürel, sosyal ve eğitim alanında dayanışma ve yardımlaşmayı sağlamak amacıyla faaliyette bulunmak. Dernek üyelerinin Türk ve yabancı diğer kişi ve toplulukların, Türk kültürü ve tarihi ile Atatürk İlke ve İnkılapları hususunda bilgilendirmelerini sağlamak; muhtaç yaşlı ve gençleri koruma bakım destek hizmetleri ile sosyal ve kültürel faaliyetlerde bulunmak; ülkenin gelişmesi için uygun bulunduğu projelere destek olmak, araştırma ve geliştirme faaliyetlerine imkanları nispetinde yardımcı olmak, bu faaliyetleri gerçekleştirebilmek için gerekli geliri sağlamak amacıyla aktivitelerde bulunmak; başarılı ve ihtiyaç sahibi kimseler, ilmi çalışma yapanlara, yetiştirme yurtlarından ayrılanlara ve hala kalmakta olanlara, şehit, asker ve polis ailelerine imkanı nispetinde her türlü yardımlarda bulunmak ; yetiştirme yurtlarında, çocuk yuvalarında, yaşlı ve huzur evlerinden kalan ve ayrılmış tüm kişilerin haklarını korumak ve kollamak, kanun önünde haklarını korumak üzere kurulmuştur.” cümlesi ile belirlenmiştir. Dernek 23.11.2009 tarihinde son genel kurulunu yapmış 7 kişiden oluşan yönetim kurulu üyelerini belirlemiştir. Tüzük toplamda 31 maddeden oluşmaktadır. Derneğin sürdürülecek çalışma konuları ve biçimleri tüzükte 33 madde halinde açıklanmıştır. Yapılmış olan bu açıklamalar şu şekilde özetlenebilir:

- Amaçlarına uygun faaliyetleri yapmak için yurt içinde ve yurtdışında aynı amaca yönelik faaliyet gösteren dernek kurum ve kuruluşlarla etkinliklerde bulunmak; eğitsel ve mesleki alanlarda çalışma yapmak
- Özel öğretim kurumları açmak ya da açılmasına yardımcı olmak
- Yardıma muhtaç ve başarılı öğrencilerin durumu iyi olmayan insanların ihtiyaçlarını karşılamak
- Basın kuruluşlarıyla çalışma yapmak; kitle iletişim araçlarını kullanmak ya da kullandırmak
- İller ve ilçeler düzeyinde sosyal yarışmalar düzenlemek ve öğrencilerin adaptasyon sürecini hızlandırmak
- Toplam kalite yönetimini geliştirmeye yönelik çalışmalar yapmak; projeler üretmek ve uygulamak
- Geleneksel el sanatlarının canlandırmak ve geliştirmek için kurslar düzenlemek

- Tabii ve tarihi mirası korumak; jeotermal enerji kaynaklarını değerlendirmek için çalışmalara yapmak
- Doğal afetler ve ağaçlandırma çalışmalarında bulunmak
- Gönüllü kişi ve kuruluşlar aracılığıyla sağlık ve kültürel ihtiyaçların karşılanması için kampanyalar düzenlemek
- Spor ve sporculuğun yaygınlaşması için çalışmalar yapmak
- Derneğe gelir elde etmek için ekonomik alanda faaliyet göstermek

Yukarıda özetle açıkladığımız çalışma konuları ve biçimleri belirtilen Gevher Nesibe Sultan Yardımlaşma Derneği'nin genel olarak dernekler kanununa uyduğu görülmektedir.

5.10. Aydın Kadın Efeler Derneği

Derneğin merkezi Aydın'dır. Derneğin kısa adı Kadın Efeler olarak belirlenmiştir. Derneğin tüzüğünde yurtiçinde ve yurtdışında şube açabilir ibaresine yer verilmiştir. Derneğin amacı ve belirlediği amacı sürdürmek için yapılacak çalışma ve biçimleri olarak "Atatürk İlke ve Devrimleri ile gerçekleştirilmiş olan hakların korunması, geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması, demokrasi ve insan hakları evrensel ilkelerine bağlı, girişim, inanç ve düşünce hürriyetine saygılı, toplumsal cinsiyet eşitliğini savunan, her türlü ayrımcılığa karşı, bir toplumsal yapıyı desteklemek, kadının demokrasi, sivil toplum ve laik hukuk devleti anlayışı doğrultusunda ekonomik ve sosyal konumu güçlendirmek, ülke ekonomisine katkılarını artırmak amacıyla kadına destek olmak; kadınların kendi alanlarındaki iletişim, işbirliği ve dayanışmanın geliştirilmesi amacıyla yönelik faaliyetle de bulunmak, bu çerçevede istihdam yaratacak girişimci kadınlara destek olmak, onların deneyimlerini genç kuşaklara aktarmak, ulusal ve uluslararası iletişim ağı oluşturmak; toplumda kadın konusunda duyarlılık yaratmak ve bilinci artırmak, kadının ülke genelinde sosyal hayattaki ve özellikle ülke ekonomisindeki konumunu güçlendirmeye yönelik faaliyetlerde bulundurmamak, kadının bu faaliyetleri ile ilgili olarak karşılaştıkları tüm güçlükleri aşılması amacıyla gerekli desteği sağlamak, kadın sorunlarına duyarlı kişiler arasına işbirliği ve dayanışmayı artırmak amaçları ile kurulmuştur." cümlesi ile belirlenmiştir. Dernek 02.01.2013 tarihinde son genel kurulunu yapmış 7 kişiden oluşan yönetim kurulu üyelerini

belirlemiştir. Tüzük toplamda 34 madde ve 1 geçici maddeden oluşmaktadır. Derneğin sürdürülecek çalışma konuları ve biçimleri tüzükte 19 madde halinde açıklanmıştır.

Yapılmış olan bu açıklamalar şu şekilde özetlenebilir:

- Kadınların siyasi, sosyal ve kültürel alanda daha aktif ve katılımcı olmalarını sağlamak amacıyla eğitimler vermek faaliyetler göstermek ve proje geliştirmek ve geliştirilen projelere destek vermek
- Toplumda kadının statüsünü ve önemini vurgulayarak ayrımcılığa, kadına uygulanan her türlü şiddete karşı hukuki, siyasi ve sosyal alanda çalışmalar yapmak; kadını istismar eden ve cins ayrımcılığına yol açan davranışları ve bu davranışları teşvik eden kitle iletişim araçlarının önlenmesi için kanuni girişimlerde bulunmak
- Her türlü şiddete maruz kalan kadının sorunlarının çözümlenmesi ve bu süreçte varsa çocukları ile birlikte kalabilecekleri sığınma evleri ve merkezleri açmak
- Kadınların ekonomik üretkenliğinin ülkemizin yararı doğrultusunda artırılması için kurum ve kuruluşlarla ilişkide bulunmak
- Toplumda kadının konumunu ve statüsünü yükseltecek olan eğitim düzeyinin sağlanması ve bunun için projeler oluşturulması
- Derneğin amacına yönelik tüm kitle iletişim araçlarından faydalanmak
- Kültürel tesisler kurmak; sosyal ve eğlenceli etkinlikler düzenlemek
- Deneğe gelir sağlamak amacıyla ekonomik alanda faaliyette bulunmaktır.

Yukarıda özetle açıkladığımız çalışma konuları ve biçimleri Aydın Kadın Efeler Derneği'nin genel olarak dernekler kanununa uyduğu görülmektedir.

Aydın Kadın Efeler Derneği'nin elde edilen ilk genel kurul faaliyet raporu şu şekilde bildirilmiştir:

- Kent Konseyi Kadın Meclisini görevlendirme yapılmış
- Kent Konseyi Kadın Meclisini etkinlikleri doğrultusunda düzenlenen panayıra katılımında bulunulmuş
- 10 Mayıs 2013 tarihinde derneğin tanıtım toplantısı yapılmış

- Kent Konseyi Kadın meclisini TBMM kente yönelik sorunların konuşulacağı etkinlik için Ankara'ya gidilmiş.
- Derneğin adına hesap açılmış ve 710 tl bağış yatırılmıştır.

5.11. Türk Kadınlar Konseyi Derneği

Derneğin merkezi Ankara'dır. Derneğin kısa adı TKKD olarak belirlenmiştir. Derneğin tüzüğünde yurtiçinde ve yurtdışında şube açabilir ibaresine yer verilmiştir. Derneğin amacı ve belirlediği amacı sürdürmek için yapılacak çalışma ve biçimleri olarak “ Kadının ekonomik, sosyal, kültürel eğitim düzeyinin ve statüsünün yükseltilmesine çalışmak ve bu konuda ulusal ve uluslararası düzeyde yardımlaşma ve dayanışmayı sağlamaktır. Bu amaçlar Cumhuriyet kazanımlarından ödün verilmeksizin yürütülecektir” cümlesi ile belirlenmiştir. Dernek 28.05.1993 tarihinde ilk genel kurulunu yapmış 12 kişiden oluşan yönetim kurulu üyelerini belirlemiştir. Tüzük toplamda 51 madde oluşmaktadır. Derneğin sürdürülecek çalışma konuları ve biçimleri tüzükte 18 madde halinde açıklanmıştır. Dernek Bakanlar Kurulunun 3.8.1976 gün ve 7/21445 sayılı kararıyla kamu yararına çalışan dernek olarak kabul edilmiştir. Yapılmış olan bu açıklamalar şu şekilde özetlenebilir:

- Ailenin yaşam düzeyinin geliştirilmesi ve yükseltilmesi ile ilgili çalışmak, eğitimi ile ilgili faaliyetlerde bulunmak bu amaç ile ilgili kurum ve kuruluşlarla ilgili işbirliği yapmak
- Yaşlı, kimsesiz, yoksul ve özürlü kadınların yaşam düzeyini yükseltmek ve bu konu ile ilgili dayanışmayı sağlamak
- Kadın istihdamının geliştirilmesini çalışmak
- Özürlü ve maddi gücü yetersiz üniversite öğrencileri için yatılı yer açmak ve burs vermek
- İnsan haklarına, kadın ve erkek eşitliğine saygıyı artırmak; kadınlara karşı tüm ayrımcılığın kaldırılması için caba göstermek
- Her türlü şiddete maruz kalan kadınların korunmasını sağlamak ve korunmasını sağlayan yerlerle işbirliği yapmak
- Aynı amaca yönelik ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşlarla işbirliği yapmak

- Amacına yönelik çalışmalar yapmak eğitim faaliyetlerinde bulunmak sosyal içerikli etkinlikler düzenlemek
- Dernek amacına uygun gelir getirici faaliyetlerde bulunmak
- Genel merkezin gerekli gördüğü yerlerde temsilcilikler açmak

Yukarıda özetle açıkladığımız çalışma konuları ve biçimleri Türk Kadınlar Konseyi Derneği'nin genel olarak dernekler kanununa uyduğu görülmektedir. Dernekten elde edilen faaliyet raporunda yer alan çalışmalar aşağıdaki gibidir:

- 2 Aralık 2011'de Belediye ile işbirliği içerisinde ilk kadın muhtar ziyareti
- 16 Aralık 2011'de Kimsesiz Çocuklar adına etkinlik yapıldı.
- 27 Aralık 2011'de Kent Konseyi Kadın Meclisi ile ortak panayır yapıldı.
- 15 Ocak 2012 tarihinde burs verilen öğrencilerin yararına etkinlik yapıldı.
- 8 Mart 2012 tarihinde Dünya Kadınlar Günü nedeniyle çelenk koyma ve basın açıklaması yapıldı. Aynı gün Aydın Kadın Doğum ve Çocuk Hastanesine ziyaret yapıldı.
- 9 Mart 2012 tarihinde VİMJO Kız Teknik ve Meslek Lisesinde eğitim çalışması yapıldı.
- 5 Nisan 2012 tarihinde Avukatlar Günü kokteyline katılım sağlandı.

Yapılmış olan bu faaliyetlerin yanı sıra bir çok açılışa katılım gösterilerek, birlik ve beraberliği sağlayacak etkinlikler yapılmıştır.

5.12. Türk Kadınlar Birliği Derneği

Derneğin merkezi Ankara'dır. Derneğin tüzüğünde yurtiçinde ve yurtdışında şube açabilir ibaresine yer verilmiştir. Türk Kadınlar Birliği 10.04.1954 tarihi ve 2734 sayılı Bakanlar Kurulu Kararıyla kamu yararına çalışan dernekler arasında kabul edilmiştir. Derneğin amacı ve belirlediği amacı sürdürmek için yapılacak çalışma ve biçimleri olarak "Atatürk İlke ve Devrimlerini ve Cumhuriyetin kadın haklarında sağladığı kazanımları korumak, bu hakların gelişmesini sağlamak ve uygulamalarını yönlendirmek ve katılımı arttırmak; Türk kadınının demokratik bünyemizdeki hak,

görev ve sorumluluk bilincinin geliştirilmesiyle yeteneklerinin toplum içinde eşitlik anlayışı ile değerlendirilmesine katkıda bulunmak; Türk kadınının sosyal, siyasal ve ekonomik alanlarda eşitliğin sağlanması, gerçekleştirilmesi ve bu konulardaki engellerin ortadan kaldırılması için çalışmalar yapmak; toplumsal yaşamda kadınların eğitimi ile birlikte sosyal, kültürel ve çevresel sorunlarını ele alarak okuma-yazma öğretisi yanında ekonomik özgürlük kazanmaları için çalışma yaşamına katılmalarını teşvik etmek ve bu konularda yol gösterici çalışmalar yapmak; çocuklarımızın ve gençlerimizin uygarlık ve demokrasi bilini içerisinde laiklik ve eşitlik kültürüne sahip olarak yetiştirilmesi için, eğitim, öğretim ve sosyal amaçlı tesisleri kurmak, yurtlar açmak, eğitime katkı için burslar vermek ve bu konularda etkinlikler yapmak; kadın haklarının uluslararası platformdaki gelişmelerini izlemek, yenilikleri saptamak ve dünya kadınları ile birlikte toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması için çalışmalar yapmak; kadınlarımıza sağlık, eğitim ve iş karşılığı, aynı ve nakdi yardım yapılmasını sağlamak, gerekli görülen yerlerde kadın danışma merkezleri kurmak” cümlesi ile belirlenmiştir. Dernek 02.01.2013 tarihinde ilk genel kurulunu yapmış 12 kişiden oluşan yönetim kurulu üyelerini belirlemiştir. Tüzük toplamda 49 madde oluşmaktadır. Derneğin sürdürülecek çalışma konuları ve biçimleri tüzükte 8 madde halinde açıklanmıştır. Dernek Bakanlar Kurulunun 3.8.1976 gün ve 7/21445 sayılı kararıyla kamu yararına çalışan dernek olarak kabul edilmiştir. Yapılmış olan bu açıklamalar şu şekilde özetlenebilir:

- Ulusal ve uluslararası kamu kurum ve kuruluşları ve de derneklerle işbirliği içinde olacak, ortak projeler üretmek.
- Federasyon kurmak veya mevcut olan kadın federasyonuna katılmak.
- Amaca uygun eğitici, öğretici ve eğlenceli faaliyetlerde bulunmak.
- Kitle iletişim araçlarını kullanmak.
- Toplumsal cinsiyet eşitliği faaliyetlerini gerçekleştirmek için fon oluşturmak, vakıf kurma.
- Partiler üstü politika anlayışını benimsemek.

Yukarıda özetle açıkladığımız çalışma konuları ve biçimleri Türk Kadınlar Birliği Derneği'nin genel olarak dernekler kanununa uyduğu görülmektedir.

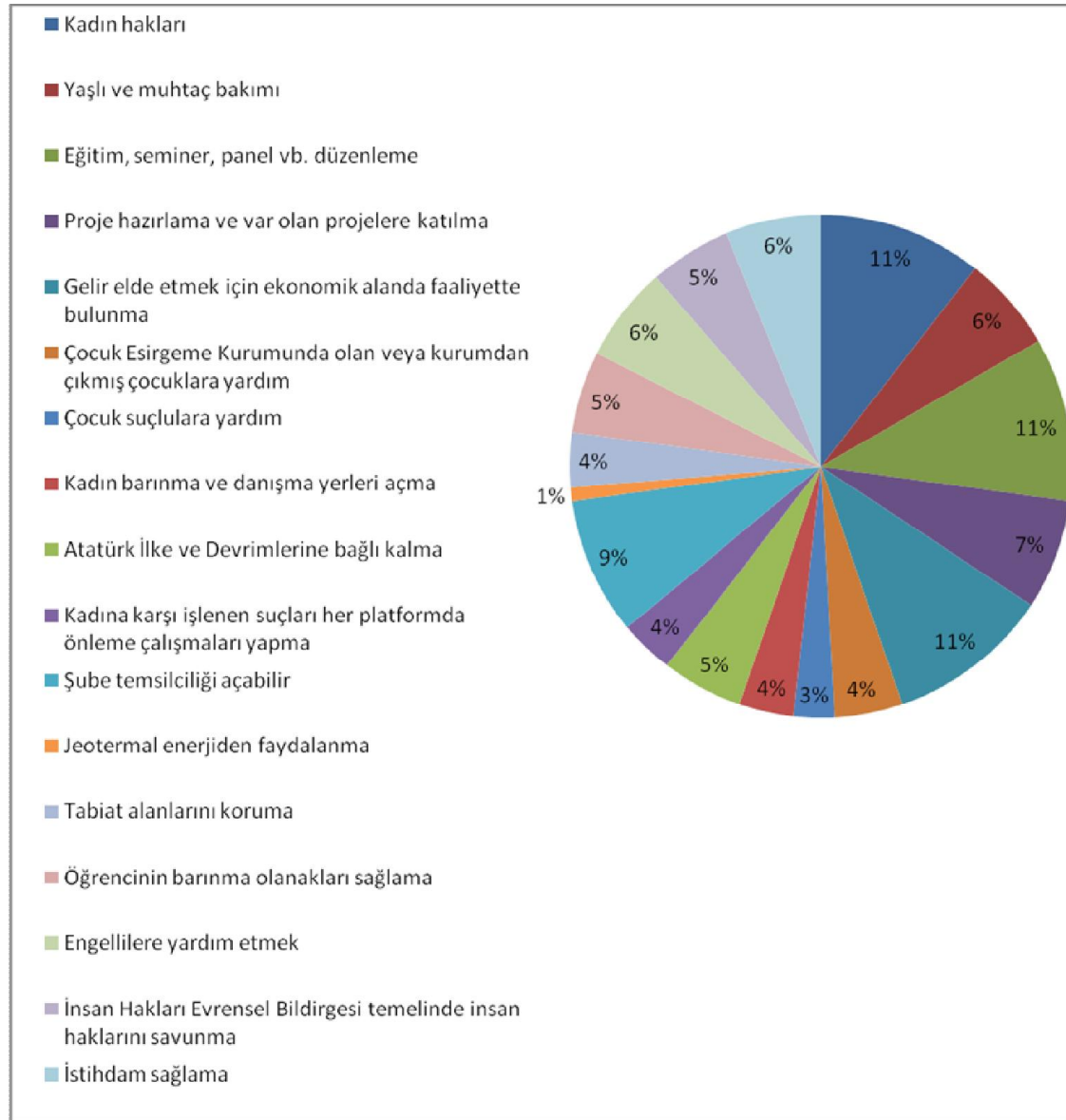
Yapılan çalışmaların değerlendirilmesi sonucunda, Aydın İlinde faaliyet gösteren kadın derneklerinin amaç ve faaliyetleri tüzüklerinde yer almasına göre 12 derneğin, kadın hakları konusunda % 100'ü, yaşlı ve muhtaç bakımı konusunda % 58'i, eğitim, seminer, panel ve düzenleme konusunda % 100'ü, proje hazırlama ve var olan projelere katılma konusunda % 67'si, gelir elde etmek için ekonomik faaliyette bulunma konusunda % 100'ü, Çocuk Esirgeme Kurumu'nda olan veya kurumdan çıkmış çocuklara yardım konusunda % 42'si, çocuk suçlulara yardım konusunda % 25'i, kadın barınma ve dayanışma yeri açma konusunda % 33'ü, Atatürk İlke ve Devrimlerine bağlı kalma konusunda % 50'si, kadına karşı işlenen suçları her platformda önleme çalışmaları yapma konusunda % 33'ü, şube temsilciliği açabilir konusunda % 83, jeotermal enerjiden faydalanma konusunda % 8'i, tabiat alanlarını koruma konusunda % 33'ü, öğrencilerin barınma olanaklarını sağlama konusunda % 50'si, engellilere yardım etmek konusunda % 58'i, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi temelinde insan haklarını savunma konusunda % 50'si, istihdam sağlama konusunda % 58'i olduğu belirlenmiştir (Tablo 5.1).

Tablo 5.1. Aydın ilinde faaliyet gösteren kadın derneklerinin ortak amaç ve faaliyetleri

Konular	f	%
Kadın hakları	12	100
Yaşlı ve muhtaç bakımı	7	58
Eğitim, seminer, panel vb. düzenleme	12	100
Proje hazırlama ve var olan projelere katılma	8	67
Gelir elde etmek için ekonomik alanda faaliyette bulunma	12	100
Çocuk Esirgeme Kurumunda olan veya kurumdan çıkmış çocuklara yardım	5	42
Çocuk suçlulara yardım	3	25
Kadın barınma ve danışma yerleri açma	4	33
Atatürk İlke ve Devrimlerine bağlı kalma	6	50
Kadına karşı işlenen suçları her platformda önleme çalışmaları yapma	4	33
Şube temsilciliği açabilir	10	83
Jeotermal enerjiden faydalanma	1	8
Tabiat alanlarını koruma	4	33
Öğrencinin barınma olanakları sağlama	6	50
Engellilere yardım etmek	7	58
İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi temelinde insan haklarını savunma	6	50
İstihdam sağlama	7	58

Çalışmada belirlenmiş olan konular 12 dernek için %100'lük bir değerlendirmeye tabi tutulduğunda dağılımları Şekil 5,1'deki gibidir.

Şekil 5.1. Aydın ilinde faaliyet gösteren kadın derneklerinin faaliyetleri

Çalışmamızda Aydın ilinde kurulmuş olan ya da şubesi bulunan 12 derneğin tüzükleri ve faaliyet raporları incelenmiştir. Aydın ilinde bulunan kadın eksenli derneklerin sadece Aydın Girişimci Kadınlar (AGİKAD) Derneği ve Aydın Kadın Efeler Derneği'nin faaliyet raporlarına ulaşılabilmektedir. Bu iki derneğin faaliyet raporları incelendiğinde kadının ekonomik gelir sağlama adına yapılan faaliyetlerin ağırlıklı olduğu göze çarpmaktadır. Kadının statüsünü arttırıcı, içinde bulunduğu sorunlara çözüm getirecek köklü bir çalışmaya rastlanmamıştır.

Bu veriler ışığında sivil toplum hareketleri içerisinde yer alan kadın dernekleri Aydın ilinde faaliyet alanları ve amaçları Türkiye geneline göre pasif kalmaktadır. Amaçlarında yer alan kadının toplumsal cinsiyet eşitliği ile ilgili olarak yapılmış olan kapsamlı bir çalışmaya rastlanmamıştır. Yapılan gözlemler de bunu desteklemektedir. Derneklere üye olan kadınlarla yapılan ön görüşmelerde çoğunun emekli veya çalışan kadın olduğu tespit edilmiş; derneklerin düzenli açılmadığı gözlemlenmiştir. Birçok derneğinde (10 derneğin) faaliyet raporlarının edinilememesi bu tespiti destekler niteliktedir. Faaliyet gösteren derneklerin çoğu kadın toplantıları ve gezi organizasyonlarına ağırlık vermekte; bazıları da kermesler ile katılım gösteren kadınların ekonomik gelir elde etmesine imkân sağlamaktadır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Sivil toplum kavramına ilişkin tartışmalar, kavramın ülkemizde yoğun olarak kullanıldığı 1980’li yıllara kadar uzanır. Sivil Toplum Türk entelektüellerin hayatında yeni tartışma konusu haline gelmiştir. Batı kökenli olan kavramın Türkiye’deki kullanılabilirliği konusunda farklı yaklaşımlar ortaya atılmış ve Batı ‘dan dan alınan her kavram gibi bu da hem entelektüellerin hem sivil toplum kuruluşlarında çalışan gönüllülerin ve yöneticilerinin kafalarını karıştırmıştır.

Sivil toplum kavramı hakkındaki tartışmaların yoğunluğuna bakılacak olursa, uzun bir süre gündemi meşgul etmeye devam edecek gibi görünmektedir. Sivil toplumun ne olduğu ‘ne işe yaradığı’ hatta gerçekte var olup olmadığı konusunda bir görüş birliğinden bir kavram olarak kenara atılması anlamına gelmemeli. Bu çerçevede sivil toplum örgütlerini bir yığın veya kalabalıktan bir araya gelmiş fertlerin oluşturduğu bir grup olma özelliğinden öte işlevleri itibariyle bir anlam ifade eden gerek Dünya’daki gerekse Türkiye’deki değişime ayak uydurabilen kendisini yenileyebilen amaçları ve faaliyetleri noktasında en iyiyi yapma hedefleri güden kamuoyunu bilinçlendirerek geniş halk yığınlarını kendisine çekmesini becerebilen bir olumsuzluk karşısında tepki verebilen ve niçin tepki verdiğini gerçekçi bir biçimde anlatabilen örgütlenmeler olarak görmek gerekmektedir.

Sivil toplumun köklerinde yatan amaç toplumsal sorunlara etkili ve uzun vadeli çözümler bulma yolunda devlet kurumlarına ve siyasi partilere alternatif düşünce, fikirler ve hatta eylemler, geliştirerek katkı sağlamak, bireyleri ve grupları ortaya çıkararak çoğulcu demokrasiye gelişiminde destek olmaktadır. Bu denklem içerisinde kadınların yerini sağlamlaştırabilmektedir. Kimlikleri itibariyle kadınların belli noktalarda geri planda kaldığı ya da bırakıldığı gerçeği, kadın örgütlenmesini ve kamusal otoriteden bağımsız olarak bir birliktelik sürecini beraberinde getirmiştir. Bu da sivil toplum hareketinin beraberinde getireceği örgütlenme modelini geliştirmiş ortak bir paydada bir araya gelmiş gerek “kadın hakları savunucuları” kimliği gerekse “feminizm” kuramı etrafında varlıklarını daha örgütlü olarak ifade etmeye başlamışlardır.

Bir sivil toplum hareketi olarak kendini tanımlayan kadın hareketleri, öncelikle sloganlarını ‘kadına eşit haklar’ politikası olarak ortaya koymuş ve tanımlamışlardır. Sivil toplum içerisinde kadın hareketi, sivil toplumun anlamında çeşitli ayrımlara, değişik anlayışlara ve görüşlere yol açacak nispette farklı öğeleri kendi yapısı içerisinde barındırmaktadır. Bu farklılığın temelinde kadının toplumdaki konumuna ilişkin yapılan farklı tanımlamaların da yeri olduğu açıktır.

Türkiye’de varlığını sürdüren kadın örgütlenmeleri ve feminist yaklaşımlar da birbirine benzeşen toplumsal etkileşim içerisinde temelde aynı argümanları ve tezleri bünyesinde barındırmaktadır. Kültür, din ve kabullenme duygusu kadının toplumdaki rolünün temel belirleyicisi olduğu gibi, kadın hareketlerinin de kimliğini şekillendirmektedir.

Türkiye’de sivil toplum var mıdır?

Bu soru ülkemizde sivil toplumla ilgili tartışmalarda üzerinde en çok durulan konulardan birini oluşturmaktadır. Fakat sivil toplum kavramını tartışırken Batı’daki karşılığı ile Türkiye’de karşılığı yerine Türk tarihi ve toplumsal gerçeğinden hareketle sivil toplum unsurlarının işlevselliğini ve özelliklerini göz önünde bulundurmak daha doğru değerlendirmenin yapılmasını sağlar.

Türkiye’de devlet-toplum ilişkisi devlet geleneği ile açıklanır. Sivil toplumun yeterince gelişmemesinin nedenlerinden birisi de tahakkümcü devlet geleneğidir. Osmanlı’da devlet yapısı ve geleneği, günümüzdeki anlamıyla özgür ve özerk bir sivil topluma müsaade etmemiştir. Sivil toplumun gelişmesi önündeki yasal engellere rağmen yine de 1980’li yıllar, örgütlü faaliyetlerin, sivil politikaların, hakların ve özgürlüklerin kullanılması bakımından bir canlanmanın yaşandığı dönemdir. 1980 müdahalesinden günümüze kadar geçen süre içerisinde sivil toplum alanında hareketlilik, toplumun farklı kesimlerinde kendisini göstermiştir. 1980 öncesi dönemde aşırı siyasallaşmış toplumsal ortamda, tek yönlü bir örgütlenmeden bahsedilebilirken, 1980 sonrası olumsuz şartlarına rağmen, insan hakları, çevre, kadın hakları, etnik ve kültürel kimlik, basın ile İslami düşünce ve hareketlerine yönelik örgütlenmelerin, toplumsal hayat içerisinde varlığını ve etkinliğini arttırdıkları gözlenmektedir.

1999 Helsinki Zirvesiyle Türkiye’de sivil toplum ve özgürlükler açısından yeni bir dönem başlamış, AB uyum sürecinde bu yönde birçok yasal değişikliğe gidilmiştir.

Bu değişikliklerle birlikte özgürlükler, insan hakları, sivil inisiyatif, demokrasi alanlarında büyük ilerlemeler kaydedilmiş, sivil toplumun gelişimi açısından uygun bir ortam hazırlanmıştır. Müzakere sürecine sivil toplum kuruluşları da dâhil edilmiş sivil toplumun da görüş ve tavsiyeleri devletin yeniden yapılanması sürecinde etkili olmaktadır. Bu çerçevede toplantı ve gösteri yürüyüşleri, dernekler kanunu ve vakıflar kanunu gibi çeşitli kanunlarda değişiklikler yapılmış ve sivil toplumunun daha özgür daha özerk bir yapıya kavuşması yönünde ilerlemeler kaydedilmiştir. Osmanlıdan günümüze kadar geçen dönemde devletin sivil topluma yaklaşımı ve sivil toplumun gelişimine bakıldığında, bu sürecin doğal bir seyir halinde yaşanmadığı görülmektedir. Genel olarak sivil topluma özgürlükler, devlet eliyle verilmiş ve yine devlet eliyle alınmıştır. Bu nedenle sivil özgürlüklerin kalıcı olmaktan ziyade devlet tarafından topluma emanet verilmiş haklar olduğunu söylemek yanlış olmaz.

AB uyum süreciyle sivil toplumun gelişimi açısından uygun bir ortam hazırlanmıştır. AB 'ye hoş görünmek kaygısıyla formalite olarak düzenlenen politikaların gerçeği yansıtmaması ve devletin sivil toplum kuruluşları üzerinde baskı unsuru olarak kontrolünün devam etmesi STK'ların gelişmemesinin nedenidir. Devlet'in baskı unsuru olarak ortadan kalkması hem toplumu rahatlatacak hem de kadınların ötekileştirildikleri toplumda daha çok görünürlük kazanmasına, haklı davalarını hem kadınlara hem de tüm tabana yayabileceklerdir. Sivil toplum, sivil toplum örgütlerinin toplamından oluşan bir yapı olarak görülmemesi gerekir. Bu anlamda sivil toplumun, kamusal sosyal hayata ilişkin bir model olarak algılanması daha kabul edilebilir bir durumdur. Bu model, aynı zamanda gönüllü, kendi kendini oluşturan, kendi desteklerine sahip, devletten özerk, özel alan ile devlet arasında aracı niteliğinde örgütlü bir sosyal yapılanmayı çağrıştırmaktadır.

Sivil toplum bir bilinçlenme düzeyidir. Sivil toplum örgütleri sivil toplum bilinci konusunda aktif bir laboratuvar görünümündedir. Sivil toplumun gelişmişliğinin en temel ölçütü ise sivil toplum örgütlerinin sosyo-politik yaşam içerisindeki rol, statü ve etkinlikleridir. Türkiye'de sivil toplum ortamının sağlanabilmesi ve bu ortamda sivil toplum kuruluşlarının daha rahat hareket edebilmesi için demokratik bir ortam gereklidir. Bu görevi üstlenecek olan da STK'lardır. Ancak demokratik ortamın yaratılabilmesi için ise STK'ların kendi iç dinamiklerinden kaynaklı sorunları çözmesi gereklidir. Bu sorunları şöyle sıralamak mümkündür: Batı standartlarına uygun

teşkilatlanmış olmamaları, yasal yaptırım ve mali destek sağlayamamaları, sadece üyelerine yönelik hizmet anlayışının olması, uluslararası arenada tanınma, iletişim ve personel, donanımdan yoksun oluşları, uzmanlaşmış kişi ve kurumların eksikliği, kamuoyu desteğinin yetersizliği gibi sorunlar Türkiye’de sivil toplum örgütlerinin gelişmemesinin sebepleri olarak görmek mümkündür.

Çalışmamın son bölümünü oluşturan Aydın’daki kadın sivil toplum örgütlerini incelediğimizde ise tüzüklerine uygun kurulduklarını ancak vizyon ve misyonlarının uygulamada yetersiz olduğunu görmekteyiz.

Aydın ilinde kurulmuş olan ve incelemiş olduğumuz yapılan 12 derneğin tüzüklerinde, kadın hakları, yaşlı ve muhtaç bakımı, eğitim, seminer, panel ve düzenleme, proje hazırlama ve var olan projelere katılma, gelir elde etmek için ekonomik faaliyette bulunma, Çocuk Esirgeme Kurumu’nda olan veya kurumdan çıkmış çocuklara yardım, suça itilen çocuklara yardım, kadın barınma ve dayanışma yeri açma, Atatürk İlke ve Devrimlerine bağlı kalma kadına her platformda kadına karşı işlenen suçları önleme çalışmaları yapma, ülke genelinde mevcut olan kadın sivil toplum örgütlerinin şube temsilciliği açma, jeotermal enerjiden faydalanma, tabiat alanlarını koruma, öğrencilere barınma olanaklarını sağlama, engellilere yardım etmek, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi temelinde insan haklarını savunma, istihdam sağlama konularına yer verdikleri tespit edilmiştir. Faaliyet gösteren derneklerin çoğu kadın toplantıları ve gezi organizasyonlarına ağırlık vermekte; bazıları da kermesler ile katılım gösteren kadınların ekonomik gelir elde etmesine imkân sağlamaktadır.

Alan çalışmasında incelenen derneklerin sivil toplum hareketine katkı sağladığı tespit edilememiştir. Çoğu dernek kapalı ya da işlevsel değildir. Gelir düzeyi orta ve yüksek kurucu üyelerden oluşan dernekler genel olarak ekonomik alanlarda faaliyet göstermektedirler. Tüzüklerinde yer alan hak arama mücadelesi, kadının ötekileştirilmesi ve yardıma muhtaç insanlara yardım gibi üç temel konuyla ilgili yapmış oldukları köklü çalışmalara rastlanmamıştır.

Sadece Aydın ilinde incelemede yer alan dernekler için geçerli olmayan bu olumsuzluklar Türkiye genelinde de varlık göstermektedir. Kadınlara yönelik sivil toplum örgütlerinin çok azı amaçlarına uygun faaliyet göstermekte, kadın hakları korunamamakta, sadece yasal düzenlemelerde kalmaktadır.

Çalışmamızın geneli değerlendirildiğinde sivil toplum hareketlerinde kadının yeri ile ilgili sorunların çözümü için şu önerilerde bulunulabilir:

- Avrupa’da başlamış olan sivil toplum hareketleri, Türkiye’de yansımaları tam olarak bulamamış, AB standartlarına uyum çerçevesinde bir zorlama sonucunda günümüz durumuna evrilmiştir.
- İç dinamiklerin harekete geçirilebilmesi için kadının eğitim durumunun yükseltilmesi ilk koşuldur. Eğitim durumu yüksek olan kadınların iş hayatında, evde ve sosyal çevrede, eğitim durumu düşük olan kadına göre daha avantajlı olduğu unutulmamalıdır.
- Otoriter rejimler, farklılıkları bünyesinde bulundurmaya reddettiği için, sivil toplum hareketlerini bertaraf etmektedir. Bu şekilde kadın, hem devlet baskısı hem de mahalle baskısına maruz kalmaktadır.
- Siyasi arenada Dünya genelinde ilk “seçme ve seçilme hakkına sahip olan kadınlarımız, elde ettiği bu avantajı kullanamamıştır. Kendini temsil edemeyen kadın, sorunlarına köklü çözümler getirilememiştir.
- Türkiye’de eşi veya birlikte olduğu kişi(ler)den fiziksel şiddet yaşamış kadınların yüzdesi son 12 ayda 9,9 iken yaşamının her hangi bir döneminde şiddete maruz kalmış kadınların %39.3 olduğu tespit edilmiştir³⁴⁴. TÜİK’in 2014 verilerinden tespit edilen bu istatistikler değerlendirildiğinde kadının bilinçlenmesi oldukça önemlidir. Bilinçlenen kadın haklarını bildiği gibi korumak içinde çaba harcar. Bireysel çabaların toplumsal faydalara dönüşebilmesi için örgütlü olmak gerçeği kadınların sivil toplum kuruluşlarında yer almasını gerektirmektedir.
- Kadınların tarihsel süreç içerisinde maruz kaldığı ötekileştirme politikaları, kadının kendini temsil hakkını pratikte kullanamamasından dolayı önlenememektedir. Kadının kendini siyasi alanda var etmesi, kendisiyle ilgili yürürlükte olan yasaların iyileştirilmesinde ve yapıcı yasaların çıkmasında dinamik güç olacaktır.

³⁴⁴ http://www.tuik.gov.tr/VeriTabanlari.do?ust_id=109&vt_id=31

- Türkiye’de kadınların eğitimi ile doğru orantılı olarak evde çalışan kadın sayısı oldukça yüksektir. Ev içinde günlük işler, çocuk bakımı ve küçük ölçekli üretim yapan kadınlar hiçbir sosyal yardım desteği almamaktadır. Sağlık primleri ödenmediği gibi geliri de yoktur. Evde çalışan kadınlara sağlık sigortası ve maaş bağlanması ekonomik özgürlük sağlayacaktır. Bununla birlikte hak mücadelesinin de önü açılacak.

Yukarıda anlattıklarımın yola çıkarak son olarak vurgulamak istediğim kadınların ötekileştirildikleri toplumda cins olarak var olduklarını, kendilerini görünür hale getirmeleri için ise yeni politikalar geliştirmeleri önemlidir. Türkiye gerçeğini göz önüne aldığımızda kadınların arka plana itildiğini görebilmek mümkündür. Bunun içinse kadınların siyasi arenada yer almaları, yapılan hukuksal düzenlemeleri pozitif ayrımcılık politikasına uygun olması için devlete yaptırım uygulamalıdır. Kadınlara özgü kadın sığınaklarının açılması, üniversitelerde kadın sorunlarıyla ilgilenen bölümlerin yaygınlık kazanması kadın kütüphanelerinin artırılması ve kadınların farkındalık çalışmaları yapmaları gereklidir.. Bunun da önemli koşullu örgütlenme, farklılaşmadan ve otonomiden geçmektedir.

KAYNAKLAR

- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, (12.09.2014)
http://www.kadininstatusu.gov.tr/upload/kadininstatusu.gov.tr/mce/2012/trde_kadinin_durumu_2012_ekim.pdf?p=1
- Alkan, M. Ö. (1990) “Tanzimat’tan Sonra Kadının Hukuksal Statüsü ve Devletin Evlilik Sürecine Müdahalesi Üzerine”, *Toplum ve Bilim*, Sayı 50.
- Alkan, T. (1981) *Kadın Erkek Eşitsizliği Sorunu*, A.Ü.S.B.F. Yayınları, Ankara.
- Altan, Ş., Ersöz, A., (1994) “Kadının Çifte Yükümlülüğü”, Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı, *Kadın Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü Bülteni*, Sayı:2.
- Altınbaş, Z. (1998) “Anayasalarımızda Kadın Hakları”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt 5, No.14.
- Altındal, A. (1997) *Türkiye’de Kadın*, İstanbul Havas Yayınları, İstanbul.
- Arat, N. (1998) *Aydınlanmanın Kadınları*, Cumhuriyet Kitapları Yayınları, İstanbul.
- Arat, N., (1991) *Feminizmin ABC’si*, Simavi Yayınları, İstanbul.
- Arat, N., (1998) *Cumhuriyet’in 75. Yılında “Türkiye’de Kadın” Tartışmaları*, Cumhuriyet Kitap Kulübü Yayınları, İstanbul.
- Ayata, A. G., (2011) *1980’ler Türkiye’sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar, Türkiye’de Kadının Siyasete Katılımı*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Barkan, Ö. L. (1980) *Türkiye’de Toprak Meselesi*, Gözlem Yayınları, İstanbul.
- Berktaş, F., (1998) *Ortaçağ’da Kadınlar*”, *Kadın Olmak, Yaşamak, Yazmak*, Pencere Yayınları, 3. Baskı, İstanbul.
- Berktaş, F., (2004) “Kadınların İnsan Haklarının Gelişimi ve Türkiye”, *Sivil Toplum Kuruluşları Eğitim ve Araştırma Birimi, Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları*, no 7.
- Berktaş, F., (2010) *Tarihin Cinsiyeti*, Metris Yayınları, İstanbul
- Bhasin, K., Khan, N. S., (2003) *Feminizm Üzerine Bazı Sorular* (Çev. M. Y. Fuller), (Derleyen: Beril Eyüpoğlu, İrazcaGeray), Kadınlarla Dayanışma Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Bock, G., (2004) *Avrupa Tarihinde Kadınlar*, (Çev. Z. Aksu Yılmaz), Literatür Yayınları, İstanbul.

- Bozkır, G., (1999-2000) “Türk Kadınlar Birliği”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Sayı 9-10.
- Caporal, B., (1982) *Kemalizm ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını*, (çev. Ercan Eyüboğlu), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.
- Cemile B. K. (2005) *Türkiye’de Kadınların Siyasal Haklarını Kazanma Süreci ve 1930 Belediye Seçimleri*, İstanbul Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Çaha, Ö. (12.08.2014) Feminizm ve Sivil Toplum <http://www.fatih.edu.tr/~omercaha/Makaleler>
- Çaha, Ö., (2007) “Türkiye’de Kadın Hareketi ve Feminin Sivil Toplumun Gelişimi?” *Kadın Çalışmaları Dergisi*, Cilt1, Sayı 3.
- Çaha, Ö., (2007) *Aşkın Devletten Sivil Topluma*, Plato Yayınları, İstanbul.
- Çaha, Ö., (2010) *Sivil Kadın, Türkiye’de Kadın ve Sivil Toplum*, Savaş Yayınevi, İstanbul.
- Çakır, S., (1991) “Osmanlı Kadın Dernekleri”, *Toplum ve Bilim Dergisi*, Sayı:5.
- Çakır, S., (1989) “Bir Osmanlı Kadın Örgütü: Osmanlı Müdafai Hukuku Nisvan Cemiyeti”, *Tarih ve Toplum*, Haziran.
- Çakır, S., (2010) *Osmanlı Kadın Hareketi*, Metis Yayınları, İstanbul.
- Çayır, K., (2000) *İslamcı Bir Sivil Toplum Örgütü, içinde İslam’ın Yeni Kamusal Yüzleri*, N. Göle (der.), Metis Yayınları, İstanbul.
- Çizakça, M. (11.09.2014) *Osmanlı Dönemi Vakıflarının Tarihsel Ve Ekonomik Boyutları*, Bahçeşehir Üniversitesi, İstanbul, (www.tusev.org.tr).
- Çopur, H. (13.07.2014) *Teoriden Pratiğe Sivil Toplum*, www.ekopolitik.org/images/cust_files/070522142001.pdf,
- Demir, Z., (1997) *Modern ve Postmodern Feminizm*, İz Yayıncılık, İstanbul.
- Dinçtürk, C. (1990) *Kadın Haklarının Gelişimi*, Bolu Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, I. Baskı, Yayın No 1.
- Doğan, A. C. İ. (2007) *Osmanlı Toplum Yapısı ve Sivil Toplum*, 3f Yayınevi, İstanbul.
- Doğan, İ. (2000) *Sivil Toplum Ondan Bizde De Var*, Makaleler II, Sistem Yayıncılık, İstanbul.
- Doğan, İ. (2002) *Özgürlükçü ve Totaliter Düşünce Geleneğinde Sivil Toplum*, Alfa Yayınevi, İstanbul.
- Doğramacı, E. (1993) *Türkiye’de Kadının Dünü Bugünü*, İş Bankası Yayınları, Ankara.

- Donovan, J. (2001) *Feminist Teori*, (Çev. A. Bora, M. A. Gevrek ve F. Sayılan), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Duman, F. (2003) *Sivil Toplum*, Mümtazer Türköne (Ed), Siyaset, Lotus Yayınevi, Ankara.
- Duman, T. (2002) *Mesleki ve Teknik Eğitimin Gelişmesi*, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt 15, Ankara.
- Duran, T. (1990) *Tarihimizde Vakıf Kuran Kadınlar: Hanım Sultan Vakfiyeleri*, Tarihi Araştırmalar ve Dökümantasyon Merkezleri Kurma ve Geliştirme Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Göle, N., (2000) *Modernist Kamusal Alan ve İslami Ahlak, İslam'ın Yeni Kamusal Yüzleri* (içinde). Göle, N. (Der.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Göle, N., (2011) *Modern Mahrem*, Metris Yayınları, İstanbul.
- Güzel, Ş., (1984) “1908 Kadınları”, *Tarih ve Toplum Dergisi*, Cilt 1, Temmuz.
- Güzel, Ş., (1985) *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Toplumsal Değişim ve Kadın*, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, Cilt:3, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Hooks, B., (2002) *Feminizm Herkes İçindir*, (Çev. E. Aydın, B. Kurt, S. Özgün ve A. Yıldırım), Çitlembik Yayınları, İstanbul.
- http://www.unicef.org/turkey/gr/_ge21jb.html, Erişim: 21.09.2014.
- İlkaracan, P. (2003) *Müslüman Toplumlarda Kadın ve Cinsellik, Müslüman Toplumlarda Kadın ve Cinsellik* (içinde) İlkaracan, P. (Der.), İletişim Yayınları, İstanbul.
- İlyasoglu, A. (2000) *Örtülü Kimlik*, Metis Yayınları, İstanbul.
- İnan, A. (1975) *Atatürk ve Türk Kadın Haklarının Kazanılması: Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Kabasakal, M., (2008) *Sivil Toplum ve Demokrasi*, İç İşleri Bakanlığı Dernekler dairesi Başkanlığı, Demekler Denetçiliği Yeterlilik Tezi, Ankara.
- Kadın Sorunlarına Çözüm Arayışı Kurultayı, (21.09.2014) Ka-der Yayını, İstanbul, 2004, s. 86., www.ka-der.org.tr/tr-TR/Page/Show/415/kader-yayinlari.html
- Kaplan, L., (1998) *Cemiyetlerde ve Siyasi Teşkilatlarda Türk Kadını (1908–1960)* Ankara.
- Kayhan, F., (1999) *Feminizm*, BDS Yayınları, İstanbul.
- Kıçır, S. (13.08.2014) *Osmanlıda Kadın Örgütlenmesi Nasıl Başlamıştı?* www.sendika.org/

- Kılıçbay, M. A., (1992) *Doğu'nun Devleti Batı'nın Cumhuriyeti*, Gece Yayınları, Ankara.
- Kodaman, B. (1990) "Tanzimattan Sonra Türk Kadını", On Dokuz Mayıs Üniversitesi, *Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı 5.
- Köksal, D. (1998) "1930'lar '40'larda Kadın, Cinsiyet ve Ulus", *Toplumsal Tarih*, Sayı 51.
- Kurnaz, Ş., (2011) *Yenileşme Sürecinde Türk Kadını 1839-1923*, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Küçükkalay A. M. (1998) "Türkiye'de Planlı Dönemde Kadın Nüfusu ve Kadın İşgücü İstihdamındaki Gelişmeler", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı 3.
- Liesbet, V. Z. (2002) *Medyaya Feminist Yaklaşımlar*, Medya, Kültür, Siyaset (içinde). İrvan, S. (Der.). 2. Baskı. Ankara: Alp Yayınevi.
- Mardin, Ş. (1987) "Türk Toplumunu İnceleme Aracı Olarak Sivil Toplum", *Defter Dergisi*, Aralık-Ocak.
- Michel, A. (1995) *Feminizm* (Çev. S. Tekeli), Yeni Yüzyıl Kitaplığı, İstanbul.
- Millett, K. (1987) *Cinsel Politika* (Çev. S. Selvi), Payel Yayınları, İstanbul.
- Mustafa Ç., (2011) *Kadının Siyasal Yaşama Katılımında Siyasi Parti Kadın Kollarının Rolü (TBMM'de Grubu Bulunan Siyasi Partiler Bağlamında Ankara İli Örneği)*, Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Uzmanlık Tezi, Ankara.
- Nimet A., N. (1993) *Cumhuriyet'ten Sonra Kurulan Kadın Dernekleri*, Atatürk ve Kadın Hakları, İş Bankası Yayınları, Ankara.
- Ocak, A. Y. (2003) "İslam, Tasavvuf ve Tarikatlar", *Türkiye Günlüğü*, Sayı:73, Ankara.
- Onbaşı, F. (2005) *Sivil Toplum*, Leyla ve Mecnun Yayınları, İstanbul.
- Özalp, A. (2008) *Sivil Toplum Örgütlerinin Toplumsal ve Siyasal Bakımdan Önemi*, İç İşleri Bakanlığı Dernekler dairesi Başkanlığı, Demekler Denetçiliği Yeterlilik Tezi, Ankara.
- Özbaş, O. (2008) *Sivil Toplumda Kadının Rolü*, İç İşleri Bakanlığı Dernekler dairesi Başkanlığı, Demekler Denetçiliği Yeterlilik Tezi, Ankara.
- Pakalın, M. Z. (1993) *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, MEB, İstanbul.
- Priene, H. (1991) *Ortaçağ Kentleri; Kökenleri ve Ticaretin Canlanması* (Çev. Karadeniz), İletişim Yayınları, İstanbul.

- Ramazanoğlu, C. (1998) *Feminizm ve Ezilmenin Çelişkileri*, (Çev. M. Bayatlı), Pencere Yayınları, İstanbul.
- Sarıbay, A. Y. (1997) *Türkiye’de Demokrasi ve Sivil Toplum, Küreselleşme Sivil Toplum ve İslam*, Vadi Yayıncılık, Ankara.
- Sarıbay, A. Y. (2001) *Postmodernite Sivil Toplum ve İslam*, Alfa Yayınları İstanbul.
- Suman, Defne. (2000) *Feminizm, İslam ve Kamusal Alan, İslam’ın Yeni Kamusal Yüzleri* (içinde). Göle, N. (Der.), Metis Yayınları, İstanbul.
- Sümer, S. Z. (2009) *Tarih İçinde Görünürlükten Kadınların Tarihine: Amerikan Kadın Romanında Feminist Bilinç ve Politika*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Halkla İlişkiler Anabilim Dalı, Konya.
- Sümer, T. 1 (1968), “Türkiye’de İlk Defa Kurulan Kadınları Çalıştırma Derneği”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Temmuz.
- Şeni, N. (2011) “19 Yüzyıl Sonu İstanbul Basımında Moda ve Kadın Kıyafetleri”, *Kadın Bakış Açısından 1980’ler Türkiye’sinde Kadın*, (Der. Ş. Tekeli), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Tansi, M. D. (2004). *Kadınların Siyasal Temsili ve Katılımı, Kadın Çalışmalarında Disiplinler Arası Buluşma Sempozyum Bildiri Metinleri* içinde (Cilt 3, 111-117), İstanbul Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Yayını, İstanbul.
- Taşkıran, T. (1973) *Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Kadın Hakları*, Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Yayınları, Ankara.
- Tayanç F., Tayanç, T. (1981) *Dünyada ve Türkiye’de Tarih Boyunca Kadın*, Düşünce Yayınları, İstanbul.
- TİSK (2002) *Çağdaş Sanayi Merkezlerinde Kadın İşgücünün Konumu: Bursa Örneği*, Yay. No. 219.
- Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı 2008-2013, Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Fersa Ofset, Ankara.
- Toprak, Z. (1988) “Osmanlı Kadınları Çalışma Cemiyeti, Kadın Askerler ve Milli Aile”, *Tarih ve Toplum*, Cilt:9, No.51, s.35.
- Toprak, Z. (1994) *Türkiye’de Siyaset ve Kadın: Kadınlar Halk Fırkası’ndan Arşı Ulusal Kadınlar Birliği Kongresine (1923-1935)*, *Kadın Araştırmaları Dergisi*, www. journals.istanbul.edu.tr/iukad/article/download/.../1023011595 Erişim: 21.08.2014.
- Toprak, Z. 43/44 (Bahar 1989), “İttihat ve Terakki ve Teali-i Vatan Osmanlı Hanımlar Cemiyeti”, *Toplum ve Bilim*, ss.183-190.

- Tosun, G. E. (2001) *Demokratikleşme Perspektifinden Devlet-Sivil Toplum İlişkisi*, Alfa Yayıncılık, İstanbul.
- Tunalı, C., A. (1996). *Türkiye’de Feminizm Hareketi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, , Antalya.
- Tuncel, G. (2011) *Sivil Toplum ve Devlet*, Birsam Yayınları.
- TÜİK, 2012. İstatistiklerle Kadın, http://www.tuik.gov.tr/Kitap.do?metod=KitapDetay&KT_ID=11&KITAP_ID=238, Erişim: 12.09.2014.
- www.kadininstatusu.gov.tr/tr/28222/Turkiyede-Kadin, Erişim: 21.09.2014.
- Yediyıldız, B. (2003) *XVIII. Yüzyılda Türkiye’de Vakıf Müessesesi, Bir Sosyal Tarih İncelenmesi*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara.
- Yetkin, Ç. (1984) *Türkiye’de Parti Yönetimi (1930-1945)*, Altın Yayınları, İstanbul.
- Yıldırım, A. (2001) *Sosyal Bütünleşme Açısından Sivil Toplum Örgütleri Isparta Uygulaması*, Yayınlanmamış Yüksel Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, Isparta.
- Yıldırım, İ. (2004) *Demokrasi Sivil Toplum Kuruluşları ve Yönetişim*, Seçkin Yayınevi, Ankara.
- Zihnioğlu Y. (2003) *Kadinsız İnkılap*, Metris Yayınları, İstanbul.

ÖZGEÇMİŞ**Kişisel Bilgiler**

Adı Soyadı : Semra KAHRAMAN
Doğum Yeri : Hakkari
Doğum Tarihi : 15/02/1987

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Adnan Menderes Üniversitesi Tarih Bölümü
(2007-2011)
Yüksek Lisans Öğrenimi : Adnan Menderes Üniversitesi Tarih Bölümü
(2012-2014)
Bildiği Yabancı Diller : İngilizce

İş Deneyimi

Stajlar : 2012-2013 Öğretmenlik Pedagojik Formasyon
kapsamında Aydın Efeler Anadolu Lisesi
Çalıştığı Kurumlar : Atatürk İlke ve İnkılapları Araştırma Merkez
Müdürlüğü kısmi zamanlı
MEB Ücretli Öğretmenlik

İletişim

e-posta Adresi : rose_kahraman@hotmail.com

Tarih : 01.11.2014